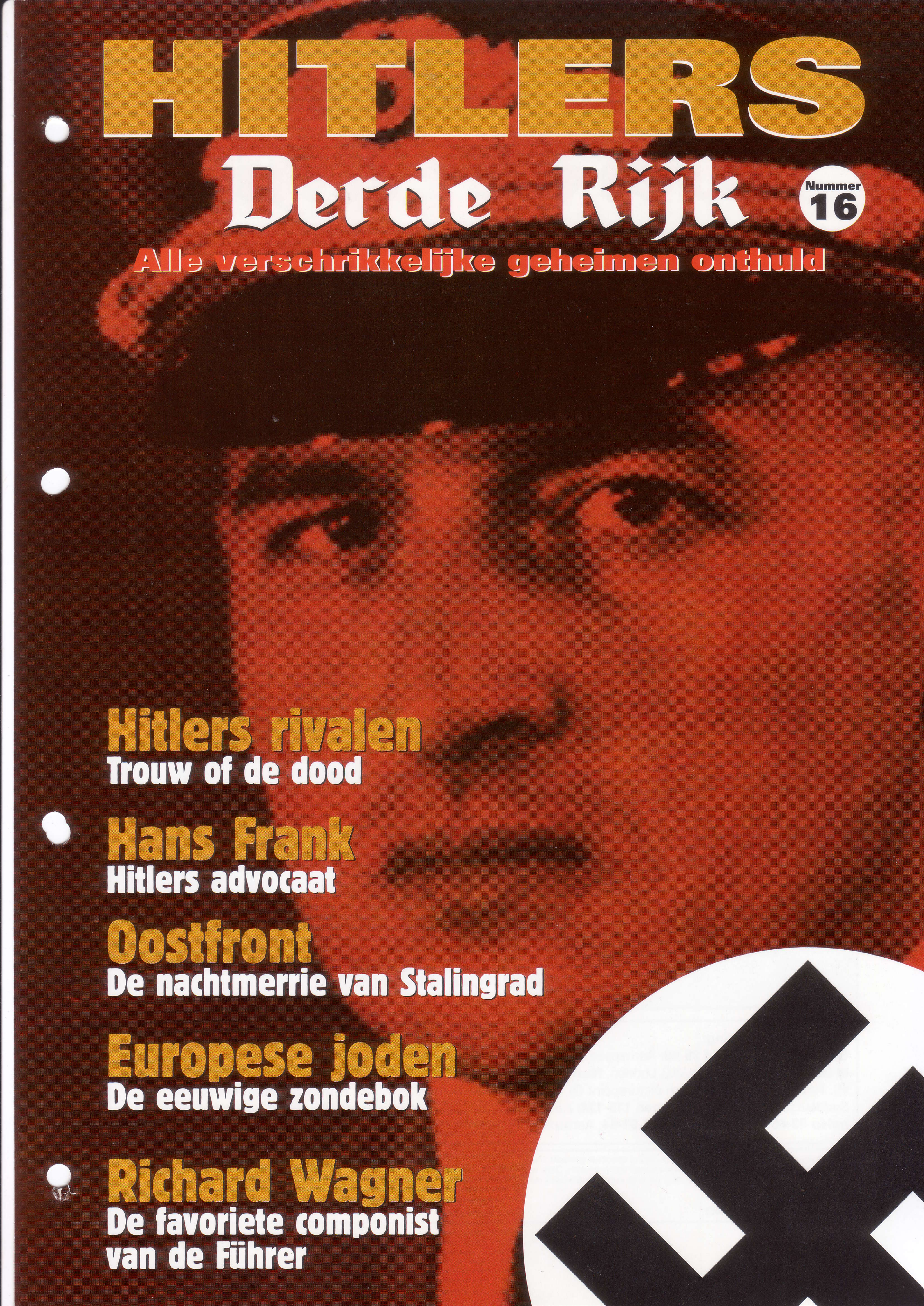

HITLERS Derde Rijk

Nummer 16

Alle verschrikkelijke geheimen onthuld

Hitlers rivalen
Trouw of de dood

Hans Frank
Hitlers advocaat

Oostfront
De nachtmerrie van Stalingrad

Europese joden
De eeuwige zondebok

Richard Wagner
De favoriete componist van de Führer

HITLERS Derde Rijk

Deel 16 Inhoud

Geheim Hitler-archief 85 t/m 90
Hitler en Wagner

In het Derde Rijk 89 t/m 94
Hitlers rivalen

Nazi Verschrikkingen 83 t/m 88
Moord op andere volken

Holocaust 84 t/m 87
Europese Joden

Hitlers handlangers 59 t/m 62
Hans Frank: Hitlers advocaat

Hitlers veldslagen 115 t/m 124
Stalingrad

Hitlers oorlogsapparaat 103 t/m 108
S-Boote: Kustvaarders

Nazi-symbolen 63 t/m 66
Panzerwaffe

A tot Z van het Derde Rijk 61 t/m 64
Krupp von Bohlen und Halbach, Alfred (1907-1967) - Leers, Johann von (1902-1965)

Foto-verantwoording:
Geheim Hitler Archief 85-90: Aerospace Publishing (2), Suddeutscher Verlag (9), US Holocaust Memorial Museum. **In het Derde Rijk 89-94:** AKG London. **Nazi verschrikkingen 83-88:** Suddeutscher (4), Aerospace (5), AKG London (4). Holocaust 84-87: Topham picturepoint (3), Popperfoto (3), Suddeutscher (2). **Hitlers handlangers 59-62:** Suddeutscher. **Hitlers veldslagen 115-124:** Aerospace. **Hitlers oorlogsapparaat 103-108:** Aerospace. **Nazi-symbolen 63-66:** Aerospace. **A tot Z 61-64:** Aerospace, Popperfoto, Topham.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt in welke vorm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Midsummer Books Ltd. en Maxwell B.V. Alle rechten voorbehouden. Deze uitgave mag niet in gewijzigde vorm of tegen een hogere prijs dan de aanbevolen verkoopprijs uitgeleend, wederverkocht, verhuurd of op andere wijze op commerciële basis aangeboden worden.

© 2002 Maxwell B.V.
© 2001 Midsummer Books
Brightstar Publishing plc. 2001

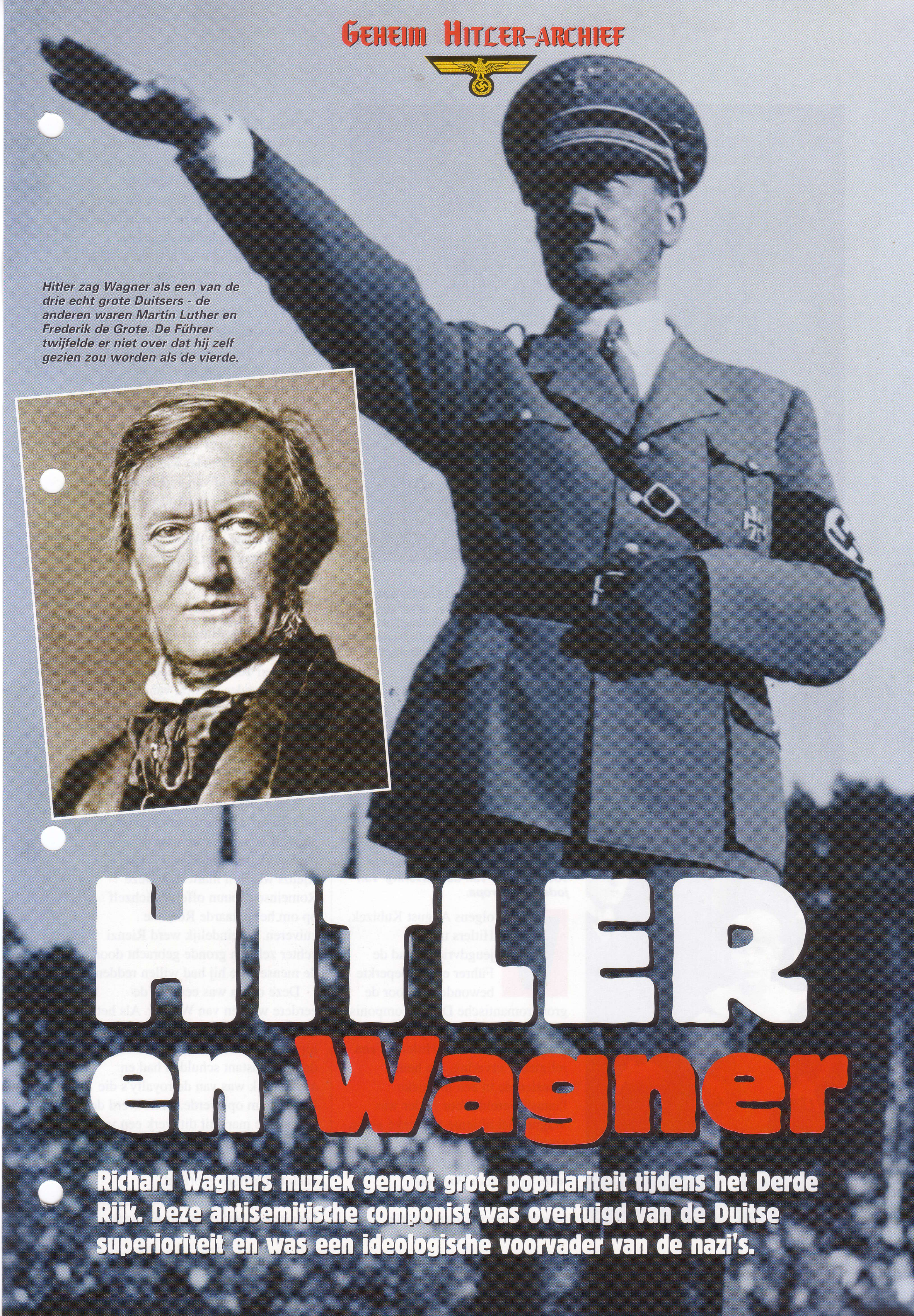

Hitler zag Wagner als een van de drie echt grote Duitsers - de anderen waren Martin Luther en Frederik de Grote. De Führer twijfelde er niet over dat hij zelf gezien zou worden als de vierde.

HITLER en Wagner

Richard Wagners muziek genoot grote populariteit tijdens het Derde Rijk. Deze antisemitische componist was overtuigd van de Duitse superioriteit en was een ideologische voorvader van de nazi's.

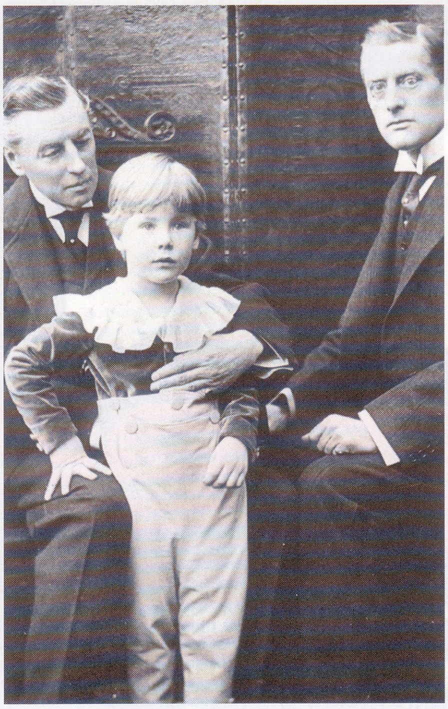

Boven:
Richard Wagner (1813-1883) poseert voor het nageslacht in 1870. Hij had veel gemeen met de Führer. Ze schreven beiden op een belachelijke jonge leeftijd al hun autobiografie en waren beiden arrogante, manipulatieve egoïsten.

Links:
Dietrich Eckart (1868-1923) was een vroege mentor van Hitler en stelde de toekomstige dictator aan de familie Wagner voor.

Linksonder:
Houston Stewart Chamberlain (rechts) met zijn vader en zoon in 1910. Hij verliet Engeland en liet zich in 1916 tot Duitser naturaliseren. Hij was een van de voorsprekers van de 'zuivering' van joden uit Europa.

Volgens August Kubizek, Hitlers trouwe jeugdvriend, had de Führer een onbeperkte bewondering voor de grote romantische Duitse componist Richard Wagner. Een opvoering van diens werk was voor Hitler als een religieuze ervaring, die hem meesleurde in een mystieke fantasiewereld. Voor Hitler was Wagner het ultieme artistieke genie en een groot rolmodel. Hitler, de dromer, liet zich in zijn jeugd al meeslepen door Wagners lofbetuigingen aan de heldhaftige, mystieke Germaanse historie.

Natuurlijk was Hitler slechts een van de duizenden Wagner-adepten die rond de eeuwwisseling in Linz bij elkaar kwamen om naar zijn muziek te luisteren. Wagner was het bewijs dat het hart boven het hoofd ging en het *Volk* boven de massa. Zijn muziek ging over het verzet van de jeugdigen en vitalen tegen de ouderen met hun verstarde visies. Hitler was in Linz toen de Wagnercultus op zijn hoogtepunt was. Voor hem was luisteren naar Wagner "de mogelijkheid een buitengewone staat te bereiken, een trance..... een ontsnapping naar een mystieke droomwereld. Als ik Wagner hoor, hoor ik ritmes uit een voorbije wereld". Het was een heroïsche wereld van superlatieven en dramatiek, ver verwijderd van de dagelijkse realiteit.

Alle helden uit Wagners werk - Rienzi, Tannhaüser, Siegfried en Persifal - waren outsiders.

WAGNER IN DE BUNKER

Lohengrin was Hitlers favoriete opera van Wagner. In deze sage wordt een Teutoonse graalridder door zijn vader Parsifal vanuit het kasteel Monsalvat weggestuurd om de ten onrechte veroordeelde Elsa te verdedigen. Elsa is echter niet zo onbevlekt als Lohengrin dacht en verraadt hem uiteindelijk.

Een andere favoriet van de Führer was *Rienzi*. De partituur daarvan nam hij met zich mee naar de bunker in Berlijn in 1945. Ook Rienzi was een martelaar. Deze Romeinse tribuun offerde zichzelf op om het ontaarde Rome te zuiveren. Uiteindelijk werd Rienzi echter zelf ten gronde gebracht door de mensen die hij had willen redden.

Deze opera was een van de eerdere werken van Wagner. Als het aan de componist had gelegen, had hij dit werk verbrand, ware het niet dat hij constant schulden had en afhankelijk was van de royalty's die Rienzi hem opleverde. Later werd de pompeuze mars uit dit werk een van de lievelingsstukken van de nazi's. Het werd op partijbijeenkomsten vaak ten gehore gebracht.

Nadat Hitler deze opera de eerste keer gezien had, nam hij Kubizek

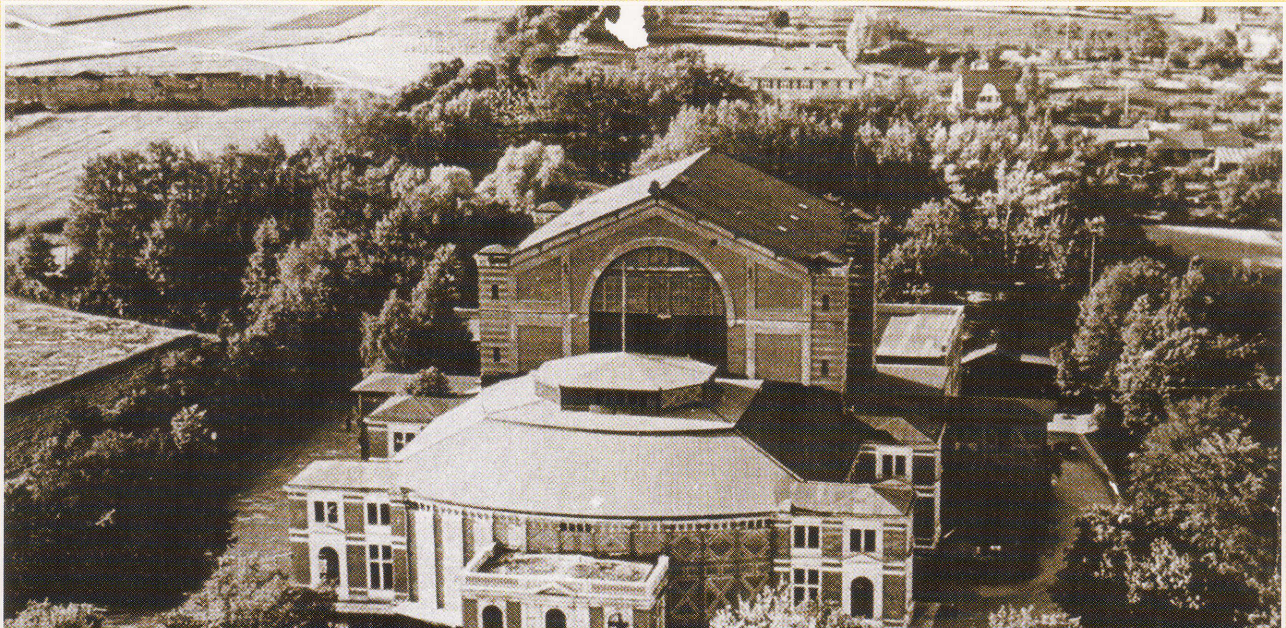

Bayreuth

RICHARD WAGNER liet een operagebouw in Bayreuth neerzetten om daar zijn eigen werken op te laten voeren. Het eerste festival vond hier in 1876 plaats onder zijn artistieke leiding. Vanaf 1883 werden deze festivals jaarlijks gehouden. Bayreuth werd al snel een pelgrimsoord voor nationalisten die deze 'tempel der Teutonen' wilden bezoeken.

Richards vrouw Cosima, de dochter van Franz Liszt, organiseerde de festivals na de dood van haar echtgenoot. Cosima werd later weer opgevolgd door haar Engelse schoondochter Winifred. Onder haar leiding kregen de festivals een extremer nationalistisch en *völkisch* karakter.

In die tijd begon ook Hitler de festivals te bezoeken. Zijn bewondering voor Wagner stamde nog uit zijn jeugd. Hitler zag het festival als iets heiligs en toen hij Bayreuth bezocht in het begin van de jaren 30, voordat hij aan de macht kwam, was hij daar incognito. Het was de enige gelegenheid waar hij opzettelijk naliet om zich politiek te manifesteren.

Na 1933 verklaarde Hitler dat de festivals *'nationale Weihespiele'* genoemd moesten worden. De nazi's maakten bewust gebruik van de racistische en antisemitische elementen die men in de meeste werken van Richard Wagner kan aantreffen en zijn muziek zou de soundtrack onder het Derde Rijk worden.

Hitler subsidieerde het jaarlijkse festival door aan Winifred aantrekkelijke belastingvoordelen te bieden en door Wieland Wagner, een van haar twee zonen, vrij te stellen van militaire dienst zodat hij haar kon helpen bij de organisatie.

Hitlers laatste bezoek aan het Bayreuth-festival was op 23 juli 1940, waar hij *Götterdämmerung* bijwoonde. Deze opera is de laatste in de Ringcyclus en de climax ervan is dat Walhalla, waar de goden wonen, vernietigd wordt.

Door het patronage van Hitler kreeg Bayreuth ook de minder welkome aandacht van de denazificatie-instanties na de Duitse capitulatie. Tussen 1945 en 1951 verboden de geallieerden het festival. Wagners muziek bleef nog tientallen jaren na de oorlog het onderwerp van kritiek en mag, begrijpelijkerwijs, nog altijd niet in het openbaar opgevoerd worden in Israël.

Boven:
Zoals Hitler zijn eigen podia bouwde van waar hij zijn boodschap losliet op de wereld, was Wagner van mening dat alleen een theater naar zijn eigen ontwerp geschikt was voor zijn opera's.

Rechtsboven:
Door Winifred Wagners enthousiasme voor Hitler was hij een graag geziene, regelmatige bezoeker bij haar thuis. Siegfried - Winifreds echtgenoot - was minder gecharmeerd van de zelfingenomen, sjofele gast met wie hij in 1923 kennismaakte. Hij vond Hitler "een omhooggevallen oplichter".

Hieronder:
Een scène uit een opvoering van 'Die Meistersinger von Nürnberg' in Bayreuth. De nazi's dachten dat deze opera een klassieke uiting van de Teutoonse arische superioriteit was. Het werk eindigt met de vernedering van de joodse pseudo-kunstenaar Beckmesser.

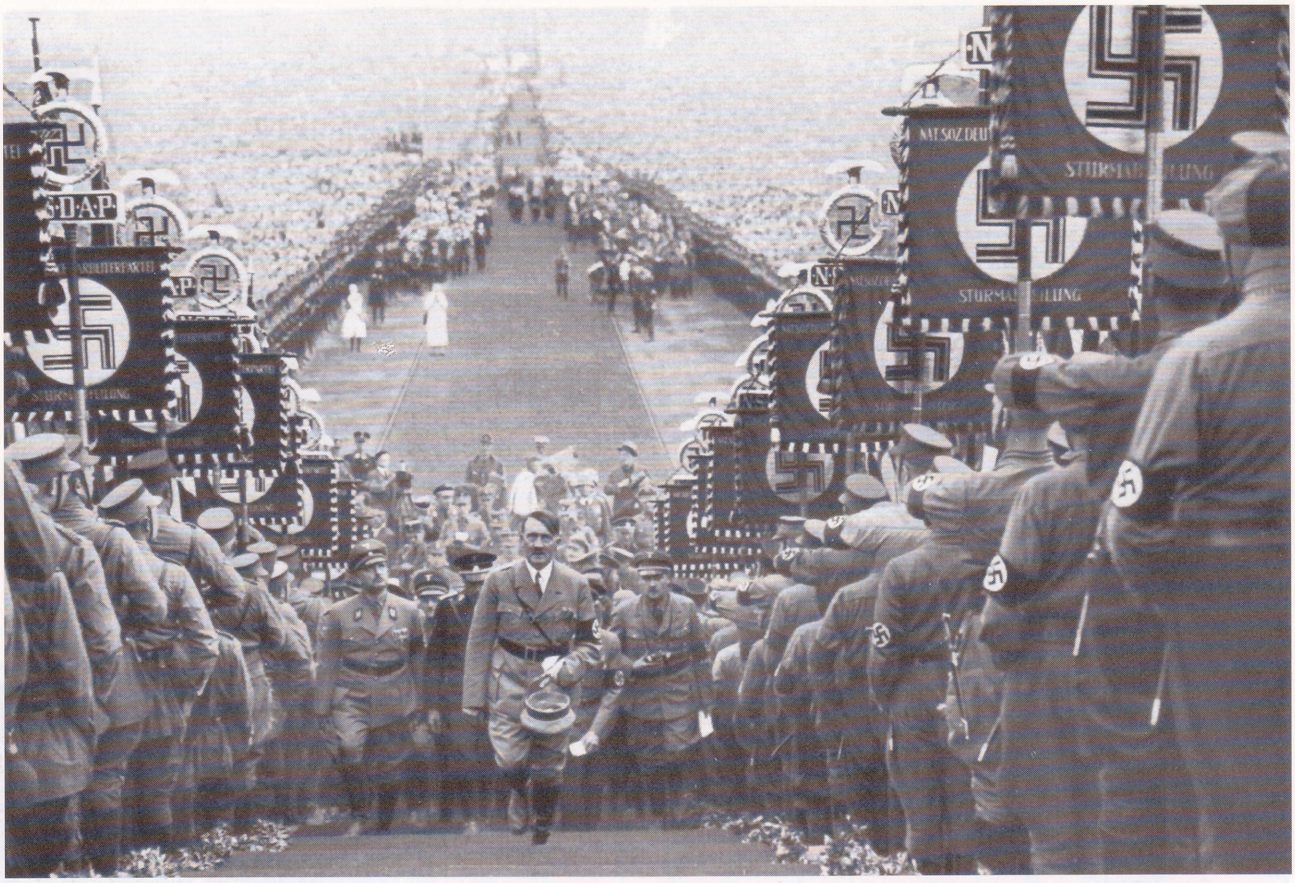

Boven:
Hitler beklimt de Bückeberg in 1934 om een toespraak te houden waarin hij de Duitse landbouwers prijst. Dergelijke gebeurtenissen werden georganiseerd door Goebbels en waren enorme spektakels. Op dergelijke momenten speelden er ongetwijfeld flarden muziek van Wagner door het hoofd van de Führer.

Hieronder:
Hitler, gekleed in een formeel avondtenu, begroet de schoondochter van zijn grootste held. Hij had zelf weinig cultureel gevoel, maar genoot ervan zich op te laten gaan in de grote muzikale drama's van de **Meister.**

's nachts mee de Feinberg op en legde aan hem uit wat ze zojuist gezien hadden. Toen Hitler hier door Kubizek aan herinnerd werd tijdens een bezoek aan Bayreuth in 1939 zei Hitler tegen de andere aanwezigen: “In dat uur is het begonnen”. Kubizek, een geslaagd musicus, schreef over de vastberadenheid van de jonge Adolf om zelf een opera te schrijven. Dit project zou 'Wieland de smid' moeten heten. Het is geen groot verlies voor de westerse muziektraditie dat Hitlers opera nooit uit de verf is gekomen.

Verraad, opoffering en een heldendood, de drie sleutelthema's in de opera's van Wagner, waren ook belangrijke thema's voor Hitler. De dromer en fantast, de mislukte student en miskende artiest die niet werd toegelaten tot de Weense kunstacademie, vond troost in de werken van de meester uit Bayreuth. De onbekende, mislukte Hitler wilde leven als een Wagneriaanse held. Voor de verbitterde jonge Adolf was Wagner het voorbeeld van wat hij ooit nog wilde bereiken: de filosoof, het meesterbrein en de geweldenaar die de wereld op zijn grondvesten deed schudden en die de gevestigde orde kon neerhalen.

GÖTTERDAMMERUNG

Hitler bereikte de Wagneriaanse heldenstatus die hij voor zichzelf gewenst had en ook zijn ondergang was geheel volgens Wagneriaans model. Evenals Rienzi geloofde hij dat hij verraden was door de mensen die hij had willen redden. In zijn laatste dagen fulmineerde hij tegen de zwakte van de Duitse natie en hij gaf Speer opdracht de infrastructuur van het land volledig te vernielen. Hij wilde dat zijn land na zijn dood veranderde in een grote, Wagneriaanse brandstapel. Onder de eerste aanhangers van de NSDAP bevonden zich verscheidene leden van het Thule Gesellschaft, een extreem rechtse antirepublikeinse organisatie. Een aantal van hen was zeer welvarend en invloedrijk. Een daarvan was Dietrich Eckart. Via hem werd Hitler

Boven:
De Wagnerfamilie bood Hitler een bepaalde mate van emotionele geborgenheid. Zijn eigen moeder stierf toen hij nog een tiener was en Winifred werd de bron van onvoorwaardelijke liefde waaraan Hitler zoveel behoefte had. Hier nemen Wagners kleinzoons Wolfgang en Wieland een foto van 'Onkel Wolf'.

voorgesteld aan de afstammelingen van Richard Wagner, in het landgoed van de familie in Bayreuth. De in Engeland geboren Winifred Wagner was getrouwd met Richards zoon Siegfried. Zij werd een toegewijde nazi en werd sterk beïnvloed door Wagners schoonzoon Houston Stewart Chamberlain. Deze geëmigreerde Brit was een groot liefhebber van Wagner. Hij nam het voortouw bij het verkondigen van de *völkische* en rassenfilosofie van de *Meister*.

CHRISTELIJKE ETNISCHE ZUIVERING

Het was vooral Chamberlain die een ideologische brug sloeg tussen Wagners theorieën en de bredere nationalistische en racistische traditie. Hitler las de eerste publicaties van Chamberlain in 1920 en erkende dat hij veel geleerd had van *Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts* - Grondslagen voor de negentiende eeuw. Hierin werd verklaard dat de joden een destructieve macht waren en werd ervoor gepleit om het christendom te zuiveren van de joodse elementen. Chamberlain dacht dat de Germaanse volken het rijkste culturele erfgoed hadden, en dat het Duitse *Volk* daarbij de boventoon voerde.

Dit was de familie waarmee Hitler kennismaakte. Hij bracht zijn eerste bezoek aan *Wahnfried* in oktober 1923. Diep onder de indruk dat hij in het huis van zijn held was, liep hij voorzichtig langs de voormalige bezittingen van Richard Wagner in de muziekkamer en de bibliotheek "alsof hij relikwieën bekeek in een kathedraal".

Winifred hielp Hitler vanaf hun allereerste ontmoeting en stuurde hem pakjes en papier om *Mein Kampf* te kunnen schrijven toen hij in Landsberg gevangen zat. Bovendien gaf zij de Führer een soort familie en leerde ze haar kinderen Wieland en Wolfgang om Hitler aan te spreken met 'Onkel Wolf'. Winifred was al snel overtuigd van de kwaliteiten van de jonge demagoog en dacht dat hij "voorbestemd was de redder van Duitsland te worden".

WAGNERS IDEOLOGIE

Er is veel gesproken over de invloed van Wagners radicale nationalisme op de nazi-ideologie waarbij historici steeds weer de vraag stellen: In hoeverre kan men Richard Wagner verantwoordelijk stellen voor het alles overheersende nationalisme in Duitsland na 1930 en voor de tragedie en gruwelen van de Endlösung?

De finale van *Die Meistersinger* werd door de nazi's gebruikt als een vast onderdeel voor hun bijeenkomsten - de slotscène van de opera is een lofbetuiging voor het Duitse nationalisme. De nazi-recensenten, die toch al niet bekend stonden om hun esthetische subtiliteit, prezen de opera voor zijn "sterke erkenning van de Germaansheid". Ze vonden het "kunst die gevoed werd

Boven:
Richard Wagners erfgoed? De waanzin van het geloof in rassensuperioriteit leidde uiteindelijk tot de vernietigingskampen. Wagner kan niet direct verantwoordelijk worden gesteld voor de grootste excessen van Hitler. Maar wat zou hij ervan gevonden hebben?

door de middeleeuwse bron van *Volksenergie*". Joseph Goebbels was zeer enthousiast: "geen ander werk wist onze tijd op het gebied van spirituele en intellectuele spanningen zo dicht te benaderen". Ook prezen de nazi's het openlijke antisemitisme in de opera waarin de hoofdpersoon Beckmesser - een jood - zijn 'verdiende' loon krijgt.

WAGNERS ANTISEMITISME

Wagner was een overtuigde antisemiet. Hij hing de racistische theorieën van Comte Arthur de Gobineau aan. Deze mislukte diplomaat had een boek geschreven waarin hij de uitbuiting van andere volken via imperialisme rechtvaardigde. Volgens hem waren gekleurde mensen en joden inferieur aan de zogenoemde hogere rassen, zoals de ariërs en Teutonen. De theorieën waren niet erg subtiel en werden veelvuldig aangehaald om steun te vinden voor racistische uitlatingen.

Het werk van Gobineau werd een klassieke uiting van de arische suprematie: "Let op! Het kwaad bedreigt ons. Als het Duitse *Volk* ooit onder vreemde heerschappij komt, zal geen prins zijn eigen mensen meer verstaan, en floreren buitenlandse ijdelheden in ons land."

Wagners antisemitisme bleef niet beperkt tot zijn muziek. Hij publiceerde een pamflet getiteld *Das Judentum in der Musik* oftewel 'Het jodendom in de muziek'. Daarin beweerde hij dat zijn joodse tijdgenoten verantwoordelijk waren voor alles wat fout was aan de moderne muziek. Deze vuilspuiterij schreef Wagner nadat hij rond 1840 naar Parijs was gereisd. Hij was daar met een opera in zijn hand naartoe gegaan om ondersteuning te krijgen van de populaire joodse componist Meyerbeer. Deze was echter helemaal niet gecharmeerd van Wagners werk.

DE RING

De grootste - of in ieder geval de langste - opera van Wagner is de monumentale 'Ring'-cyclus, die zo'n 15 uur duurt. Het is een episch verhaal over passie, macht, wraak en definitieve ondergang in een wereld van goden en sterfelijke mensen. Het is een uniek kunstwerk. Maar heeft de Ring eigenlijk wel een plaats binnen het gedachtegoed van de nazi's? Er zijn verschillende meningen: zowel voor als tegen.

Volgens de grote Ierse toneelschrijver George Bernard Shaw was de Ring een socialistische parabel over de val van het kapitalisme. 'Alle eigendom is diefstal', en de ondergang van de goden in het brandende Walhalla was volgens hem het logische einde van een maatschappij waarin hebzucht de plaats van de liefde heeft ingenomen als belangrijkste doel voor de mensheid. De filosoof Arthur Schopenhauer daarentegen beweerde dat Wodan, de machtigste god, de personificatie was van de wil van de wereld die zichzelf uiteindelijk vernietigt. Een derde interpretatie is gebaseerd op psychologische theorieën, gestoeld op Freud en Jung, waarbij men ervan uitgaat dat de Ring over de bewustzijns-ontwikkeling gaat.

WAS WAGNER SCHULDIG?

Ongeacht de achtergrond van het stuk was Hitler gek op de Ring. Hij was van mening dat alle opera's van Wagner uitingen waren van het heroïeke Duitse wereldbeeld. Hij had ook een voorkeur voor het herbewerken van materiaal uit de middeleeuwen. De festivals werden aangeprezen als *Nationale Weihespiele*, een perfecte combinatie van Duitse muziek- en dichtkunst. Wagner zelf was hier zeker blij mee geweest.

Maar men kan kunstenaars niet verantwoordelijk houden voor de interpretaties die gekken aan hun werken geven. Elke massamoordenaar of terrorist kan iemand citeren waaraan hij inspiratie ontleent, of dat nu de stem van God of Oliver Stone is. Men kan dat alleen maar tegen proberen te houden met strikte censuur. We kunnen het Wagner dus ook niet verwijten dat Hitler zijn melodieën stal. Maar de ideeën van de componist kwamen de uitvoerders van de Holocaust wel erg goed uit.

HITLERS RIVALEN

Van buitenaf leek het of Adolf Hitler de totale macht had binnen de nazi-partij. Hij had echter minstens 15 jaar lang belangrijke rivalen binnen zijn eigen gelederen. Met de Nacht van de Lange Messen in 1934 maakte hij daar een einde aan.

Adolf Hitler werkt samen met een van zijn beste kameraden uit de begindagen van de nazi-partij: Ernst Röhm. Ondanks zijn boerse uiterlijk was Röhm een getalenteerd organisator en een charismatische leider. Als gevolg daarvan was hij ook een van de grootste rivalen van Hitler.

Inzet:
Hitlers macht in de partij werd gesymboliseerd door de leren hondenzweep die hij in de beginjaren altijd bij zich droeg.

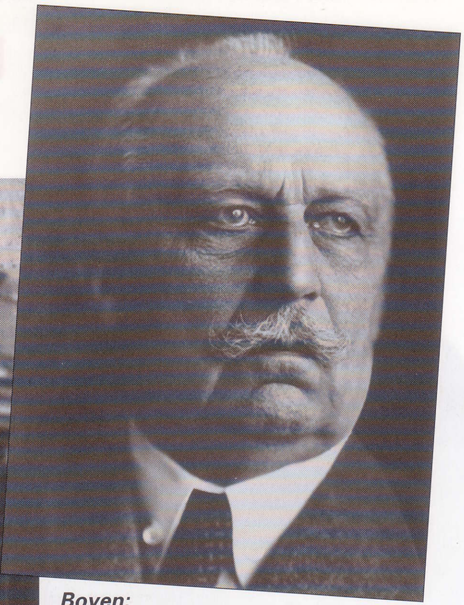

Boven:
Aanvankelijk was Hitler maar een sjofele figuur in vergelijking met nationalistische leiders als Erich von Ludendorff. Deze voormalige generaal was een van de weinigen die het potentieel - en het gevaar - van Hitler onderkende.

Hierboven:
Hitler voert in 1932 campagne voor het presidentschap. Door zijn weigering om deel te nemen aan een coalitieregering verspeelde hij veel krediet.

ONS programma laat zich samenvatten in twee woorden: 'Adolf Hitler'". Zo luidde een verklaring van de Noord-Duitse top van de nazi-partij eind jaren 20. Sinds zijn vrijlating uit de gevangenis van Landsberg in 1924 had Hitler met succes geprobeerd een cultus rond zijn eigen persoon op gang te brengen. Hij wilde dat er een eind kwam aan leiderschap via een meerkoppig bestuur: hij zou de partij gedurende een periode van één jaar leiden, ongebonden door statutaire mechanismen. Daarna zou hij rekenschap afleggen aan de partij. Absolute macht: Hitler kende geen andere vorm.

De verschillende pogingen om hem in diskrediet te brengen en zijn macht in te perken wist hij met succes af te slaan. In 1928 werd Artur Dinter uit zijn functie als *Gauleiter* van Thüringen gezet nadat hij Hitler ervan beschuldigd had slechts een instrument van de katholieke kerk te zijn. Dinter probeerde een religieuze hervorming te bewerkstelligen via de nazi-revolutie. Dinter wilde een partijraad die toezag op de activiteiten van de leider, maar hij werd uitgejouwd tijdens zijn toespraak en uit de partij gezet.

De oprichters van de andere *völkische* partijen waren geen vijanden van Hitler. Deze rechtse organisaties gingen een voor een vrijwillig op in de NSDAP. De voormalige leiders vormden voor Hitler geen enkele bedreiging voor zijn macht binnen de beweging.

De enige serieuze vijand uit de begindagen was de voormalige kwartiermeester generaal Erich von Ludendorff, die zich na de mislukte putsch van de NSDAP afkeerde. Maar Von Ludendorff draaide door. Zijn geraaskal over samenzweringen door vrijmetselaars, joden en communisten was zelfs extreem in het Duitsland van zijn tijd.

VON LUDENDORFF OP EEN ZIJSPOOR

Hitler was hem te slim af en overtuigde hem ervan dat hij zich kandidaat moest stellen voor de presidentsverkiezingen die volgden na de dood van Ebert in 1925. Zoals Hitler verwacht had, draaide dit op een grote vernedering uit: von Ludendorff kreeg slechts één procent van de stemmen en trok zich terug uit de politiek. Hij stierf in 1937.

Langzaam maar zeker, werden de boodschap en de leider onlosmakelijk met elkaar verbonden. Van een gedetailleerd manifest was geen sprake. Voor Hitler kwam dat goed uit. Ten eerste was hij hierdoor niet gebonden aan beleidslijnen die hem dwongen een bepaald deel van de maatschappij van zich te vervreemden om de rest aan zich te binden. Ten tweede werd de aandacht hierdoor meer op hemzelf gericht dan op het politieke platform.

Binnen de nazi-beweging waren er ook twee takken die zich sterk verzetten tegen de persoonlijkheids-cultus - de ware revolutionairen en de brallende bruinhemden van de SA. Beide partijen misten echter de daadkracht om zich tijdig los te maken van Hitler. De gevolgen waren voor alle betrokkenen fataal.

De volledige naam van de nazi-partij was *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*. Hitler zelf had echter helemaal niets met het socialisme of de arbeiders, maar binnen de partij was er een man waarvoor dat wel gold: Otto Strasser. Hij werd in 1925 op 28-jarige leeftijd lid van de nazi-partij. Zijn oudere broer Gregor was in 1924 een krant gestart, de *Berliner Arbeiter Zeitung* waarin wraakzuchtige bespiegelingen over de buitenlandse politiek gecombineerd werden met steunbetuigingen aan de vakbonden en een openlijke sympathie voor het bolsjewistische Rusland. Beide broers werkten aanvankelijk hard voor Hitler, maar in 1930 brak Otto met de Führer. Hij bleef de arbeiders steunen in hun strijd tegen de fabrieksdirecties waar Hitler nu mee flirtte. Hij werd uit de partij gezet en ging in ballingschap, zonder dat zijn broer daar iets tegen ondernam.

Gregor Strasser bleef voor Hitler werken. Hij breidde de partij uit

vanuit zijn kantoor in Berlijn (waar hij Joseph Goebbels wierf) en slaagde erin de steun te verwerven van zowel de stedelijke middenklassen als de plattelandsbevolking. In 1932 beloonde Hitler hem voor zijn diensten door hem te benoemen tot *Reichsorganisationsleiter* voor de partij. Hij werd algemeen beschouwd als Hitlers rechterhand.

Strasser had al eerder conflicten gehad met Hitler over het beleid: evenals zijn broer had hij nog altijd een meer socialistisch denkbeeld. Maar Hitler had de discussie gewonnen en de partij hield vast aan het programma van 25 punten dat in 1920 opgesteld was.

Eind 1932 nam het ledenaantal van de partij af, het moreel was laag en er klonken geluiden van ontevredenheid over Hitlers 'alles-of-niets'-beleid. Door te weigeren zich bij een coalitie aan te sluiten en de macht binnen een nationale regering met andere partijen te delen, volgde Hitler zijn instinct en gokte hij erop dat hij uiteindelijk de totale macht zou verwerven. Hij vond het zelf vanzelfsprekend dat dat zou gebeuren, maar zijn tijdgenoten hadden hierover nog de nodige twijfels.

OPPOSITIE BINNEN DE PARTIJ

Veel nazi's hadden het gevoel dat Hitler hen tekort deed door zijn weigering deel te nemen aan een coalitie en dat hij de beste kans voor de partij om aan de macht te komen en een revolutie te starten daarmee verspeelde. Met 230 afgevaardigden in de Rijksdag waren de nazi's de grootste partij, maar ze hadden bondgenoten in het parlement nodig om een meerderheid te vormen.Waarom zouden ze de volgende verkiezingen afwachten met het risico dan minder succesvol te zijn? Joseph Goebbels, die zich achter Hitler schaarde, ontdekte al vroeg dat Strasser zich afkeerde van Hitlers koers. Ze bespraken hun verschil van mening in hun respectievelijke kranten: *Der Angriff* van Goebbels en de *Berliner Arbeiter Zeitung* van Strasser. Op 3 december 1932 nodigde rijkskanselier Kurt von Schleicher Strasser uit voor een geheime bespreking. Als Hitler nog altijd vastbesloten was om in de oppositie te blijven, voelde Strasser er dan niets voor om zich bij de regering aan te sluiten als vice-kanselier en minister-president van Pruisen en zijn aanhangers uit de nazi-partij met zich mee te nemen? Dit moment had de loop van de geschiedenis kunnen veranderen: als Strasser met zijn getrouwen de nazi-partij de rug had toegekeerd, dan had de hele partij uit elkaar kunnen vallen. Twee dagen later had Strasser een felle woordenwisseling met Hitler, die hem van verraad beschuldigde. Strasser beweerde daarentegen dat hij de partij probeerde te redden.

Boven:
Hitler bezoekt het regionale partijkantoor in het Ruhrgebied in 1926.De regionale leiders waren niet blij met de richtlijnen uit München, maar met deze persoonlijke bezoeken slaagde Hitler erin critici zoals de jonge Joseph Goebbels voor zich te winnen.

STRASSER VERTREKT

Het lukte Strasser niet zich van Hitlers invloed te bevrijden. Hij kon niet anders dan zich terugtrekken en vertrok met zijn gezin naar Italië. Zijn politieke carrière was voorbij en de trouwe Rudolf Hess werd benoemd tot hoofd van het nieuwe centrale comité van de partij.

Strasser had een gespleten persoonlijkheid: hij genoot van de straatgevechten tegen de communisten en trok graag op met de rouwdouwers van de SA. Maar tegelijkertijd las hij ook Homerus in de originele versie. Zijn politieke visie was even racistisch als die van Hitler en zijn uitspraken over economie waren nog extremer dan die van zijn Führer. De twee mannen verschilden dan ook niet op het vlak van ideologie, maar op dat van tactiek. Nu Strasser vertrokken was, had de NSDAP nog maar één leider.

OTTO'S OPPOSITIE

Nadat Gregor Strasser naar Duitsland terugkeerde hield hij zich verre van de politiek, in tegenstelling tot zijn broer die probeerde vanuit het veilige Praag een tweede nazi-organisatie op te zetten met de naam *Schwarze Front*. Dit initiatief liep op niets uit en Otto vertrok wijselijk naar Canada waar hij ver buiten het bereik van Hitler was. Tijdens de oorlog voorzag hij de Amerikanen van een niet-aflatende stroom aan roddels en aantijgingen over Hitlers persoonlijkheid die aanleiding hebben gegeven voor diverse smeuïge verhalen over Hitlers privé-leven. Hij keerde pas in 1955

Hieronder:
Erich von Ludendorff en Hermann Goering wonen in 1923 een herdenking bij voor gevallen Freikorps-leden. Toen Hitler na de mislukte coup later dat jaar gevangen werd gezet ontstond er een leemte in de partijleiding.

Nazi-revolutionairen

DE STRIJD om de leiding in de nazi-partij begon al in de begindagen van de partij. De NSDAP trok leden aan met verschillende achtergronden: verbitterde ex-soldaten, voormalige *Freikorps*-leden, rechtse nationalisten, *völkische* mystici, antisemitische racisten, werklozen en vakmensen die bang waren werkloos te raken.

Naarmate de partij groeide, ontwikkelde hij zich in diverse richtingen, maar geleidelijk vormden er zich drie hoofdtakken. Hitler wilde een partij die hem volledig volgde en waarmee hij aan de macht kon komen. Diverse SA'ers wilden graag de plaats innemen van de bazen, landeigenaren en generaals die de Duitse maatschappij leidden. En een revolutionaire afdeling binnen de partij, waarvan de aanhangers echt in het 'socialistische' element van de NSDAP geloofden, wilden een nieuw soort maatschappij ontwikkelen die sterk op het marxistische model leek.

Gregor Strasser was de leider van de socialisten. Deze apotheker en zakenman had een grote rol gespeeld bij het overleven van de partij na de rampzalig verlopen Hitler-Ludendorff-Putsch. Strasser was in de Eerste Wereldoorlog onderscheiden voor zijn inzet als artillerist en was leider geweest van een *Freikorps*-stormafdeling. Hij vulde met tegenzin de leemte in die ontstond toen het Hitler verboden werd politiek actief te zijn. Strasser en zijn broer Otto verhuisden naar Berlijn, waar ze

Boven:
Een bijeenkomst van de nazi-top op 30 augustus 1928. Naast Hitler zit Gregor Strasser met Heinrich Himmler links naast zich. Himmler was Strassers adjudant in het Epp-Freikorps, maar inmiddels was hij een trouwe aanhanger van Hitler geworden.

een grote groep aanhangers kregen voor hun variant van het nationaal-socialisme.

Eind jaren 20 werd het verschil in visie tussen de gebroeders Strasser en Hitler steeds duidelijker. In 1930 publiceerde Otto een artikel waarin hij kritiek uitte op Hitlers beleid om steun te krijgen van de bankiers, landeigenaren en industriëlen. Hitler noemde Otto een "salonbolsjewiek" en gaf Goebbels, als Gauleiter van Berlijn, bevel om de revolutionairen uit de partij te zetten. Otto vluchtte naar Praag waar hij de oppositie tegen Hitler organiseerde en verhuisde vervolgens naar Zwitserland en later naar Canada.

Gregor bleef in Duitsland en bleef lid van de partij, maar toen Schleicher hem in 1932 vroeg als vice-kanselier in de regering die hij aan het formeren was, verenigden Hitler en Goering hun krachten om Strasser te dwingen zijn partijfuncties neer te leggen.

Gregor verruilde de politiek voor het bedrijfsleven, maar Hitler vergat zijn tegenstander niet: hij werd in de rug geschoten tijdens de Nacht van de Lange Messen in 1934, waarna zijn dood werd afgedaan als zelfmoord.

Boven:
Hitler, met Gregor Strasser achter hem, woont de partijdag bij in 1927, nu het verbod op politieke activiteiten tegen hem verstreken is. Tijdens Hitlers gedwongen afwezigheid had Strasser veel macht verworven binnen de NSDAP en gaf een groot deel van de partij de voorkeur aan Strasser als hun leider.

Rechts:
Gregor Strasser was een van de weinige mensen die Hitlers leiderschap binnen de nazi-partij bedreigden. Hij was een goed spreker en een getalenteerd organisator en bouwde een schare volgelingen op waaraan Hitler en zijn bondgenoten niet zomaar voorbij konden gaan.

Inzet hierboven:
De verdachten tijdens het proces tegen de leiders van de Hitler-Ludendorff-Putsch. Hitler wordt geflankeerd door twee van zijn grootste rivalen, Erich von Ludendorff en kapitein Ernst Röhm. Beiden zouden aan de kant gezet worden tijdens de strijd om de leiding over de Duitse nationalistische beweging.

Grote foto:
In 1932 had Hitler voor de buitenwereld de leiding over de partij. Drie van de vijf hoge nazileiders op deze foto zouden uiteindelijk in ongenade vallen bij de Führer. De SA-leiders Edmund Heines (links) en Ernst Röhm (tweede van rechts) werden vermoord in juni 1934 - Heines werd samen met zijn minnaar doodgeschoten en Röhm werd de volgende dag in zijn cel gedood. Wolf Heinrich Graf von Helldorf (rechts) was een SA'er die Hitler steunde. Als dank werd hij benoemd tot hoofd van de Berlijnse politie. Hij was betrokken bij de bomaanslag op Hitler in 1944 en werd geëxecuteerd.

terug naar Duitsland en leefde nog tot 1974, 40 jaar langer dan zijn broer.

Ondanks dat Gregor zich terugtrok uit de politiek, bleef Hitlers wraak hem namelijk niet bespaard. Hij werd gearresteerd en vermoord tijdens de 'Nacht van de Lange Messen'.

Gregor was een gelegenheidsslachtoffer, een van de 'losse eindjes' die Hitler meteen maar even opruimde. De relatie tussen de partij en de SA was nooit erg goed, zelfs niet voordat Hitler aan de macht kwam. De straatschuimers uit de bierhallen hadden weinig op met ineffectieve ideologen als Rosenberg of sluwe tactici als Heydrich en Himmler. In 1931 was de Berlijnse SA in opstand gekomen na Hitlers bevel een einde te maken aan de steeds verder escalerende spiraal van straatgeweld die hem in een kwaad daglicht stelde. SA-leider Walther Stennes weigerde hier gevolg aan te geven en zijn mannen sloegen een aantal partijkantoren in de hoofdstad kort en klein. Nadat hij uit de partij gezet werd, meldde Stennes zich bij Otto Strassers splintergroepering in Praag en ontsnapte hij uiteindelijk naar China, waar hij leiding gaf aan de lijfwacht van Tsjang Kai Sjek.

OPPOSITIE BINNEN DE SA

Ernst Röhm was al eerder bij Hitler in ongenade gevallen. Terwijl Hitler in de gevangenis zat, sloot hij namens de SA een verbond met andere rechtse paramilitairen waardoor er een nieuwe organisatie ontstond, de *Frontbann*. Hitler was bang de controle over de SA te verliezen: Röhm zag zichzelf als de verdediger van de frontsoldaten die in 1918 verraden waren, de belichaming van de nihilistische *Freikorps*-geest. Ontgoocheld verliet hij Duitsland om als huurling in Zuid-Amerika te gaan werken, maar al snel kreeg hij het verzoek om terug te keren naar Duitsland: zijn organisatievaardigheden werden node gemist. Maar een jaar nadat Hitler rijkskanselier werd, leek de revolutie nog even ver verwijderd.

Het is moeilijk te bepalen waar Röhm en zijn metgezellen precies in geloofden. Zij vormden een verbitterde generatie die had gezien hoe talloze kameraden om het leven waren gekomen in een oorlog die niets had opgeleverd. Zij wilden macht en ze hadden gedacht dat Hitler - die ook een gewone soldaat was geweest - de juiste man was om dat te bereiken. Röhm en de leiders van de SA begonnen over hun eigen revolutie te praten: een 'bruine overstroming die de grijze (d.w.z. partij) rotsen zou overspoelen' en die geen compromissen meer zou sluiten met industriëlen, bankiers, de kerk of de officieren. Maar Hitler sloeg als eerste toe met een snelle en genadeloze zuivering. Hitler zou de volgende tien jaar nog andere vijanden tegenover zich vinden in Duitsland. De grootste bedreiging zou afkomstig zijn van een kleine groep binnen het leger. De rol van zijn partijrivalen was uitgespeeld. Na de slachting op de SA-leiders was het politieke belang van de NSDAP sterk afgenomen. Het lidmaatschap werd een vorm van zelfbehoud. Uiteindelijke veranderde de NSDAP meer in een controle-instrument dan een politieke partij.

Boven:
Joseph Goebbels bespoedigde als Gauleiter van Berlijn de crisis binnen de SA door erop aan te dringen dat de SA onder bestuur van de partij kwam.Goebbels schakelde in 1930 en 1931 de politie in om opstandjes van de SA te bedwingen. Vanaf dat moment werden de Stormtroepen als een gevaarlijke factor beschouwd.

Links:
De SA was erg belangrijk voor de opkomst van de partij. Zij moesten het beeld naar voren brengen van een gedisciplineerde organisatie en waar nodig moesten ze politieke tegenstanders hardhandig aanpakken.

De SA rebelleert

De OPPOSITIE vanuit de SA tegen Hitlers bewind was openlijker dan de oppositie vanuit de socialistische tak van de partij. Door de toenemende werkloosheid tijdens de depressie groeide de SA sterk. Dit viel samen met het eerste grootschalige verkiezingssucces van de NSDAP en de SA dacht dat dit te danken was aan hun activiteiten op straat. Hitler wilde echter dat de partij steeds minder geassocieerd werd met straatgeweld en streefde ernaar de macht te grijpen via de verkiezingen. Hij weigerde toe te geven aan de eisen van de stormtroepen om meer zeggenschap te krijgen in het partijbeleid. De oppositie tegen de partij was vooral fel in Berlijn waar een radicale groep onder Walter Stennes eiste dat de SA niet langer ondergeschikt zou zijn aan de lokale Gauleiter, Joseph Goebbels. Toen de verkiezingen van september 1930 dichterbij kwamen, namen de SA-mannen hun toevlucht tot stakingen en aanvallen op de partijkantoren en de plaatselijke SS. Hitler zag het gevaar voor het imago van de partij en gaf toe aan de eisen van Stennes. Hij zette de nationale SA-leider Pfeffer von Saloman echter af en haalde Ernst Röhm terug uit Bolivia om de leiding over te nemen.

Toen Stennes in 1931 weigerde de orders van Röhm aan te nemen, werd hij uit de partij gezet. Stennes kreeg onmiddellijk de steun van lokale SA-leden uit heel Oost-Duitsland. De SA-leiding wist de situatie pas na een aantal weken, en met behulp van de politie, weer onder controle te krijgen. Zelfs nu Röhm de leiding had, bleef het sentiment binnen de SA negatief. In 1934 telde deze beweging vier miljoen leden, maar de activiteiten ervan dreigden ingeperkt te worden door de afspraken die Hitler met het leger en de industrie gemaakt had. Om zijn macht zeker te stellen, voerde Hitler in juni 1934 een grootscheepse zuivering uit in de SA en liet hij de leiders met inbegrip van zijn oude vriend, Ernst Röhm, arresteren en executeren.

Hieronder:
Nadat de nazi's aan de macht waren gekomen, leken de Stormtroepen volledig los te slaan. In de zomer van 1933 zorgde de SA voor een golf van terreur waarbij de SA-leden - waaronder veel werklozen en criminelen - wraak namen op hun politieke en ideologische vijanden.

Hieronder:
De belangrijkste functie van de SA was oorspronkelijk om de NSDAP aan de macht te krijgen. Nu dat een feit was, was hun rol uitgespeeld. Toen de bruinhemden opriepen tot een tweede revolutie om de macht te krijgen waar zij recht op dachten te hebben, liet Hitler hen door de SS tot de orde roepen.

Met hun behandeling van Russische krijgsgevangenen negeerden de nazi's de Geneefse conventie volkomen. Zij werden als Untermenschen beschouwd en het was zonde om goed Duits voedsel aan hen te verspillen.

Moord op ANDERE VOLKEN

Niet alleen de joden leden onder het hakenkruis. De verwrongen rassentheorieën van de nazi's veroordeelden veel etnische minderheden tot een wrede dood. Wie een beetje anders was, was zijn leven vaak niet zeker.

GENOCIDE, de systematische uitroeiing van alle leden van een bepaald ras of een politieke of culturele groepering, is vooral bekend door de eindoplossing die de nazi's voor het jodenvraagstuk bedachten.

Vanaf 1933 hadden de nazi's zoveel mogelijk Europese joden geïsoleerd en in getto's gezet en hen verplicht de davidsster te dragen. Het volgende probleem was wat ze daarna met hen aan moesten: de 'Endlösung' die ze bedachten bestond uit deportatie en uitroeiing.

TROUW ZWEREN OF STERVEN

Maar de vervolgingen bleven niet alleen tot de joden beperkt. Ook zigeuners (Roma en Sinti), Poolse intellectuelen, Russische krijgsgevangenen en niet-etnische groeperingen zoals homoseksuelen, vrijmetselaars, Europese communisten en Jehovah-getuigen werden hiervan het slachtoffer.

In 1933, toen Hitler rijkskanselier werd, waren er 6034 mensen lid van de *Internationale Vereinigung Ernster Bibelforscher IVS* - Internationale Organisatie van Serieuze Bijbelonderzoekers, oftewel Jehovah-getuigen - in Duitsland. Tussen 1933 en 1935 werden meer dan 5900 van hen gearresteerd omdat ze zich weigerden te onderwerpen aan het programma van *Gleichschaltung* en een eed van trouw aan de Führer te zweren. Ze werden tot staatsvijanden verklaard en meer dan 2000 van hen werden geëxecuteerd of stierven door zware arbeid, ziektes of ondervoeding

Boven:
De rassenoorlog in het Oosten escaleerde door het 'Kommissarbefehl', dat aanzette tot de standrechtelijke executie van gevangen genomen Russische politieke leiders. Deze foto uit de winter van 1941/42 toont een massagraf met zo'n 3000 gedode Russen, gevonden op zo'n 20 km van Leningrad.

Boven:
Heinrich Himmler was de belangrijkste kracht achter het plan om het arische ras te promoten. Himmler geloofde sterk in de mythe van de 'rassenoorlog' en organiseerde met koele efficiëntie allerlei programma's om 'niet-arische' en 'afwijkende' groepen uit te roeien.

in een concentratiekamp.

Ondanks het feit dat diverse prominente nazi's zoals SA-leider Ernst Röhm homoseksueel waren, werden de Duitse homoseksuelen in het Derde Rijk na 1935 vervolgd als 'asociale, doelloze lieden'. Zij kregen een roze driehoek op hun gevangenisuniform als ze in een concentratiekamp terechtkwamen. Men schat dat zo'n 10.000 tot 15.000 Duitse homo's in de kampen gestorven zijn.

KATYN

Na de onderwerping van Polen door Duitsland en Rusland in 1939, stelden beide landen van alles in het werk om de Poolse politieke, militaire en intellectuele leiders uit te roeien. De Russen doodden 4.500 gevangen genomen Poolse officieren in de bossen bij Katyn, vlakbij Smolensk. Tussen 1939 en 1941 deporteerden ze bijna 1.700.000 Polen naar Siberië.

De Duitse plannen met de Polen waren echter nog erger. De *Ausserordentliche Befriedungsaktion - AD Aktion* of 'Buitengewone vredesactie' - werd uitgevoerd op bevel van de gouverneur-generaal Hans Frank, met behulp van diens assistent Artur Seyss-Inquart. Onder hun leiding werden er tussen september 1939 en juni 1940 2.000 prominente Poolse mannen en vrouwen gearresteerd en geëxecuteerd. De eerste massamoord vond plaats in Wawer, een dorpje bij Warschau, waar op 27 december 1939 107 mannen uit hun huizen gehaald en doodgeschoten werden.

Dit waren de eerste van de circa drie miljoen Polen die tijdens de oorlog het leven zouden laten. Tijdens de oorlog verloor Polen 45% van haar artsen, 57% van haar juristen, 40% van haar academici, 30% van haar ingenieurs, 185 religieuzen en vrijwel alle journalisten. De Duitsers deporteerden ongeveer 2.000.000 Poolse mannen en vrouwen voor dwangarbeid naar Duitsland en voor bouwwerkzaamheden naar bezet Frankrijk.

RASSENKAMPF

Tijdens de eerste 21 maanden na de oprichting van Auschwitz in mei 1940 diende het kamp puur als concentratiekamp voor Polen. De eerste etnische Pool stierf in juni 1940 in het kamp. De eerste jood die het leven liet in het kader van de Endlösung, waardoor Auschwitz een andere functie kreeg en een vernietigingskamp werd, stierf hier in oktober 1942. Ook werden hier grote aantallen Russische krijgsgevangenen gedood. Hitler beschreef Operatie Barbarossa, de invasie van de USSR in 1941, als een *Rassenkampf* of 'rassenoorlog' tussen de inferieure Slavische volken en de superieure ariërs. Hoewel genocide misschien niet formeel het beleid was, stierven er miljoenen Russen en Oekraïners door mishandeling, verwaarlozing en moord. Door het vermoorden van gijzelaars, platbranden van dorpen waar wellicht partizanen verborgen zaten en door de honger en de algehele oorlogsontberingen stierven er 27 miljoen mensen in de Baltische staten, Wit-Rusland en de Oekraïne.

Eén groep had het vooral zwaar te verduren. In de door Hitler afgekondigde *Kommissar Erlass* stond dat volkscommissarissen - politieke leiders of *politruks* - die bij het Rode Leger actief waren, "denkbeelden hebben die volledig tegengesteld zijn aan die van het

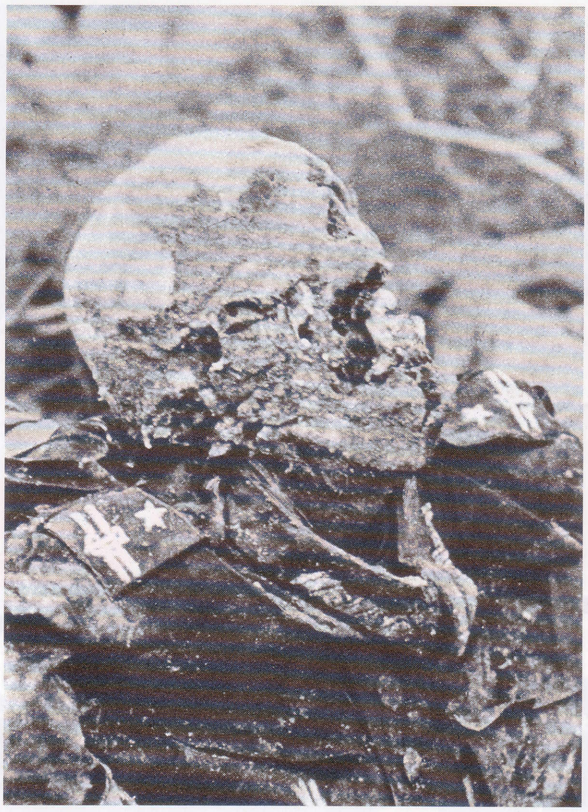

Rechtsboven:
Reichsführer-SS Heinrich Himmler bezoekt in de zomer van 1941 een kamp met Russische krijgsgevangenen. Hij zag de strijd in het Oosten als een strijd om de inferieure Slavische en joodse 'Untermenschen' uit te roeien.

Linksboven:
In het voorjaar van 1943 werden de lijken van 4.363 geëxecuteerde Poolse officieren ontdekt in de bossen bij Katyn. De Russen beweerden dat de Duitsers hiervoor verantwoordelijk waren. Maar deze keer waren de nazi's onschuldig: de Russen waren hen voor geweest.

nationaal-socialisme. Daarom moeten deze commissarissen geëlimineerd worden... als ze gevangen genomen worden tijdens gevechts- of verzetsacties moeten ze in principe onmiddellijk gefusilleerd worden". Russische officieren waren de voornaamste slachtoffers van de *Kommissar Erlass*; alleen al in Sachsenhausen en Buchenwald werden er meer dan 22.000 van gedood.

De overlevingskansen voor de Russische soldaten die zich overgaven waren gering. Meer dan de helft van de ruim vijf miljoen soldaten van het Rode Leger die na juni 1941 gevangen werden genomen door de Duitsers waren in 1945 dood.

OORLOG ZONDER GENADE

Tijdens de eerste winter van de oorlog stalen de Duitse soldaten, die onvoldoende gekleed waren tegen de kou, de vilten laarzen, bontmutsen en jassen van gevangen genomen of gedode Russische soldaten. In de vrieskou waren de Russische krijgsgevangenen ten dode opgeschreven.

In de zomer werden de gevangenen zonder drinken in lange colonnes over de droge steppes verplaatst en eiste uitdroging nog meer levens. Wie ziek werd en achterbleef, werd als vanzelfsprekend doodgeschoten.

Degenen die Polen en Duitsland bereikten, werden ondergebracht in zogenaamde werkkampen voor krijgsgevangenen en werden gebruikt als slaven in de munitiefabrieken, mijnen en voor de bouw van de Atlantikwall. Miljoenen van hen kwamen om het leven door de combinatie van zware arbeid en een karig rantsoen. Bij deze krijgsgevangenen kwamen nog eens 2,4 miljoen Russische burgers die als dwangarbeiders naar Duitsland gedeporteerd werden.

Andere gevangenen stierven door medische experimenten waaronder onderzoeken naar bevriezing en hoogtetesten. Er werden ook Russische gevangenen gebruikt voor de eerste testen met het gifgas Zyklon B in Auschwitz in augustus 1941.

UITROEIING VAN ROMA EN SINTI

De zigeuners waren de enige etnische groep naast de joden die de nazi's bewust wilden uitroeien. Hun lot in Europa is minder bekend dan dat van de joden, maar kenmerkt zich door hetzelfde thema - beide rassen worden als paria's beschouwd.

Vanaf de 15e eeuw trokken grote groepen zigeuners naar de Duitssprekende delen van Europa. Vanwege hun vreemde uiterlijk, taal en cultuur wekten ze angst en wantrouwen.

In de volgende eeuwen werden vijandelijkheden ten opzichte van de zigeuners gemeengoed. Er werden honderden verordeningen uitgevaardigd waarmee deze nomaden bestempeld werden als kannibalen, ontvoerders en vergiftigers van waterwegen, en een algemene "plaag

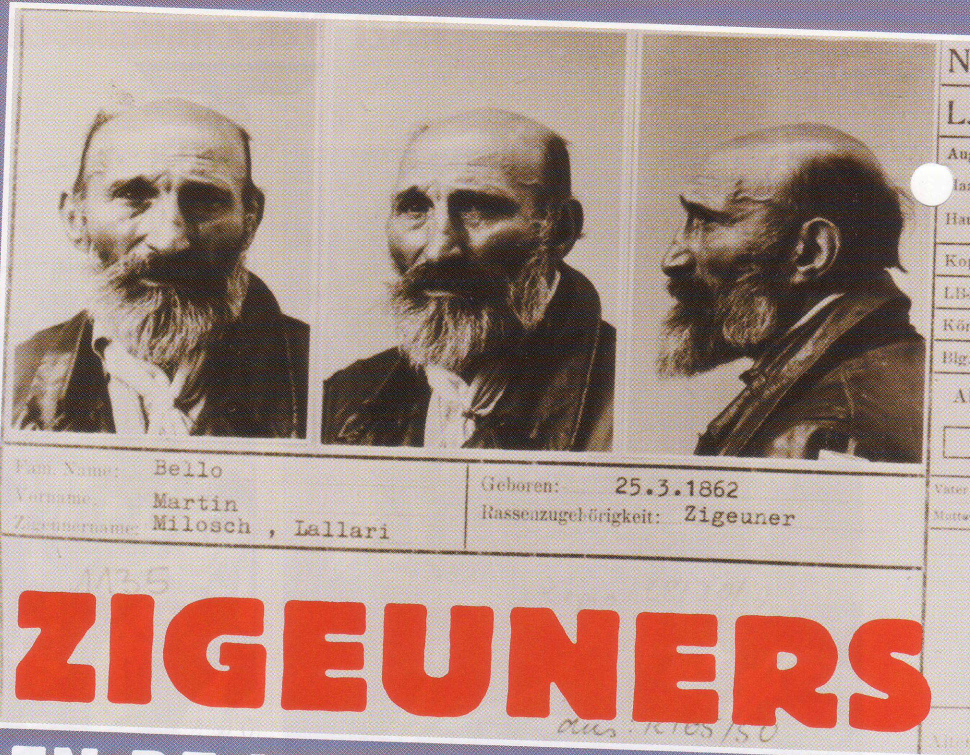

ZIGEUNERS

EN DE NAZI-RASSENTHEORIE

De vervolging van de Roma en Sinti door de nazi's was niets nieuws. Eind 19e eeuw werd er in München een centrale instantie ingesteld om het zigeunerprobleem te bestrijden. In januari 1933, tien dagen voordat de nazi's aan de macht kwamen, wilden hoge functionarissen in Burgenland de burgerrechten van de zigeuners afnemen.

De nazi's vergoelijkten de vervolgingen met hun eigen rassentheorieën. Op basis van dubieus wetenschappelijk onderzoek werden de zigeuners geclassificeerd als 'een lager ras'. Hun bloed werd als zo verderfelijk beschouwd dat zelfs mensen die maar voor een kwart of een achtste zigeuner waren gezien werden als "zeer onevenwichtig, karakterloos, onvoorspelbaar en onbetrouwbaar".

In september 1935 werden de Roma en Sinti het slachtoffer van de Neurenberger wet voor de bescherming van het Duitse bloed en de Duitse aard, waardoor gemengde huwelijken tussen Duitsers en 'niet-ariërs' - met name joden, zigeuners en mensen van Afrikaanse afkomst verboden werden. In 1937 werden de zigeuners en joden met de wet op het rijksburgerschap tot tweederangs burgers gedegradeerd.

In dat jaar vaardigde Heinrich Himmler een verordening uit tegen de zigeuners waarin hij verklaarde dat er een groot risico bestond dat Roma en Sinti van gemengd bloed zich inlieten met criminele activiteiten. Duizenden afstammelingen van zigeuners werden opgespoord. Sommigen van hen waren al vele generaties geleden in de gewone Duitse bevolking opgegaan. Een aantal van hen werkte als ambtenaar of had een functie in het leger. In tegenstelling tot de joden van gemengd bloed werden zij massaal naar de concentratiekampen gedeporteerd, vooral naar Dachau. Tot op de dag van vandaag proberen Roma en Sinti veelal tevergeefs erkenning te krijgen voor het leed dat hun volk door de nazi's is aangedaan. Oude vooroordelen blijken zeer taai te zijn.

Hierboven, links en onderaan:
Na 1930 ging het onderzoeksinstituut voor raszuiverheid en bevolkingsbiologie in Berlijn-Dahlem zich onder leiding van de neuroloog Robert Ritter bezig houden met "erfelijk onderzoek op een proefbevolking van zigeuners en asociale psychopaten van gemengd bloed". Dit programma werd deels gefinancierd door een Duitse nationale onderzoeksstichting die diverse onderzoekers door het Groot-Duitse Rijk liet reizen om bloedmonsters en metingen te nemen waarmee de conclusies die vooraf al getrokken waren bevestigd konden worden.

Rechts:
220.000 zigeuners lieten het leven door het nationaal-socialisme. Voor hen was er geen plaats in het wereldbeeld van de nazi's. Degenen die niet in de vernietigingskampen of door dwangarbeid om het leven kwamen, werden doodgeschoten tijdens massale executies die onder andere door de Einsatzgruppen *in het Oosten werden uitgevoerd.*

Rechts:
Duitse burgers waren vaak getuige van misdaden tegen minderheden. Hier worden zigeuners gearresteerd en door het dorp geleid voordat ze op transport worden gezet naar de vernietigingskampen.

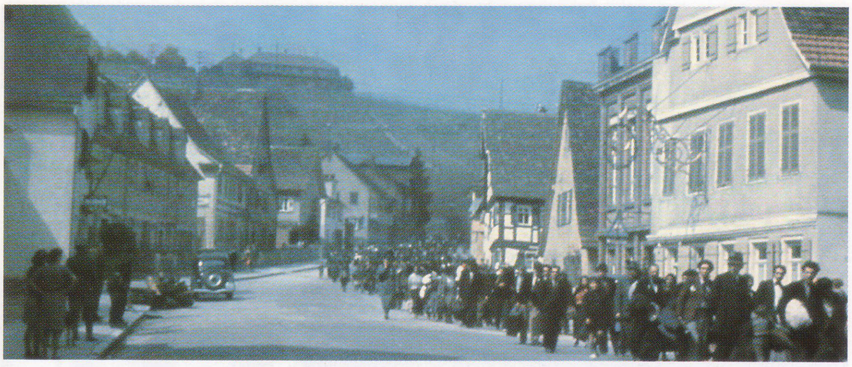

voor het land". De vervolging van Roma en Sinti begon in Duitsland al lang voordat de nazi's aan de macht kwamen. In 1899 werd er een centrale instantie ingesteld om het zigeunerprobleem te bestrijden. In 1926 had men de foto's en vingerafdrukken van meer dan 14.000 zigeuners verzameld.

In 1920 werd het hen verboden in parken en openbare baden te komen; in 1925 werd er een conferentie over 'Het zigeunervraagstuk' gehouden. Dit leidde tot wetten waardoor werkloze zigeuners naar werkkampen gestuurd konden worden, "omwille van de openbare veiligheid" en waardoor alle Roma geregistreerd werden bij de politie. Na 1927 moesten alle Roma en Sinti, zelfs kinderen, een identiteitskaart met hun vingerafdrukken en een foto bij zich dragen.

VERSLINDEN

Onder de nazi's werd de vervolging nog wreder. Van 12 tot 18 juni 1938 vond er in heel Duitsland een 'zigeuneropruimingsweek' plaats. Net als de *Kristallnacht* markeerde deze datum het begin van de vervolging en uitroeiing van een bevolkingsgroep: de zigeuners. In de Romani-taal noemt men deze periode de *Porrajmos* - 'het verslinden'.

In januari 1940 stierven er in Buchenwald 250 Romani-kinderen toen er Zyklon-B op hen getest werd. Vanaf april 1940 werden de zigeuners in het kader van gedwongen 'herhuisvesting' met duizenden tegelijk naar de getto's in Polen gedeporteerd.

In Rusland roeiden de Duitse *Einsatzgruppen* zowel zigeuners als joden uit. Volgens hen waren joden veel gemakkelijker te doden omdat zij stil bleven staan, "terwijl de zigeuners schreeuwen, janken en constant bewegen, zelfs als ze al op het executieterrein staan. Sommigen lieten zich al voor het salvo in de kuilen vallen en deden alsof ze dood waren". Toen *SS-Brigadeführer* Otto Ohlendorf, de commandant van *Einsatzgruppe* D in de Oekraïne na de oorlog berecht werd, beweerde hij dat er een historisch precedent voor het doden van zigeuners bestond dat nog uit de Dertigjarige Oorlog (1618 - 1648) dateerde.

MENGELES BABY'S

Sinds december 1942 werd het met de oprichting van de vernietigingskampen efficiënter om Roma en Sinti naar Auschwitz en soortgelijke kampen te transporteren. Al in oktober 1939 had Adolf Eichmann verklaard: "De eenvoudigste methode is een aantal wagons zigeuners aan elk transport hangen. Omdat deze transporten

Hieronder:
De kampen voor Russische krijgsgevangenen waren smerig. Door dorst werden de gevangenen gedwongen het vervuilde water te drinken. Tyfusepidemieën waren aan de orde van de dag. Van de 5.400.000 Russische soldaten die door de Duitsers gevangen genomen werden, stierven er minstens 2.530.000.

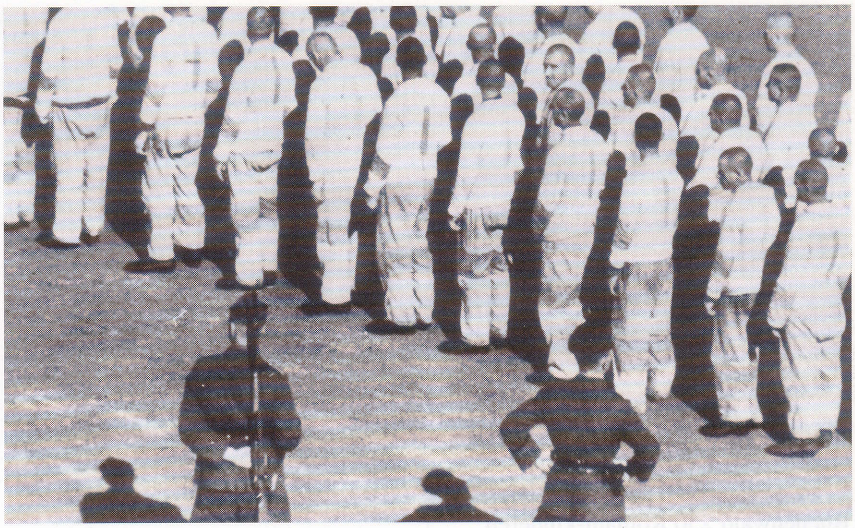

Boven:
Dachau ging op 22 maart 1933 open. De oorspronkelijke gevangenen waren politieke tegenstanders van de nazi's. Later kwamen er joden, zigeuners en homoseksuelen bij. Hoewel Dachau geen vernietigingskamp was, kwamen hier 31.951 mensen om het leven.

volgens schema verlopen is een vlotte afhandeling van deze kwestie te verwachten".

Voor de kampartsen leverde deze bevolkingsgroep perfect materiaal voor hun medische experimenten. Zij werden gesteriliseerd via operaties en met krachtige röntgenstralen. Dokter Mengele gaf leiding aan een operatie waarbij twee Roma-kinderen kunstmatig als Siamese tweeling aan elkaar werden gemaakt. Ze overleefden de operatie niet. Hij verzamelde tweelingen om te bestuderen of de arische voortplanting verhoogd kon worden. In Sachsenhausen werden er tests uitgevoerd om aan te tonen dat Roma-bloed inferieur was aan dat van ariërs.

In Auschwitz werd een speciaal zigeunerkamp opgericht waarin meer dan 20.000 Europese zigeuners zaten. Dit kamp werd op 6 augustus 1944 opgeruimd.

Het is moeilijk om in te schatten hoeveel zigeuners het slachtoffer zijn geworden van de nazi's. De beste schattingen zijn dat er 200.000 gedood zijn, maar het echte getal kan wel eens tweemaal zo hoog zijn. In tegenstelling tot de joden werden de zigeuners in Bulgarije, Griekenland, Denemarken en Finland gespaard. De Franse, Hongaarse en Poolse zigeuners werden echter massaal gedeporteerd, terwijl er waarschijnlijk ook nog zo'n 90.000 zigeuners afgeslacht werden door de Ustase in Kroatië.

HOMOSEKSUELEN

De houding in Europa ten opzichte van homoseksualiteit was geleidelijk verhard tijdens de negentiende eeuw. Evenals in Engeland tijdens de victoriaanse periode waren homoseksuele handelingen tussen vrouwen in de meeste landen niet verboden en in bepaalde Duitse staten waren ze voor de Duitse eenwording ook tussen mannen niet verboden. Ten tijde van het Duitse Keizerrijk werd homoseksualiteit echter een strafbaar vergrijp onder het mom van "tegennatuurlijke onzedelijkheid". Volgens artikel 175 van het wetboek van strafrecht werden alleen die activiteiten die "gelijk waren aan gemeenschap" verboden.

Op 28 juni 1935 brachten de nazi's een wijziging aan in artikel 175 waardoor elke vorm van onzedelijk gedrag tussen mannen - zelfs gedachten mits die van voldoende langdurige en intense aard waren - strafbaar werd. De maximale straf was een gevangenisstraf van 10 jaar en in extreme gevallen castratie.

De nazi's zagen homoseksualiteit als een gedraging die tegengesteld was aan het seksuele instinct. Het ondermijnde de natuurlijke wil tot leven omdat het het voortbestaan van het *Volk* in gevaar kon brengen. Seksuologen die homoseksualiteit verdedigden werden afgedaan als "pooiers die zich voordoen als wetenschappers". Hoewel de nazi-artsen homoseksualiteit als een "onnatuurlijke emotie" beschouwden die te genezen was, werden homoseksuele mannen in de praktijk rechtstreeks naar een concentratiekamp gestuurd.

Er werden onder andere in Ravensbrück in 1944 testen gehouden om te controleren of van homoseksualiteit beschuldigde mannen reageerden op de attenties van vrouwelijke prostituees. Als dat het geval was werden ze vrijgelaten omdat ze "niet echt homoseksueel" waren.

De nazi-beweging reageerde verdeeld op homoseksualiteit. Hoewel het officieel veroordeeld werd, werd het intern getolereerd. Homoseksualiteit kwam veel voor binnen de SA en de *Freikorpsen*. Ernst Röhm, de leider van de SA, wond geen doekjes om zijn seksuele voorkeur. Maar de nazi-kruistocht tegen homoseksualiteit na de dood van Röhm werd zeer halfslachtig uitgevoerd. Met name tijdens de barre oorlogstijden werden homoseksuele relaties vaak oogluikend toegelaten.

DE BUITENSTAANDERS

De Roma en Sinti, Polen, slavische volken, homoseksuelen, vrijmetselaars en Jehovah-getuigen waren buitenstaanders in het nieuwe Duitsland dat door de nazi's gecreëerd werd.
Evenals voor andere non-conformisten in de geschiedenis, was er voor hen geen plek. Hun dood werd gezien als een noodzakelijk kwaad.

Hieronder:
De prestaties van de Duitse wapenindustrie tijdens WOII waren alleen mogelijk dankzij de inspanningen van de miljoenen buitenlandse arbeiders en krijgsgevangenen, waarvan er zich velen letterlijk doodwerkten.

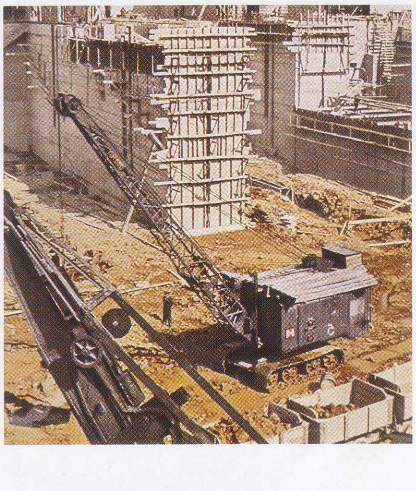

Stuttgart 1933. Toen de nazi's aan de macht waren gekomen, hadden bruinhemden van de SA vrij spel en konden ze minderheden zoals de joden vrijuit aanvallen zonder bang te hoeven zijn voor de gevolgen.

EUROPESE JODEN

Het antisemitisme van de nazi's verscheen niet zomaar als een donderslag bij heldere hemel. In de beschaafde Europese landen had men de joden al meer dan vijftienhonderd jaar vervolgd.

VANAF ZIJN EERSTE toespraken in Beieren tot aan zijn geslaagde verkiezingscampagne in 1932 stak Hitler niet onder stoelen of banken dat hij vastberaden was Duitsland 'jodenvrij' te maken. In zijn valse retoriek presenteerde hij het Duitse *Volk* als de slachtoffers van de joodse overheersing. De joden waren de aartskapitalisten: bankiers die krediet weigerden aan hardwerkende winkeliers, of machtige zakenlieden die zich inlieten met oneerlijke concurrentie waardoor eerlijke mannen werkloos raakten. Ze waren onderdeel van een internationale samenzwering waar alle joden bij betrokken waren, van de kleermaker om de hoek tot de familie Rothschild.

Een neutrale waarnemer - of een moderne lezer - zou kunnen geloven dat de joden inderdaad wel erg veel macht hadden in Duitsland, maar dit was lang niet zo extreem als Hitler beweerde.

Ze maakten slechts twee procent van de bevolking uit en hun beroepskeuze werd grotendeels voorgeschreven door hun tradities en wetgeving. Veel joden waren al eeuwen geleden in het gewone Duitse volk opgegaan en beschouwden zichzelf meer Duitser dan jood. Een aantal van hen had zich tot het christendom bekeerd. Deze situatie deed zich in heel West-Europa voor.

JODEN IN HET OOSTEN

In Hitlers jeugdjaren leefde het merendeel van de Europese joden in Oost-Europa. Daar lag de dood altijd om de hoek en de dreiging van geweld zorgde ervoor dat veel Oost-Europese joden naar Amerika emigreerden. Het antisemitisme in het Westen was even sterk, vooral onder de heersende klassen, maar waar de joden in Frankrijk sociaal geïsoleerd konden worden, werden ze in het Rusland van de tsaren het doelwit van massaal geweld - pogroms - dat stilzwijgend goedgekeurd werd door de

Het joodse getto in het Poolse Krakau rond de eeuwwisseling. De praktijk om joodse stadsbewoners in aparte getto's te laten wonen begon al in de middeleeuwen.

autoriteiten. In het Duitsland van de keizer konden de joden wel eens als minderwaardig beschouwd worden, maar hoefden ze niet bang te zijn gelyncht te worden. In de middeleeuwen vonden er in Europa grootschalige moordpartijen op joden plaats, geïnspireerd door dezelfde kruisvaardersgeest die leidde tot de bevrijding van Palestina op de moslims en het ontstaan van het koninkrijk Jeruzalem. Na de inname van Engeland door de Normandiërs volgden de joden in hun spoor en kregen ze koninklijke bescherming. In die dagen was het christenen, evenals strenge moslims vandaag de dag, verboden geld uit te lenen tegen een rente en daarom namen de joden die rol over en financierden zij veel koninklijke activiteiten.

DE PRIJS VAN DE WOEKERRENTE

De meeste koningen hadden min of meer een vast inkomen en moesten veel moeite doen om de hoge kosten van de oorlogen die ze voerden te kunnen betalen. Door geld te lenen van joodse financiers konden ze hun kastelen bouwen en huurlingen aannemen. Een gedeelte van deze leningen kregen ze weer terug door hun financiers belastingen te laten betalen over de winsten.

Sommige monarchen kwamen hun betalingsverplichtingen niet na en reageerden zeer wreed toen hun financieringsbronnen opdroogden. De Engelse koning John liet zijn joodse bankiers arresteren omdat ze weigerden hem nog meer geld te lenen: hij gaf opdracht dagelijks een tand uit te trekken bij zijn bankiers totdat ze hem meer geld verstrekten. Hij kreeg zijn goud. Het gewone volk kon nog wreder zijn. Zo is er een Engels geschrift dat verhaalt van een plaatselijk geschil in York in 1190 waarbij de lokale joden aangevallen werden door een menigte en naar het kasteel vluchtten voor bescherming. Ze vertrouwden de slotvoogd niet en weigerden hem toe te laten tot het kasteel. Samen met de sheriff en de stedelingen belegerde hij daarop het kasteel.

Toen ze op het punt stonden het kasteel te bestormen, pleegden de joden massaal zelfmoord.

Een paar wisten er te ontsnappen, maar werden door hun christelijke buren gevangen en vermoord. Sommige Engelse steden, zoals Winchester, hebben nog altijd een joodse straat ('Jewry Street'), maar er wonen al sinds de 13e eeuw geen joden meer. De wet *De Judaismo* werd in 1275 in Engeland ingevoerd. De officiële bedoeling was een eind te maken aan de woekerrente, maar deze wet was het voorspel voor de verdrijving van alle joden. Het bevel daarvoor werd in 1290 gegeven door koning Edward I, maar sommige edelen waren hem al voor geweest. Zo liet Simon de Montfort al eerder alle joden uit zijn graafschap Leicester gooien. De joden mochten pas weer naar Engeland terugkeren nadat Cromwell deze wet in 1655 afschafte.

CHRISTELIJKE ONDERDRUKKING

De overtuiging dat alle mensen dezelfde God moeten aanbidden - en op dezelfde manier - zorgde ervoor dat de christenen de joden vanaf de middeleeuwen tot de 17e eeuw vervolgd hebben. De joden die in Spanje woonden moesten hun geloof afzweren, anders zou hen een gruwelijk lot wachten in de handen van de Inquisitie. Joden werden vaak beter behandeld in de landen van het Ottomaanse rijk waar ze, net als alle andere niet-moslims die daar woonden, vrijgesteld werden van militaire dienst tegen betaling van een boete. De situatie werd er niet beter op toen de christelijke kerk in stukken gereten werd door de protestantse reformatie in de 16e eeuw. Martin Luther - een van Adolf Hitlers 'grote Duitsers' - was weliswaar een voorstander van geloofsvrijheid ten opzichte van de paus, maar hij was zeer vijandig ten opzichte van de joden. De geloofsoorlogen die het gevolg waren van de reformatie leidden tot de Dertigjarige Oorlog (1618-48). In die tijd vonden de laatste echte pogroms plaats in West-Europa. Uiteindelijk kreeg een meer tolerante houding de overhand. Toen Hitlers vader als douanebeambte werkte, was Benjamin Disraeli de Britse Prime Minister. In de West-Europese maatschappij waren de joden vrijwel helemaal geaccepteerd.

WEENSE BACILLEN

Hitler beweerde dat hij in Wenen een

Boven:
La rue des Rosiers in de joodse wijk in Parijs rond 1920. Zelfs in de verlichte democratieën waren de joden na tweeduizend jaren van vervolging door de christenen nog altijd in zekere zin paria's.

Hieronder:
De imposante synagoge in de Berlijnse Oranienburgerstrasse brandt na een geallieerde luchtaanval op 26 november 1943.

Hieronder:
Een gelaten blik uit ogen die hun lijden geduldig aanvaard hebben. De joden in Lodz zouden binnen een generatie nadat deze foto gemaakt werd volledig uitgeroeid worden.

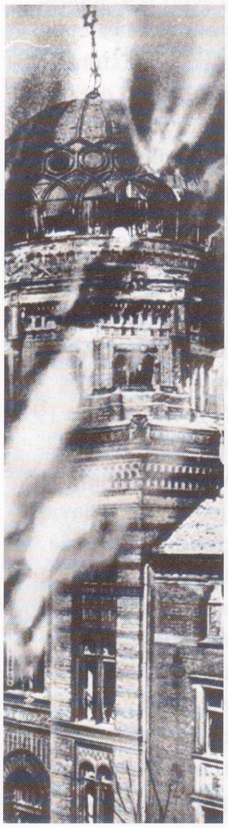

belangrijke les geleerd had: dat de joden de bacillen waren die de gezondheid van de Duitse natie bedreigden. De Oostenrijkse hoofdstad lag op de grens tussen het Westen en het Oosten. De joden waren al in de middeleeuwen uit diverse delen van het Hapsburgse rijk verdreven; ze werden nog steeds uit Linz geweerd toen Hitlers vader geboren werd - iets waar Hans Frank niet aan dacht toen hij het gerucht onderzocht dat Hitlers grootvader wel eens joods had kunnen zijn. Maar Wenen daarentegen had een grote joodse bevolking waaronder vele sprekers van het Jiddisch. Door hun taal en kleding vielen ze op en wekten ze het wantrouwen van de provinciale Oostenrijker, Adolf Hitler.
In het begin van de 20e eeuw woonde het merendeel van de joodse bevolking van Europa in het Groot-Russische rijk, waartoe ook Polen en de Baltische staten behoorden. De tsaren hadden een intern paspoortsysteem ingevoerd om het reizen door de eigen mensen te reguleren; joden mochten slechts in bepaalde provincies en steden komen; de meesten van hen woonden in Polen. De officiële discriminatie was er veel erger dan in het Westen waar de arrestatie - op valse beschuldigingen van spionage - van kapitein Dreyfus, een joodse officier in het Franse leger de nodige beroering veroorzaakte. Dreyfus werd tot grote vreugde van de antisemitische beweging in Frankrijk gevangen gezet op Duivelseiland, maar hij kreeg de steun van de Franse liberale pers en werd uiteindelijk vrijgelaten.

REVOLUTIONAIREN

Door deze affaire kwam een vervelende onderstroming in de Franse politiek aan het licht, maar in Rusland was de situatie erger. Tsaar Nicholas II gaf de joden steevast de schuld voor de revolutionaire aanslagen op zijn familieleden en politieke bestuurders. Zijn politie-diensten zetten het volk aan tot een serie middeleeuwse pogroms, compleet met massale verkrachtingen en moordpartijen. West-Europa reageerde geschokt op deze barbaarsheden; de internationale kredietwaardigheid van Rusland daalde dramatisch. Met de val van het tsarenregime werd Rusland in een burgeroorlog gestort. Lenin en de bolsjewistische partij wilden het complete rijk onder hun macht krijgen; hun 'revolutie' in 1917 was niet veel meer dan een staatsgreep in de hoofdstad. Rond de tsaristische gebieden daagden zogenaamde 'witte' legers van monarchisten, kozakken en nationalisten de communisten en elkaar uit. Zoals de tsaar had opgemerkt (en Hitler had dit ook gehoord) waren vele bolsjewistenleiders joden. Het was niet moeilijk om dan maar te zeggen dat de meeste joden bolsjewisten waren.

MASSAMOORD IN KIEV

De joden uit Kiev waren het slachtoffer van de systematische moordpartijen door een kozakkenleger dat door de opmars van de Rode Cavalerie gedwongen was zich terug te trekken. Nu er geen echte centrale regering bestond vervielen grote delen van Rusland in een barbaarse anarchie en werden de joden vaak het slachtoffers van hun voormalige buren en van losgeslagen rode of witte soldaten. De oorlogsfotograaf Yevgheny Khaldei (die de beroemde foto maakte van Russische soldaten die de Rode Vlag plantten op het dak van de Reichstag in 1945) werd als baby wees

"J'ACCUSE"

Alfred Dreyfus (1859-1935) ten tijde van zijn proces. Deze 12 jaar durende affaire was een roerige periode in de geschiedenis van de Derde Republiek. Positief is dat een aantal mensen het antisemitisme bewust veroordeelden; de interne verdeling binnen Frankrijk werd er echter sterker door.

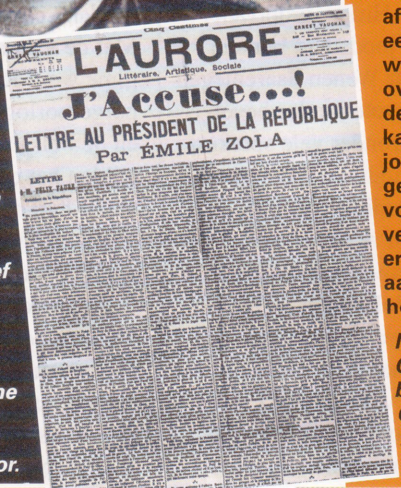

L'AURORE

Littéraire, Artistique, Sociale

J'Accuse...!

LETTRE AU PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE

Par ÉMILE ZOLA

IN DE 19E EEUW waren de betrekkingen tussen joden en christenen niet erg goed. Dit leidde vaak tot openlijke conflicten. Het gevestigde christendom, met name het katholicisme, was een starre voorstander van de oude orde.Volgens hen hadden de joden het meest geprofiteerd van de Franse revolutie. De joden waren een liberale, seculiere, anti-kerkelijke en vaak revolutionaire bedreiging voor de bestaande orde. Als gevolg daarvan ontstond er in Frankrijk een koppeling tussen kerkelijk antisemitisme en het antisemitisme van de traditionele rechtse partijen. De Dreyfus-affaire in het Frankrijk rond de eeuwwisseling was de aanleiding waardoor de interne spanningen overkookten. In 1894 veroordeelde een militair tribunaal kapitein Alfred Dreyfus, de enige joodse officier in de Franse generale staf, van spionage voor de Duitsers. Na de veroordeling van Dreyfus werden er echter nog steeds geheimen aan Duitsland verkocht en het hoofd van de inlichtingendienst van het leger, kolonel Georges Picquart, kwam uiteindelijk tot het oordeel dat een majoor Esterhazy schuldig was in plaats van Dreyfus. Tijdens de zitting van de krijgsraad die daarop volgde, werd Esterhazy echter vrijgesproken en Picquart gearresteerd. Inmiddels hadden zich in Frankrijk twee groepen gevormd. De nationalistische en autoritaire anti-Dreyfusards zagen de controverse als een poging van staatsvijanden om het leger in diskrediet te brengen en beschouwden het als een zaak van nationale veiligheid tegenover het internationale socialisme en het jodendom, of als een zaak van Frankrijk tegen Duitsland. De liberale Dreyfusards richtten zich meer op de vrijheid van het individu tegenover het militaire gezag dat onafhankelijk van de staat optrad.

Uiteindelijk werd Dreyfus vrijgesproken, maar de breuk was in Frankrijk nog geruime tijd te voelen. De joden waren echter weer de zondebok.

Inzet:
Op 13 januari 1898 schreef de romanschrijver Emile Zola een open brief die gepubliceerd werd op de voorpagina van de krant van Georges Clemenceau. Daarin beschuldigt Zola het leger ervan de foutieve veroordeling van Dreyfus in de doofpot te willen stoppen.

toen een Oekraïense menigte zijn moeder doodschoot. De kogel ging door hem heen en doodde haar. Zijn vader werd doodgeslagen tijdens een andere anti-joodse opstand een paar jaar later. Hitlers opkomst stimuleerde antisemitische bewegingen in heel Europa. In Roemenië, Hongarije, Polen, Groot-Brittannië en de VS waren er fascistische partijen die hun racistische propaganda spuiden. Vreemd genoeg bleek slechts een kleine minderheid van Mussolini's fascisten deze obsessie met het antisemitisme te delen. Toen Duitsland de USSR binnenviel, leefden antisemitische menigtes zich uit in de Baltische staten en maakten zij er een begin met de 'etnische zuivering' voordat de doodseskaders van de SS arriveerden. Uit hun midden kon de SS talloze vrijwilligers werven voor de veiligheidsdiensten en Waffen-SS divisies. De lokale milities kregen vrij spel van de Duitse autoriteiten. In de eerste week van het jaar 2000 deporteerde de Britse regering Konrad Kalejs, die ervan verdacht werd lid te zijn geweest van het *Arajs Kommando*, een Lets moordeskader dat zo'n 30.000 joden doodde in 1941-42.

VERHAAL ZONDER EINDE

Met de ondergang van het nazi-regime was de vervolging van joden in Europa nog niet ten einde. Stalin, die met het jaar meer paranoïde werd, liet een golf van arrestaties uitvoeren na de Tweede Wereldoorlog - een nieuwe 'terreurronde' waarmee de Russische werkkampen verder gevuld werden tot naar schatting zo'n 14 miljoen mensen. Hoewel Stalin nooit eerder uiting had gegeven aan zijn diepgewortelde afkeer van de joden, was hij woedend geweest toen zijn zoon met een joodse trouwde; toen hij er achter kwam dat ook zijn dochter iets met een jood had, werd de ongelukkige man gearresteerd en voor tien jaar naar Siberië gestuurd. In 1948 verklaarde Stalin meermalen dat er een Zionistisch-Amerikaanse samenzwering was tegen de Sovjet-Unie. Hij liet de directeur van het Moskouse Jiddische theater vermoorden, samen met een aantal schrijvers die in het Jiddisch schreven; joodse bladen werden verboden, theaters gesloten en er werd een maximum gesteld aan het aantal joden dat op de universiteiten werd toegelaten. Zelfs een sociale positie bood geen bescherming: de joodse vrouw van de minister van buitenlandse zaken Molotov werd in een kamp in Centraal-Azië opgesloten en pas vrijgelaten na Stalins dood. Dergelijk antisemitisme leeft nog altijd. Op posters die gefilmd werden door camera's van CNN in Moskou in 1999 riep men om de afzetting van president Jeltsin. Hij werd daarop afgeschilderd als een jood met de davidsster op de achtergrond. Volgens de demonstrerende voormalige communisten was zijn economische beleid het product van een joodse samenzwering. Het is duidelijk dat het collectieve geweten van de wereld, dat zo abrupt wakker geschud werd door de holocaust, aan periodieke vlagen van geheugenverlies lijdt.

In september 1939 werd Frank gouverneur-generaal van Polen. Deze functie zou hem uiteindelijk de kop kosten.

Hans Frank
HITLERS ADVOCAAT

Hans Frank was Hitlers advocaat. Deze telg uit gegoede kringen werd nooit echt geaccepteerd door de nazi-top, ondanks dat hij hun misdadige methodes probeerde te imiteren. Zijn zwakke, onstabiele karakter werd hem fataal.

HANS FRANK was een van de vele verbitterde jonge mannen in het zwart die de voorhoede vormden van de Duitse rechtse bewegingen na de Eerste Wereldoorlog en die later tot de harde kern van de nazi-top behoorden. Als zovelen van zijn toekomstige partijgenoten was Frank bereid voor Duitsland te vechten en te sterven, maar het rijk van de Kaiser stortte in voordat Frank naar het front kon gaan. Hij was pas achttien geworden toen de keizerlijke legers verslagen werden.

Frank, de zoon van een advocaat die uit zijn ambt gezet was, ging terug naar München waar hij zich aansloot bij een *Freikorps* dat deelnam aan de omverwerping van de Rode Republiek die kortstondig de macht had in deze stad. Hij ging rechten studeren en werd lid van het Thule Gesellschaft. De ledenlijst van dit genootschap stond bol van de namen die zich later bij de NSDAP zouden doen gelden: Rudolf Hess, Alfred Rosenberg, Dietrich Eckart, Gottfried Feder en Karl Harrer, een van de oprichters van de DAP.

De Deutsche Arbeiterpartei (DAP) werd in januari 1919 opgericht door Drexler. Het was zijn bedoeling om, in weerwil van wat bepaalde gegoede leden van het Thule Gesellschaft wilden, de *völkische* boodschap ook onder de lagere klassen te verspreiden. Hitler werd uitgenodigd om in het jaar daarop een toespraak te komen houden. Frank zag Hitler voor het eerst in januari 1920. Hij raakte totaal in de ban van hem.

FRANK EN HITLER

Frank beschreef zijn 'bekering' als volgt: "De redding van de eer van de Duitse soldaat en arbeider stelde hij, ernstig en plechtig, als zijn levenstaak... Toen hij uitgesproken was, ging er een applaus op dat maar niet leek te stoppen... Sinds deze avond was ik, hoewel ik geen lid was van zijn partij, ervan overtuigd dat als één man in staat was het Duitse lot ten gunste te keren, dit Adolf Hitler moest zijn."

Rechts:
Hans Frank was sinds 1929 de belangrijkste jurist voor de nazi's. Daarna werd hij president van de machtige Academie voor het Duitse recht. Later verklaarde hij dat deze organisatie "actief tegen Himmler en Bormann vocht". Maar daarmee dichtte hij zichzelf een te grote rol toe. In nazi-Duitsland was het recht van ondergeschikte betekenis.

Hans Frank sloot zich aan bij de Deutsche Arbeiterpartei en werd nazi toen de DAP opging in de NSDAP. De jonge rechtenstudent was betrokken bij de Hitler-Ludendorff-Putsch van 1923. De ochtend nadat Hitler de Bürgerbräukeller binnengestormd was en zijn revolutionaire regering had uitgeroepen, wist Frank dat de coup mislukt was: terwijl hij zijn machinegeweer vlakbij de rechtbank opzette vroeg een voorbijkomende arbeider hem:"Heb je toestemming van je moeder om op straat met zulk gevaarlijk speelgoed te spelen?"

NAZI-VERDEDIGER

Frank trouwde in 1925 en werd in 1926 toegelaten als jurist. Hij startte een lucratieve carrière als advocaat voor SA-mannen die beschuldigd werden van mishandeling van tegenstanders tijdens nazi-bijeenkomsten of van deelname aan straatgevechten met communisten - er vonden zo'n 40.000 processen van een dergelijke strekking plaats tussen 1925 en 1933. Hitler hield Frank als zijn persoonlijke raadsman aan en benoemde hem tot *Reichsleiter* en hoofd van de juridische afdeling van de NSDAP. Hij vertegenwoordigde Hitler in zo'n 150 processen wegens smaad en dankzij zijn persoonlijke dreiging met juridische procedures slaagde hij erin de pers stil te houden na de dood van Geli Raubal.

Frank werd in september 1930 in de Reichstag gekozen. Een paar weken later moest hij drie officieren van de Reichswehr verdedigen die beschuldigd werden van samenzwering met het oogpunt hoogverraad te plegen: het was militaire officieren namelijk verboden zich in te laten met partijen die de Weimar-republiek wilden aantasten en deze mannen waren actieve nazi's. Frank riep Hitler op als getuige. Hitler slaagde erin de rechtszaal te gebruiken als politiek platform. Het was een belangrijk moment: Hitler verklaarde onder ede dat hij zijn ambities alleen via grondwettelijke middelen zou nastreven. Hiermee won hij de steun van veel mensen die zijn standpunten deelden, maar die afgeschrikt werden door zijn bruinhemden.

HITLERS AFKOMST

Frank kreeg van Hitler persoonlijk een zeer gevoelige taak opgelegd: hij moest onderzoeken of er joodse invloeden waren in de bloedlijn van de Führer. Frank ontdekte naar eigen zeggen dat Hitlers vader het onwettige kind was van Maria Schickelgruber die als kokkin in een joods gezin had gewerkt, en dat de heer des huizes had bijgedragen aan het onderhoud van dat kind. Hitler reageerde natuurlijk furieus op dit nieuws. Hij beweerde dat hij van zijn grootmoeder gehoord had dat zij de oude jood misleid had en dat hij onterecht voor het kind betaalde, maar omdat zij stierf voordat Hitler geboren werd was deze verklaring weinig overtuigend.

De exacte feiten over het gezin Frankenburger blijven een mysterie: zo waren er sinds 1496 al geen joden meer in dat gedeelte van Oostenrijk. In Graz stonden er in de periode rond 1830, waarin dit zich afspeelde, geen geregistreerd en al zeker geen gezin met de naam Frankenburger. Franks aantijgingen kregen vooral veel aandacht in de jaren 50. Deze informatie stond ook in zijn memoires, die toch wel enig gewicht hadden omdat ze in feite zijn laatste woorden waren. Frank had zich na zijn gevangenneming tot het katholicisme bekeerd en leek in het vooruitzicht van de galg oprecht berouw te tonen. Tijdens de verkiezingscampagne in 1932 plaatste de sociaal-democratische *Münchener Post* een artikel waarin beweerd werd dat de SA-leider Ernst Röhm homofiel was. Frank kreeg het bevel een juridische procedure wegens

Boven:
Gouverneur-generaal Frank in 1939 met Seyss-Inquart kort voordat deze gouverneur van Nederland werd. Frank noemde zijn tijd in Polen zijn "vreselijkste jaren".

Links:
Frank bekijkt een parade met zijn rivaal** Reichsführer **Heinrich Himmler. Een van de ambtenaren van Himmler,** Obergruppenführer **Krüger, was in een intense machtsstrijd met Frank verwikkeld, totdat hij plotseling op Hitlers bevel uit zijn functie gezet werd.

smaad aanhangig te maken, maar na bestudering van het bewijsmateriaal moest hij Hitler gaan vertellen dat de aantijgingen terecht waren. Hitler had altijd een beleid van 'niets vragen en niets zeggen' gevoerd, maar in de praktijk bleek dat herhaaldelijk onuitvoerbaar. Hitler wist natuurlijk van Röhms activiteiten af, maar de exacte details wilde hij liever niet weten. Het cruciale punt voor Hitler was dat Röhms activiteiten niet verder gingen dan seks met mannen die daar vrijwillig aan meededen. Frank verzekerde Hitler ervan dat er geen bewijzen waren van het misbruiken van kinderen en Hitler besloot de zaak voorlopig te laten rusten. Nadat Hitler in 1933 aan de macht kwam, werd Frank benoemd tot minister van justitie in Beieren, werd Heinrich Himmler hoofd van de politie en kreeg Heydrich de leiding over de politieke politie. De eerste daad van Frank was een maatregel waardoor de joden geweerd werden uit juridische beroepen en al snel uit het hele Duitse rechtssysteem. In 1934 werd Frank Reichsminister van justitie. Dit is een klassiek voorbeeld van hoe partij en staat in elkaar opgingen tijdens het nazi-regime.

BOVEN DE WET

Frank ontdekte al snel dat zijn macht beperkt was. Op 30 juni 1934 hoorde hij dat Röhm en de overige SA-leiders gearresteerd waren. Hij haastte zich naar de Stadelheim-gevangenis in München waar hij Röhm aantrof die hem smeekte zijn leven, of in ieder geval dat van zijn gezin, te sparen. Frank beloofde dat hij zou doen wat hij kon en Röhm schudde hem de hand met de woorden van de Franse revolutionair en martelaar Pierre Vergniaud, "De revolutie verslindt, gelijk Saturnus, zijn eigen kinderen". Frank ging terug naar zijn kantoor en liep Sepp Dietrich tegen het lijf die de dodenlijst in zijn hand had. Frank verbood hem verdachten zonder enige vorm van proces te executeren, waarop Dietrich een telefoontje pleegde met Hitler.
De Führer kafferde Frank uit en beschuldigde hem van sympathie voor het 'uitschot' en eiste dat hij zijn bevelen uitvoerde. "Ik ben de rijkskanselier" gilde Hitler, die er schijnbaar vanuit ging dat hij in die functie boven de wet stond. Dietrich ging terug naar Stadelheim en executeerde de gevangenen.

KONING VAN POLEN

Na de inname van Polen in 1939 combineerde Hitler Pools Silesië met Duits Silesië; de 'Poolse corridor' werd geannexeerd en *Reichsleiter* en rijksminister van justitie Hans Frank kreeg er een derde baan bij: gouverneur-generaal van Polen. Het gebied waar hij de leiding over kreeg werd *General-gouvernement* genoemd.

Van het begin af aan regeerde hij als een koning. Hij vond dat hij verplicht was zich "op de meest grootse schaal mogelijk in de naam van de Führer en het Reich te presenteren". Zijn levensstijl was zo luxueus dat zelfs de patserige Goering hem "Koning Stanislaws" noemde.

In Franks rijk lagen vier van de eerste zes vernietigingskampen: Majdanek, Belzec, Treblinka en Sobibor. Zoals hij tegen zijn kabinet in Krakau zei: "Heren, ik moet u vragen gevoelens van medelijden van u af te zetten. Wij moeten de joden uitroeien." Duits werd de officiële taal in het General-gouvernement. Frank eigende zich kunstschatten, geld en antiek toe om zijn dure levensstijl mogelijk te maken. In zijn huis in Duitsland hing hij een Leonardo da

Frankreich

Boven:
Frank geniet van een optocht van Oekraïense vrijwilligers in oktober 1941. Hij wordt geflankeerd door SS'ers en collega's van de partij. Himmler beschouwde Frank als "een landsverrader die twee handen op één buik was met de Polen".

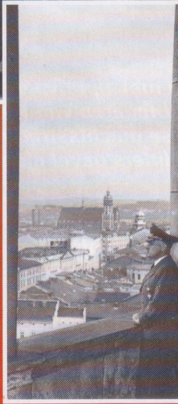

Hierboven en rechts:
Frank was gek op een leven in pracht en praal en profiteerde ten volle van de rijkdom van het gebied waar hij regeerde. Hij zei dat macht en het gebruik van geweld zonder weerstand het zoetste maar ook het meest schadelijke vergif voor de mensheid waren.

OP 26 oktober 1939 werd Frank benoemd tot gouverneur-generaal van het bezette deel van Polen. Deze functie paste precies bij zijn ambities. Vanuit het oude koninklijk paleis in Krakau regeerde hij met het uiterlijke vertoon van een Oosterse vorst. Hij legde zijn ondergeschikten een extravagant ceremonieel op dat prima bij zijn aard paste. Hij beschouwde zichzelf "met een stoutmoedige romantiek als een vazal-koning die door Hitler over Polen is aangesteld". Hij besliste over leven en dood. Zijn patriarchale heerschappij was gebaseerd op een aantal ideeën die een samenraapsel waren van alles wat hij gelezen had over de levenswijze van Übermenschen, de stijl van een wereldmacht en Duits verantwoordelijkheidsbesef .

Vanaf het begin beschouwde hij het als zijn taak het land weer Duits te maken en het te zuiveren van "vreemde rassen die niet meer nodig zijn". Hij schreef ooit: "Als ik affiches op zou willen hangen met een lijst van alle Polen die zijn doodgeschoten, dan zouden de bossen van Polen niet toereikend zijn voor deze taak".

Het onderworpen Polen werd de exemplarische politiestaat en een leerschool voor degenen die het totalitaire bewind moesten uitvoeren en verspreiden. Tijdens Franks tijd in Polen voerde hij constant een machtsstrijd met de SS die het land zoveel mogelijk wilde kaalplukken. Frank regeerde met een combinatie van redelijkheid en zachtmoedigheid die werd afgewisseld met barbaarsheden waar de SS soms nog wat van kon leren. Hij hoopte met zijn terreurdaden goede sier te maken bij Hitler en zijn partijgenoten. In zijn beroemde dagboek dat 38 delen beslaat en dat hij in mei 1945 aan zijn cipiers gaf, heeft hij alle details van zijn carrière vastgelegd.

Vinci en een Rembrandt op. Zijn Poolse kasteel werd bewoond door een hele reeks jonge minnaressen.

Uiteindelijk viel Frank echter in ongenade bij Himmler en moest hij zijn oorspronkelijke functie opgeven en werd zijn macht in Polen sterk ingeperkt. De *Reichsführer* wilde kolonies met Duitsers creëren in Polen, maar door de arbitraire inname van land werd Franks ministaat steeds kleiner. Hij protesteerde tegen het kolonisatiebeleid, maar tevergeefs: Hitler stond achter Himmler.

Frank viel verder in ongenade toen hij in 1942 een serie toespraken hield op Duitse universiteiten, waarin hij opriep voor een terugkeer naar een constitutionele staat. Frank werd uit de partij gezet en moet zijn justitiële functies opgeven. Hij bleef aan als gouverneur-generaal van Polen totdat hij door de komst van het Rode Leger in 1945 gedwongen werd te vluchten.

Uiteindelijk werd Hans Frank gevangen genomen en schuldig bevonden aan oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid. Hij werd op 16 oktober 1946 opgehangen.

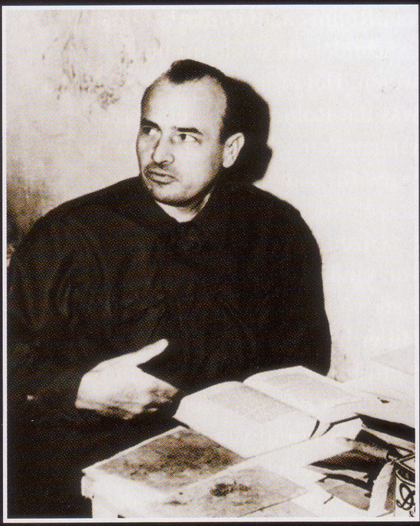

Rechts en hieronder:
In Neurenberg werd Frank geconfronteerd met het bewijsmateriaal dat hij zelf had aangeleverd. In deze documenten werd een leven beschreven waarin zijn eigen zwakte hem naar een destructief extremisme had meegesleept. Hij beeldde zich in dat hij "de boze lach van God" had gehoord en bekeerde zich daarom tot het katholicisme. Zijn boetedoening, die zeer oprecht leek, wees erop dat hij innerlijk werkelijk bekeerd was. Maar dit kan ook een stemming van bijgaande aard zijn geweest voor deze man met zijn typische karakter dat weinig ruimte leek te bieden voor de waarheid. De strop zorgde uiteindelijk voor een blijvende verandering waarvan Frank nooit meer kon afwijken.

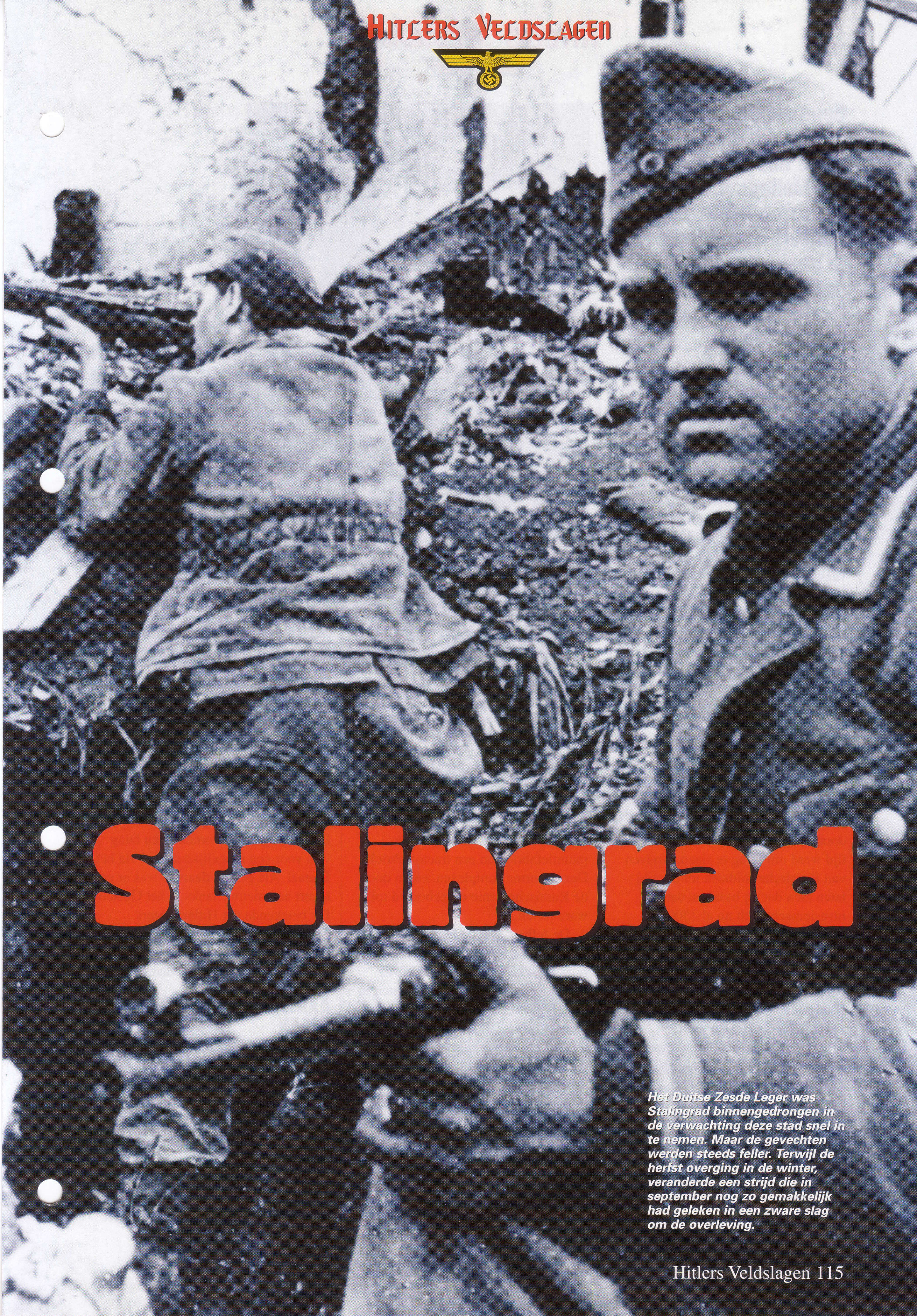

Stalingrad

Het Duitse Zesde Leger was Stalingrad binnengedrongen in de verwachting deze stad snel in te nemen. Maar de gevechten werden steeds feller. Terwijl de herfst overging in de winter, veranderde een strijd die in september nog zo gemakkelijk had geleken in een zware slag om de overleving.

Geen slag in de geschiedenis had zo'n grote impact als de slag om Stalingrad. Voor deze slag leken de Duitsers de oorlog nog te gaan winnen. Na deze slag was hun totale nederlaag onvermijdelijk.

Boven:
Door de Duitse aanvallen in het najaar was de stad in één grote puinhoop veranderd. Dit maakte het karwei voor de aanvallers veel moeilijker en voor de verdedigers veel gemakkelijker. Stalingrad was het ultieme voorbeeld van hoe moeilijk en intens gevechten binnen een stad kunnen zijn.

IN de zomer van 1942 leek het of het Duitse Zesde Leger zich door niets liet afstoppen. Dit grootste van de 12 Duitse legers aan het Oostfront brak door alle Russische verdedigingslinies heen en joeg het Rode Leger weerloos voor zich uit. De paniek onder de Russen was enorm. Stalin reageerde hierop met zijn typerende, wrede starheid. In Order Nr. 227, bekend vanwege de sleutelzin 'Geen stap terug!' legde hij niet alleen een doodstraf op voor de mannen die zich zonder toestemming terugtrokken, maar riep hij ook op tot vergeldingsacties tegen hun families. Als gevolg van deze maatregel voerde de NKWD voor eind 1942 meer dan 13.500 executies uit.

Het Russische verzet werd feller toen het Zesde Leger de Wolga naderde. Deels kwam dit door Stalins draconische maatregelen, maar de verdedigers waren inmiddels ook doordrongen van het besef dat het nu tijd werd om terug te slaan. Brieven van Russische soldaten uit die tijd laten zien dat zij beseften dat de invasiemacht zich nu al 1500 kilometer in Rusland bevond. Als men ze nu niet kon tegenhouden, wanneer dan wel? En inmiddels wisten alle Russen wat de Duitse bezetting betekende voor mensen die door het zelfbenoemde 'Herrenras' als 'Untermenschen' beschouwd werden. Het was tijd om terug te slaan of te sterven.

Stalingrad was vernoemd naar Stalin ter herdenking van een overwinning uit de burgeroorlog die aan zijn leiderschap werd toegeschreven. De stad, die zich over een lengte van zo'n 25 km over de westelijke oever van de Wolga uitstrekte, bestond voornamelijk uit houten huizen. Er bevonden zich echter ook drie nieuwe fabrieken: een staalfabriek genaamd Krasny Oktjabr (Rode Oktober), een wapen- en munitiefabriek en een tractorfabriek. Deze enorme complexen waren door de Russische genie omgebouwd tot ware forten.

De felheid van de Duitse aanval verhulde het feit dat de *Ostheer* in feite zwakker was dan in 1941. Er waren toen vrijwel geen gevechten in steden geweest, omdat de pantserdivisies om steden als Minsk, Charkow en Kiev heen getrokken waren. Maar in 1942 waren er niet veel pantsertroepen meer over voor Stalingrad. Een groot deel van de pantsers van de Wehrmacht was achtergebleven aan het centrale front om de grote Russische troepenmacht die Moskou bewaakte in bedwang te houden. Het 1e Pantserleger van Von Kleist was bijna bij de Kaspische Zee. De eerste drie SS-formaties werden opnieuw uitgerust tot volwaardige pantserdivisies, maar ze werden na de geallieerde aanval op Dieppe naar Frankrijk gestuurd omdat men bang was voor een mogelijke aanval via het Kanaal. Als gevolg daarvan was er een tekort aan nieuwe tanks in het Oosten. Dit betekende dat Hitlers legers Stalingrad alleen nog maar op de moeilijkste manier zouden kunnen innemen, via een frontale aanval.

AANVAL DOOR HET ZESDE LEGER

Ondersteund door 2000 kanonnen en 500 tanks viel het Zesde Leger op 13 september het hart van de stad aan. De 71e infanteriedivisie bereikte de rivier en sneed Stalingrad in twee stukken. De Russen moesten nu voorbij een spervuur van mortieren en machinegeweren trekken om versterkingen en voorraden aan te voeren en de gewonden te evacueren.

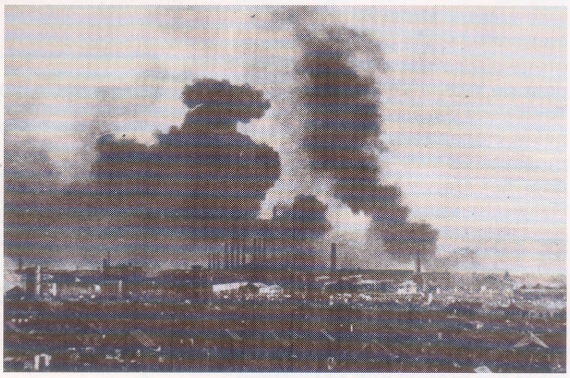

Boven:
Stalingrad was een belangrijke industriestad die zich over een lengte van tientallen kilometers uitstrekte over de westelijke oever van de Wolga. Het innemen van de stad bleek veel moeilijker dan het Duitse opperbevel verwacht had.

Boven:
Een infanterist kijkt uit vanuit zijn beschutte positie in een ruïne in Stalingrad. De Russen gebruikten het puin om zich te verbergen en doken vaak uit kelders op om de Duitsers van achteren aan te vallen.

Boven:
De Duitse pantsertroepen waren zeer effectief tijdens de opmars door de Russische steppes, maar in de puinhopen van Stalingrad bleken ze zeer kwetsbaar voor de aanvallen van de verdedigende infanteristen.

De 13e Russische gardedivisie werd in ijltempo vanaf de oostelijke oever aangevoerd en verloor 90 procent van zijn manschappen tijdens een reeks tegenaanvallen. Het spoorwegstation van Stalingrad werd in een rokende ruïne veranderd toen het op 14 september vier maal in andere handen overging. De Duitsers vochten onder dekking van het VIIIe *Fliegerkorps* dat per dag maar liefst 1000 vluchten uitvoerde. Als reactie op dit Duitse luchtoverwicht ontwikkelden de Russen een nieuwe tactiek - zij bleven zo dicht mogelijk bij de Duitse frontlinie, waardoor de Duitsers veel minder op hun luchtaanvallen konden vertrouwen. De bevelvoerder van het Zesde Leger werd op 12 september naar Winnitza in de Oekraïne ontboden. In zijn hoofdkwartier genaamd *Werwolf* eiste de Führer de onmiddellijke val van de stad vanwege 'redenen van mondiaal historisch belang'. *Generalleutnant* Friedrich von Paulus had oorspronkelijk ingeschat dat het hem tien dagen van zware gevechten, met daarna een periode om te hergroeperen, zou kosten om de stad in te nemen en hij hield vast aan deze eerste inschatting.

GENERAAL VON PAULUS

Von Paulus was een briljante stafofficier, die gewerkt had als Von Reichenaus chef-staf, maar dit was de eerste campagne waar hij volledig zelfstandig het bevel voerde. Vanaf het moment dat hij aan het front terugkeerde, kreeg hij een doorlopende stroom aan berichten van Hitler. Zijn staf merkte dat hij een zenuwtic kreeg boven een oog en dat hij weer last kreeg van wat de Duitse soldaten 'de Russische ziekte' noemden: dysenterie.

Hitler bleef Von Paulus de hele maand september en een groot deel van oktober met allerlei bevelen bestoken terwijl het Zesde Leger met moeite door de ruïnes van de stad trok. Het leek wel of ze elke dag minder ver vorderden. De Russen voerden vooral 's nachts tegenaanvallen uit waardoor ze in staat waren een klein bruggenhoofd op de westelijke oever van de rivier in handen te houden. De gemoederen liepen hoog op op Hitlers hoofdkwartier. Op 24 september ontsloeg Hitler generaal Franz Halder, hoofd van de generale staf van het leger.

HET TIJ KEERT?

Op dit moment, al voor de grote Russische tegenaanval, voor de winterstormen en voordat het krimpende bruggenhoofd in Noord-Afrika onder de voet gelopen werd, besefte Hitler dat hij de oorlog verloren had. Generaal Warlimont schreef in zijn dagboek na een bezoek aan Winnitza, 'hij beseft dat zijn dodelijke gok voorbij is en dat Sovjet-Rusland ook tijdens deze tweede poging niet verslagen wordt.' Hitler had aan zijn generaals verteld dat hij

IN september 1942 voerde generaal Friedrich von Paulus de beslissende aanval op Stalingrad uit. Maar de tijd dat de stad zomaar kon worden ingenomen, was voorbij. Hitler had Hoths 4e Pantserleger via de Kaukasus omgeleid hetgeen hun opmars naar de Wolga vertraagd had. Toen deze pantsertroepen het bevel kregen terug te keren, moesten ze zich een weg knokken door het steeds sterkere Russische verzet.

TE LAAT

De geïmproviseerde aanval van Von Paulus had alleen kunnen slagen tegen een vijand die niet alleen al verslagen was, maar waar het moreel ook ontzettend laag was. Het uitstel had de Russen voldoende tijd gegeven om de stad te versterken. Vanaf de allereerste gevechten in de straten van Stalingrad was het de Duitsers al duidelijk dat de Russen zich onverwacht sterk hersteld hadden en dat het Russische devies 'De Wolga heeft slechts één oever' geen grootspraak was. De stad had een half miljoen inwoners en de burgerbevolking was massaal de stad uit gemarcheerd om loopgraven en tankgreppels te graven. Maar dat was niet het enige waarover de Duitsers zich zorgen maakten. De Duitse inlichtingendienst had de eenheden die deelnamen aan de aanval niet gewaarschuwd dat Stalingrad zich over een afstand van meer dan 30 kilometer langs de Wolga uitstrekte en dat de westelijke rand van de stad zich op sommige plaatsen op meer dan acht kilometer van de oever van de rivier bevond.

LAAG MOREEL ONDER DE DUITSERS

Generaloberst Von Richtofen, die het bevel voerde over Luftflotte IV, klaagde over het lage moreel binnen het 6e leger. Op 22 september schreef hij "In de stad zelf vorderen we tergend langzaam. In dit tempo slaagt het 6e leger nooit in dit karwei. Dit komt vooral omdat we vanuit het noorden bedreigd worden door de Russen en omdat de versterkingen slechts mondjesmaat aankomen. We zijn onafgebroken verwikkeld in gevechten en we moeten kelder na kelder innemen om nog enig terrein te kunnen veroveren". De Russische soldaten, gestimuleerd door patriottische propaganda, vochten nu in omstandigheden waar hun natuurlijke talenten een voordeel waren en waar hun gebrek aan bepantsering en mobiliteit er niet toe deden. Ze vochten vanuit gaten die ze in het puin gegraven hadden, vanuit de zwartgeblakerde ruïnes van uitgebrande kantoren en de restanten van hoog oprijzende flatgebouwen; ze vochten voor elke meter van elke straat en steeg in de stad.

Aanvallen van het 6e Leger

Boven:
Russische troepen op de oostelijke oever van de Wolga vallen Astroepen op de andere oever aan met een PPSh 41 machinepistool en een licht Degtyarev machinegeweer. Door het felle verzet van het Rode Leger slaagde het Zesde Leger er nooit in een bruggenhoofd op te werpen aan de Russische zijde.

Hieronder:
Een Bersaglieri zoekt dekking op de keiharde steppe. Het grote Italiaanse Achtste Leger bewaakte de Duitse noordflank, maar was geen partij voor het Russische 1e Gardeleger en het 5e Tankleger.

Hieronder:
De winter betekende nog meer afzien voor de Duitsers. Ze hadden een tekort aan winterkleding en Goerings belofte dat de Luftwaffe het Zesde Leger vanuit de lucht zou bevoorraden bleek een fatale misrekening.

wel vrede moest sluiten als hij er niet in slaagde de olievelden in de Kaukasus in te nemen. In oktober 1942 was het duidelijk geworden dat de opmars van Legergroep A richting de Kaspische Zee vastgelopen was. Deze campagne had een zware tol geëist van de mannen en voertuigen en de aanvoerlijnen van de pantserdivisies waren te ver opgerekt. Maar het ergste moest nog komen: over een paar weken zou de winter invallen.

Hitler sloot geen vrede. In plaats daarvan richtte hij zijn aandacht steeds meer op de stad bij de Wolga die naar zijn grootste vijand vernoemd was. Eerder had hij het Zesde Leger bevel gegeven de oever zover te bezetten dat verkeer over de rivier niet meer mogelijk was. Nu eiste hij de totale verovering van Stalingrad.

Per toeval waren de Russische generaals Rokossowski en Zjoekow in Moskou op dezelfde dag dat Von Paulus Hitler bezocht. Zij legden Stalin een ambitieus plan voor. Het front van het Zesde Leger strekte zich uit over zo'n 200 km vanaf het zuiden van de stad naar het noordwesten via de bochten in de rivier de Don naar de Wolga ten noorden van Rynok. Von Paulus had acht divisies in Stalingrad, 11 aan het front en één in reserve.

HET PLAN VAN DE RUSSEN

Zjoekow wilde de Duitse frontlinie aan beide zijden van Stalingrad aanvallen, waardoor de troepen in en rond de stad van de hoofdmacht afgesneden werden. Door net voldoende versterkingen aan te voeren om het verzet binnen Stalingrad in stand te kunnen houden, wilden de Russen het Zesde Leger op zijn plaats houden terwijl zij hun beste formaties inzetten tegen de flanken van de legers van Von Paulus. Deze werden namelijk bezet door minder ervaren en minder goed bewapende Roemeense, Hongaarse en Italiaanse eenheden, die niet in staat zouden zijn een massale tankaanval af te slaan.

Op het moment dat Von Paulus zijn definitieve poging startte om de laatste sectoren in te nemen die nog in Russische handen waren, ontdekte de Duitse inlichtingendienst dat er een gevaar dreigde aan de linkerflank van het Zesde Leger. Terwijl negen van zijn uitgedunde Duitse divisies de ruïnes van de Rode Oktober-fabriek op

Verdedigers van de Krasny Oktjabr staalfabriek kijken toe hoe Iljoesjin Il-2 Stormoviks laag overvliegen om nabijgelegen Duitse posities te gaan bombarderen. De eerste aanval van de Wehrmacht op de fabriek begon op zondag 27 september 1942 en de volgende drie maanden was dit complex het toneel voor een aantal van de zwaarste gevechten tijdens de oorlog in het Oosten.

Rode Oktober

De stad Stalingrad strekte zich uit over de oevers van de Wolga en herbergde een aantal grote fabrieken, waaronder een wapen- en munitiefabriek en de enorme staalfabriek *Krasny Oktjabr* (Rode Oktober).

De eerste Duitse aanval, op 27 september, werd uitgevoerd door de 389e infanteriedivisie, de 100e Jaeger-divisie en de 24e pantserdivisie. Gedurende de volgende twee weken vochten de Duitsers zich een weg door de tractorfabriek, richting de wapenfabriek. Na een korte onderbreking gingen de aanvallen op 14 oktober weer verder.

De slag om de Rode Oktober mondde uit in een bloederige patstelling die nog verergerd werd door de naderende vrieskou en het feit dat de Duitse eenheden tot tien procent van hun normale sterkte waren uitgedund. De laatste grote Duitse actie van 11 november viel stil toen Zjoekow op 19 november zijn grote tegenoffensief inzette.

Boven:
Het industriegebied van Stalingrad was perfect voor hinderlagen. Een Duits MG34-team probeert scherpschutters op het dak van een fabriek uit te schakelen.

Rechts:
Door het Duitse bombardement veranderde de staalfabriek in één grote puinhoop: moeilijk in te nemen en met voldoende posities waar de verdedigers zich konden verschansen.

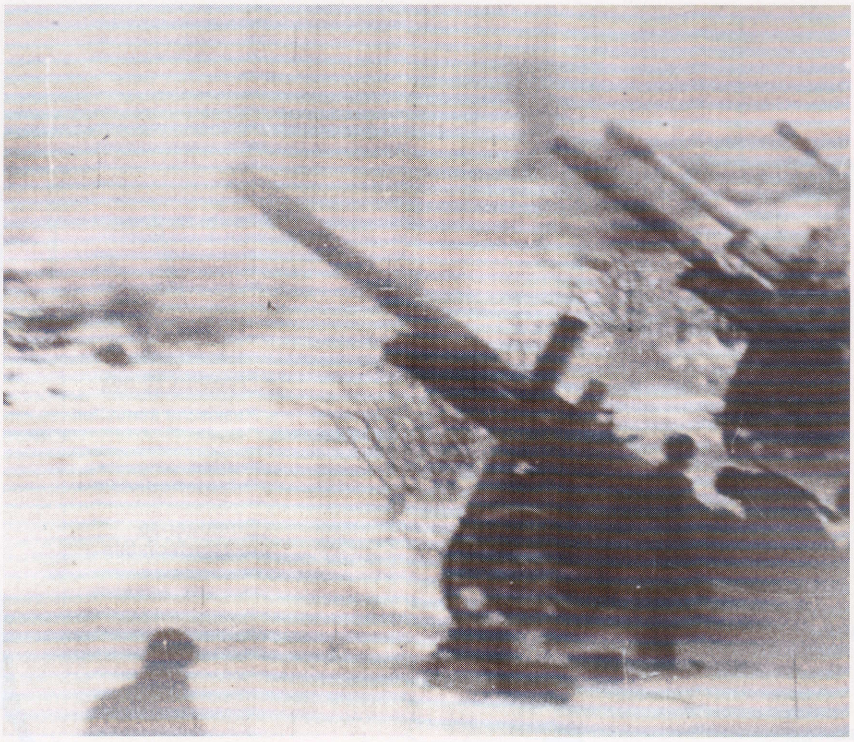

Boven:
Op 19 november werd er een massaal Russisch spervuur geopend op de Roemeense divisies ten noorden van het Zesde Leger. Dit werd gevolgd door een overweldigende aanval van maar liefst zes Russische legers, vooraf gegaan door het 1e Gardeleger en het 5e Tankleger.

Hieronder:
Het Russische plan was eenvoudig: de vijandelijke verdediging op de zwakste punten aanvallen en dan ver achter de bulk van de vijandelijke troepen oprukken.De twee armen van de Russische tangbeweging ontmoetten elkaar op 23 november. Hitlers Zesde Leger zat in de val.

11 november aanvielen, kreeg het 48e pantserkorps bevel zich achter de Don te begeven. Deze eenheid was alleen in naam een korps: hij bestond uit één Duitse pantserdivisie met slechts 45 tanks en een Roemeense pantserdivisie met hetzelfde aantal volledig verouderde voertuigen. Het Zesde Leger had 90 procent van Stalingrad in handen, maar zou er nooit in slagen de hele stad in te nemen.

Voor de Duitse divisies en die van hun bondgenoten op de kale steppe deed de campagne voor Stalingrad sterk denken aan de Eerste Wereldoorlog. Zij bleven in hun loopgraven en voerden af en toe een artilleriebeschieting uit op de Russen. Soms deden er vliegtuigen mee aan deze acties, maar de meeste daarvan waren voor de slag om de stad gereserveerd. De Duitsers en hun bondgenoten vertrouwden vooral op paarden voor hun transport; de Italianen en Roemenen hadden artilleriegeschut dat nog uit de Eerste Wereldoorlog dateerde. Terwijl de verschroeiend hete Russische zomer in de herfst veranderde, vulde de regen de loopgraven en leefden de soldaten in ellendige omstandigheden.

RUSSISCH OFFENSIEF

Op 19 november ontving Von Paulus alarmerende signalen van zijn divisies op de steppes. De Russen vielen massaal aan vanaf hun bruggenhoofd aan de andere kant van de Don. Divisie na divisie meldde zware artilleriebeschietingen, intense luchtaanvallen en opeenvolgende golven tankaanvallen. Sommige eenheden reageerden al niet meer op de radio-oproepen van het hoofdkwartier van het Zesde Leger. Vervolgens vielen de Russen ook in het zuiden aan. Op de 23e november was de omsingeling compleet. Zo'n 300.000 Duitse, Italiaanse, Hongaarse en Roemeense soldaten zaten vast in Stalingrad. En de winterkleding voor het Zesde Leger lag nog in het depot in Tatsinskaja, 200 km verderop.

Von Paulus meldde dat hij slechts genoeg eten had voor een week en dat de brandstof en de munitie bijna op waren. Zijn ondergeschikten smeekten hem uit te mogen breken, maar veldmaarschalk Von Manstein, de

Zesde Leger in de val

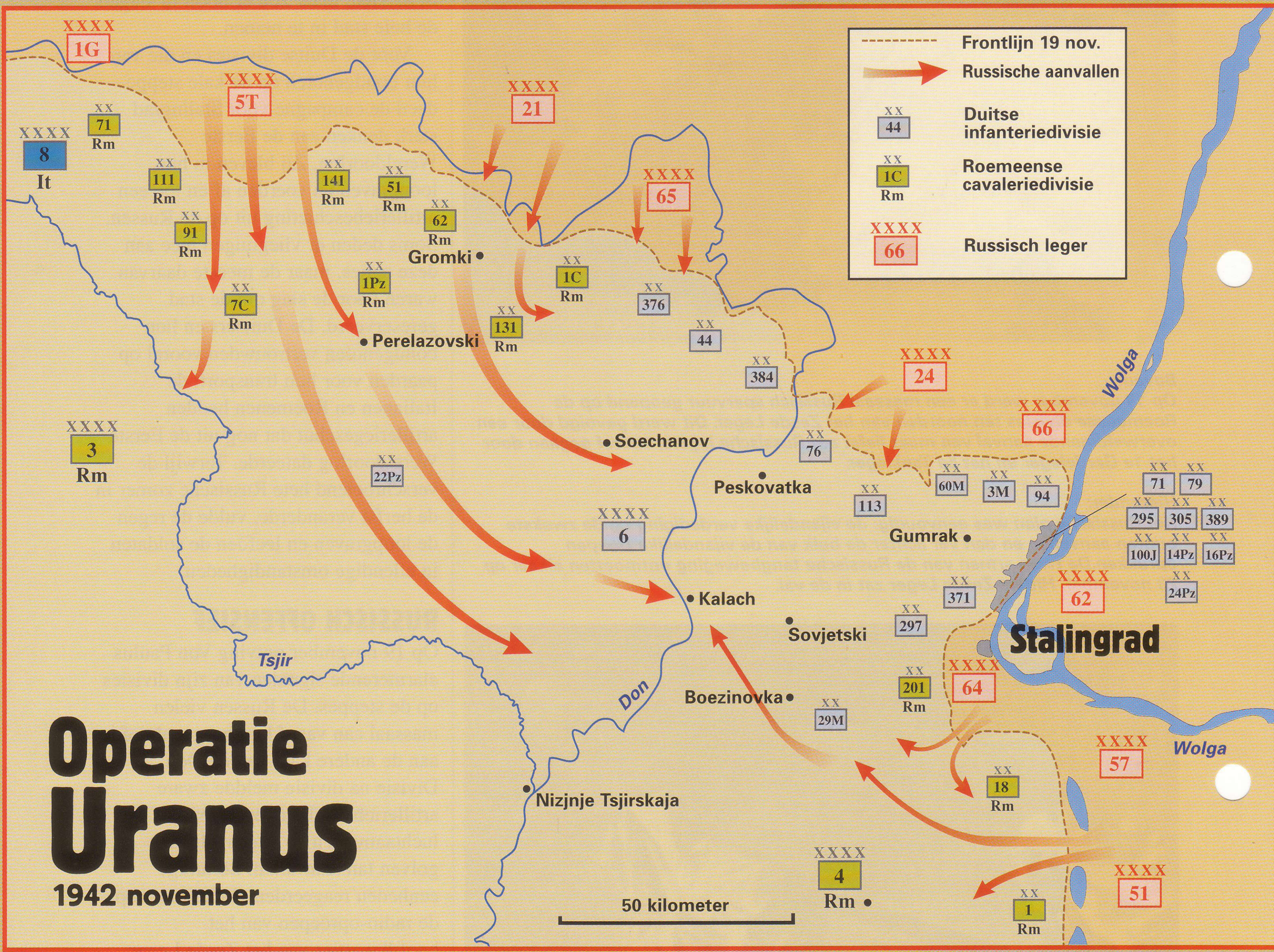

ZW-front *Watoetin*	Don-front *Rokossowski*	Stalingrad-front *Jeremenko*
1e Gardeleger	**65e leger**	**62e leger (in Stalingrad)**
5e Tankleger	**24e leger**	**64e leger**
21e leger	**66e leger**	**57e leger**
		51e leger
338.631 mannen	292.000 mannen	383.000 mannen
2.201 artilleriestukken	1.838 artilleriestukken	2.500 artilleriestukken
4.300 mortieren	3.937 mortieren	3.300 mortieren
628 granaatwerpers	435 granaatwerpers	337 granaatwerpers
730 tanks	180 tanks	650 tanks

HET Don-front van maarschalk Rokossowski startte Operatie Uranus op 19 november 's ochtends om 7.30 uur met de aanval op het Roemeense Derde Leger. Watoetins Zuidwest-front volgde een half uur later, waardoor het offensief een breedte van meer dan tachtig kilometer besloeg. Meer dan een half miljoen troepen en zo'n duizend tanks verdreven de Roemenen in een mum van tijd uit hun posities. De volgende dag om 10.00 uur mengde het Stalingrad-front van Jeremenko zich ook in de aanval en op 23 november kwamen de twee bekken van de tang bij elkaar bij Kalach: het Duitse Zesde Leger zat in de val.

Boven:
Italiaanse troepen aan de Don trekken zich terug voor de Russische overmacht. Door hun beperkte rantsoenen en munitievoorraden, slechte gezondheid en de intense kou konden de Astroepen rond Stalingrad niets anders doen dan zich terugtrekken of zich laten uitroeien.

superieur van Von Paulus, wilde daar niets van horen. Hitler eiste dat men *Festung Stalingrad* verdedigde tot de versterkingen kwamen. De naam 'Festung' gaf valse hoop: de troepen konden zich alleen maar verschansen in gaten die ze met explosieven in de harde grond geslagen hadden.

GOERING OVERSCHAT ZICHZELF

Op dit kritieke moment bood Hermann Goering zijn hulp aan. Hij was in zijn eer aangetast omdat de RAF, ondanks zijn gebral dat Duitsland nooit gebombardeerd zou worden, een aantal Duitse steden had platgegooid en hij beloofde nu dat de Luftwaffe voldoende voorraden zou aanvoeren om het Zesde Leger door te laten vechten.

De meeste hogere officieren die bij de luchtbrug betrokken waren, gingen ervan uit dat dit slechts voor zeer korte duur nodig was totdat het leger uit de omsingeling gebroken was, of ze door versterkingen ontzet werden. Elke stafofficier die de orders voor het Zesde Leger kende, kon gemakkelijk aantonen hoe ridicuul de belofte van Goering was.

Er wordt vaak gesteld dat het Zesde Leger minimaal 500 ton aan voorraden per dag nodig had. Maar 500 ton was amper voldoende om alleen het 51e Korps van Seydlitz te bevoorraden. Het Zesde Leger had minstens 1500 ton aan voorraden nodig om te kunnen overleven. De luchtbrug kon dit niet aan en was slechts in staat een dagelijks gemiddelde van zo'n 100 ton aan te voeren. Om het Zesde Leger draaiende te houden, was er meer nodig dan de totale Luftwaffe zou kunnen aanvoeren.

WINTERSE HEL

De temperatuur daalde onverbiddelijk. Er waaiden ijskoude stormen over de steppe. Onder de grond telde het 6e leger de dagen totdat ze ontzet zouden worden. Hun rantsoenen waren gedaald tot 200 gram paardenvlees en 200 gram brood per dag. Voor de Russische krijgsgevangenen was er helemaal niets meer over. De gewone soldaten geloofden tegen beter weten in nog steeds dat Hitler hen uit hun belegering zou bevrijden.

De stafofficieren, die op de hoogte waren van de besluiteloosheid van Von Paulus en van de berichten van Legergroep Don, vreesden het ergste. Hoewel het hoofdkwartier van Von Paulus steeds weer Von Mansteins boodschap om hen te helpen doorstuurde, werden de verpleegsters uit het basishospitaal al met de eerste evacuatievluchten uit het belegerde

gebied gehaald. Von Manstein faalde. Hij gaf *Generaloberst* Hoth op 12 december opdracht zich met zijn pantserkorps een weg te banen door de Russische linies. Na een week van wanhopige strijd waren zijn mannen dicht genoeg genaderd om te zien hoe 's nachts de horizon bij hun belegerde kameraden verlicht werd door inkomende granaten. Zjoekow had de Duitse actie al verwacht en had voorzorgsmaatregelen genomen. Toen de Russen de Italiaanse en Roemeense legers ten noordwesten van Stalingrad een paar dagen later aanvielen, werd Hoths pantserkorps gedwongen om te keren en zich met deze nieuwe bedreiging bezig te gaan houden. Het 6e Leger stond er alleen voor. De luchtbrug werd op Kerstavond definitief uitgeschakeld toen een ondernemende Russische tankcommandant met zijn T-34's het vliegveld bij Tatsinkskaja innam op het moment dat de laatste Ju-52's opstegen van de landingsbaan. Het Zesde Leger vocht door, hoewel ze, zoals later uit autopsies bleek, bijna dood gingen van de honger. Wachtposten pleegden zelfmoord. Nadat ze Kerst hadden gevierd, pleegde ook een aantal officieren zelfmoord. Om zijn mannen ervan te overtuigen dat het hem ernst was, liet Von Paulus 364 van zijn mannen wegens lafheid executeren.

IN DE VAL

Stalin gaf in januari het bevel de bezetters definitief te verjagen en met een blitzkriegactie wisten de Russen de stad in het westen binnen te dringen. De overlevenden vluchtten de stad in; de gewonden verscholen zich in de kelders. Tyfus en dysenterie eisten hun tol van de uitgemergelde, tot op het bot verkleumde soldaten. Dergelijk lijden hadden de Duitsers nog nooit meegemaakt, maar voor de Russische krijgsgevangenen die in het belegerde gebied werden vastgehouden was de situatie nog erger. Het handjevol overlevenden dat uiteindelijk door het Rode Leger werd aangetroffen, had zijn toevlucht genomen tot kannibalisme om zich in leven te kunnen houden.

Het laatste vliegveld binnen het belegerde gebied lag bij Pitomnik en er vonden verbijsterende taferelen plaats terwijl de Russen naderden. Duizenden gewonde mannen sleepten zich voort door de sneeuw en er braken wanhopige gevechten uit om aan boord te kunnen komen van de laatste vliegtuigen.

Hitler had zijn generaals en partijleiders verboden hun invloed aan te wenden om vrienden of familieleden in veiligheid te brengen; toch werden sommige mannen alsnog gered. Albert Speers broer ontsloeg zichzelf uit het veldhospitaal waar hij behandeld werd en werd uiteindelijk als vermist opgegeven. Hitlers neef Leo Raubal was kapitein bij de genie en werd gevangen genomen. Hitler bood later aan Stalin aan diens zoon Iacob te ruilen voor Leo, maar de Russische leider weigerde dit.

Er werden zo'n 25.000 zieken en gewonden geëvacueerd en een aantal van hen werd veilig thuis afgeleverd, maar het merendeel stierf aan bevriezingsverschijnselen en gangreen. Er waren geen pijnstillers meer. Na 11 januari kregen de gewonden helemaal niets meer.

HET ZESDE LEGER VALT

Hitler bevorderde Von Paulus tot veldmaarschalk op basis van de stilzwijgende afspraak dat er nog nooit een Duitse veldmaarschalk levend in handen van de vijand gevallen was. Maar Von Paulus weigerde zelfmoord te plegen en gaf zich op 30 januari over. Ironisch genoeg was het de veteraan Strecker, commandant van het 11e Korps, en absoluut niet nazi-gezind, die het het langste volhield. Hij verdedigde met zijn mannen een klein gebied in het noorden van Stalingrad en capituleerde pas op 1 februari. Kleine groepjes Duitsers wisten naar de steppe te vluchten en werden van tijd tot tijd waargenomen door verkenningsvliegtuigen van de Luftwaffe. maar geen van hen wist levend de Duitse hoofdmacht te bereiken. Voor de families en kennissen van de mannen die erbij betrokken waren, was Stalingrad meer dan een nederlaag: het was een verraad. Hitler had zijn woord gegeven dat het Zesde Leger gered zou worden. In plaats daarvan werden de soldaten opgeofferd aan Hitlers waanzinnige strategie en Goerings ijdelheid. Van de 300.000 belegerde mannen konden er zich 91.000 overgeven. De helft daarvan was voor de lente al dood. Vreemd genoeg behandelden de Russen, die in 1941 nog 15.000 Poolse officieren om het leven hadden gebracht, de officieren van het Zesde Leger redelijk goed: 95 procent van hen zou de oorlog overleven. Van de gewone soldaten daarentegen stierf 95 procent in de Russische krijgsgevangenen- en werkkampen.

Hieronder:
De Roemeense generaal Demetriou, luitenant-generaal Edler von Daniel en de commandant van het XIVe korps generaal Helmut Schlömer na de capitulatie van Stalingrad. Hoe zwaar hun gevangenschap ook zou zijn, het was niets vergeleken met de hel waarin de gewone Duitse soldaten terecht zouden komen.

Vanuit hun thuishavens in de Lage Landen vielen de Duitse motortorpedoboten de monding van de Thames zo vaak aan dat deze door de Engelsen 'E-Boat Alley' genoemd werd. De Duitse schepen vochten tot aan de capitulatie onverzettelijk door en vestigden daarmee een indrukwekkende reputatie.

De vliegdekschepen van de *Kriegsmarine* kregen de meeste aandacht, maar het echte werk werd vooral gedaan door honderden kleine escorteschepen en kustvaarders.

KUST-JAGERS

De Duitse motortorpedoboten, de *S-Boote* of *Schnellboote*, stonden hij hun bemanningen bekend als *Eilboote* of 'boten die haast hebben.' De Britten noemden deze boten E-Boats, wat voor 'Enemy' (vijandelijke) boot zou staan. Voor en tijdens de oorlog werden de *S-Boote* in diverse klassen gebouwd. Hoewel het van begin af aan de bedoeling was dat deze boten op diesel zouden varen, had de eerste S-Boot, de *S1*, die op de werf in Lürssen gebouwd werd drie 800-pk Daimler-Benz benzinemotoren terwijl Daimler-Benz en MAN bezig waren met de ontwikkeling van een geschikte dieselmotor. Om een hogere snelheid mogelijk te maken moest de boot van zijn oorspronkelijke lengte van 32,4 m worden opgerekt tot 34,7m. Deze lengte werd tot het einde van de oorlog gehanteerd. Bij de latere *S-Boote* lagen de twee torpedobuizen vóór de stuurhut, zodat er achter de buizen ruimte ontstond voor twee reservetorpedo's op een slede. Latere vernieuwingen waren onder andere het verhogen van het vooronder, waarbij de torpedobuizen werden ingekapseld zodat er een geschutspositie op het voorschip ontstond. Door de uitwatering van het schip te verhogen werd het schip bovendien een stuk droger.

Latere schepen hadden een waterverplaatsing van ca. 100 tot 105 ton. De bemanning telde 28 koppen aan het begin van de oorlog en 32 tot 34 in 1944.

De boten hadden kooien voor de helft van de bemanning. De rest sliep op of onder de tafels in de verbindingskamer of bij de torpedobuizen. Er was een zeer kleine kombuis waar ze warme maaltijden en koffie konden maken. De ruimte was zo beperkt dat de bemanning normaliter aan wal woonde en alleen voor operaties of onderhoud aan boord kwam.

De boten hadden een bijzondere roerconstructie die voor het zogenaamde *Lürssen*-effect zorgde. De twee kleine roeren achter de schroeven konden 30 graden naar buiten gedraaid worden zonder het centrale hoofdroer te bewegen. Zo werd de waterstroom achter het schip veranderd, hetgeen resulteerde in meer snelheid en een effectievere werking van de schroeven. In 1945 kon men dankzij deze innovaties een snelheid van maar liefst 42 knopen bereiken.

ZWAARDER BEWAPEND

De bewapening varieerde. Gedurende het grootste gedeelte van de oorlog bestond de bewapening uit een of twee 2-cm Flugabwehrkanone (FlaK)

Boven:
De R-Boote waren oorspronkelijk 60-tons vaartuigen die bewapend waren met een paar 20-mm kanonnen plus dieptebommen of mijnen. Vanaf de R17 kregen ze hetzelfde formaat als de S-Boote en werden ze zwaarder bewapend. Vooral op de vitale Noorse ijzerertsroute was wat meer vuurkracht wel gewenst.

Rechts:
S-Boote van de 1e flottielje, met de vlag van de Kriegsmarine voordat het hakenkruis in de nieuwe vlag uit 1934 opgenomen werd. Deze eenheid had nog verschillende motoren. De standaard diesels werden pas op de S6 geïntroduceerd. De andere vijf boten hadden benzinemotoren.

en twee torpedobuizen. Vanaf 1944 werden de schepen zwaarder bewapend in reactie op de toegenomen dreiging van geallieerde vliegtuigen die de Duitse konvooien regelmatig met raketten bestookten. De latere boten hadden meestal een 4-cm en drie 2-cm luchtdoelkanonnen of een 3,7-cm en vijf 2-cm luchtdoelkanonnen. Grotere types hadden vaak ook nog zes of acht mijnen bij zich in plaats van reservetorpedo's.

De drijvende kracht achter de ontwikkeling om van de *S-Boote* een zelfstandig onderdeel te maken was *Kapitän* Rudolf Petersen. Hij kreeg in augustus 1938 het bevel over de 2e flottielje *S-Boote* en leidde deze flottielje tijdens de eerste campagnes van de oorlog. Onder zijn commando vocht deze eenheid van 1939-41 in Noorwegen, de Noordzee en de Baltische Zee. In april 1942 kreeg hij na zeven maanden als stafofficier aan de wal gediend te hebben de functie van kapitein-luitenant-ter-zee over de *S-Boote*. Zijn hoofdkwartier was in Scheveningen. Van daaruit gaf hij leiding aan operaties in het Kanaal, de Noordzee, de Baltische Zee, de Zwarte Zee en de Middellandse Zee.

In Berlijn werd het succes van de *S-Boote* op 30 mei 1941 officieel erkend met de introductie van een eigen *Schnellboot-Kriegsabzeichen*. Op deze onderscheiding, die door Wilhelm Ernst Peekhaus ontworpen was, stond het silhouet van een korte *S-Boot* die het water doorkliefde. Er stonden gouden eikenbladeren omheen en erboven stond het nationale embleem (adelaar en hakenkruis) in het goud. Voordat deze onderscheiding in het leven werd geroepen, kregen de bemanningen van de *S-Boote* de onderscheiding voor torpedobootjagers.

De criteria voor deze onderscheiding waren 12 campagnes tegen vijandelijke vaartuigen of installaties, uitmuntend leiderschap, een bijzonder succesvolle missie of een verwonding tijdens een actie. Een nieuwe onderscheiding die door Peekhaus en kapitein Petersen gezamenlijk ontworpen was, werd in januari 1943 in gebruik genomen. Hierop stond een langere, nieuwe *S-Boot* en een groter nationaal embleem.

Een speciale versie van het eerste model van de *S-Boot*-onderscheiding

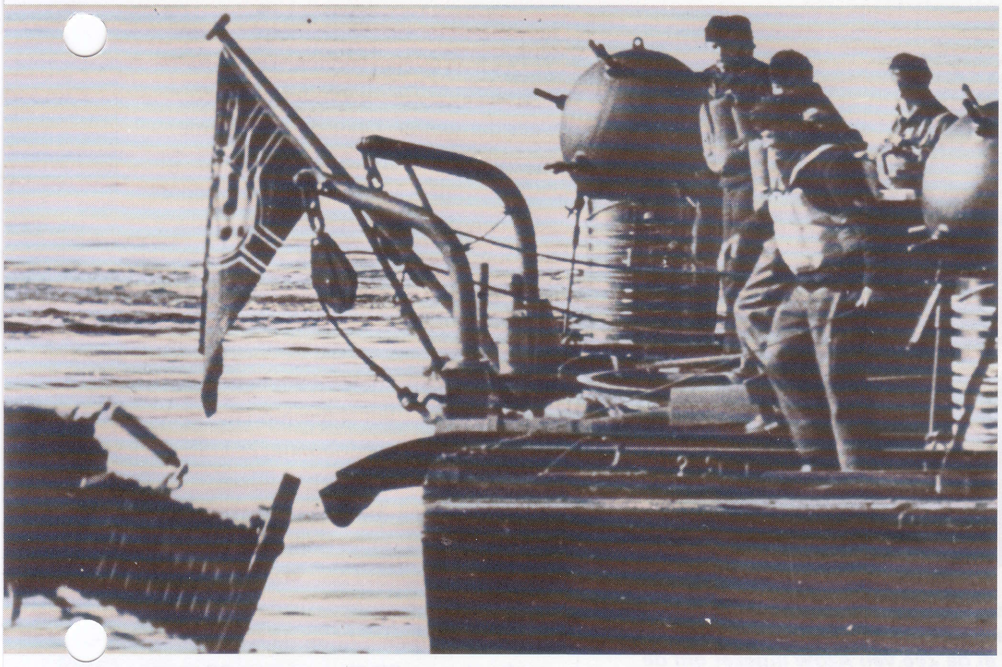

Boven:
R- en S-Boote konden geladen worden met maximaal acht mijnen in plaats van extra torpedo's. De Duitsers legden uitgebreide mijnenvelden aan rond hun kustwateren, vooral in het Kanaal en de Baltische Zee. Aanvallen met snelle torpedoboten waren echter een veel effectievere manier om schepen tot zinken te brengen.

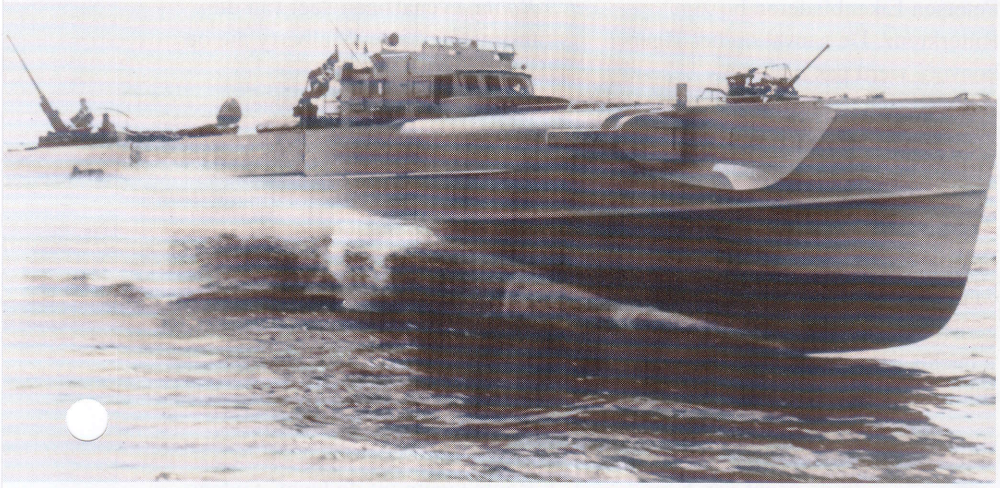

Boven:
De S142 werd in 1943 gebouwd en was voorzien van een 40-mm luchtdoelkanon op het achterschip en een 20-mm kanon op het voorschip. Met zijn waterverplaatsing van ruim 100 ton was de S142 een van de grootste S-Boote die ooit gebouwd werden, maar dat ging wel ten koste van zijn snelheid.

werd uitgereikt aan acht uitzonderlijk goede gezagvoerders. Deze mannen hadden al een ridderkruis naast hun ijzeren kruis met eikenbladeren maar bleven zich door hun moed onderscheiden. De nieuwe medaille was een zilveren speld met verguldsel en negen briljanten in de armen van het hakenkruis. Dit *Schnellboot-Kriegsabzeichen mit Brillanten* werd niet door de Führer uitgereikt, maar door *Grossadmiral* Erich Raeder, hoofd van de Kriegsmarine. Dit gebeurde tijdens een informele lunch.

E-BOAT ALLEY

Tijdens de oorlog bagatelliseerden de geallieerden het effect van de *S-Boote*. In de publiekspers verschenen regelmatig artikelen over *S-Boote* die door de Royal Navy tot zinken waren gebracht of weggejaagd waren.

De schepen in het Kanaal hadden echter respect voor de snelle en goed bewapende *S-Boote* die veel beter bestand waren tegen schade dan de torpedoboten van de Royal Navy.

KONVOOIENOORLOG

De eerste echt effectieve campagne van de *S-Boote* was gericht tegen de konvooien die kolen vervoerden naar de Britse kolengestookte elektriciteitscentrales. Al voor de val van Duinkerken konden *S-Boote* vanuit de Nederlandse kust de 160 km naar de Engelse kust in minder dan drie uur afleggen. De dreiging die zij vormden voor de geallieerde scheepvaart was zo groot, dat het stuk kust vanaf de "Straits of Dover' tot aan de monding van de Thames bekendstond als 'E-Boat Alley.' De Britse regering deed het aanvankelijk voorkomen alsof dit geen serieus probleem was, maar ging toch al snel over op het gebruik van motorkanonneerboten om de vijand met gelijke munt terug te betalen.

S-Boote waren zo klein dat ze per spoor vervoerd konden worden of zich via de grotere Europese rivieren konden verplaatsen en zo onder andere gebruikt konden worden ter ondersteuning van de Italianen op de Middellandse Zee.

De grootste test voor de *S-Boote* was de geallieerde invasie van Normandië in juni 1944. In 1944 lagen er onder Petersens commando vijf flottieljes *S-Boote* (in totaal 37 vaartuigen in verschillende fasen van gereedheid) in bases langs de kust tegenover het zuiden van Engeland.

Dit waren onder ander de 8e flottielje *Schnellboote* in IJmuiden, de 2e flottielje in Oostende, de 4e in Boulogne in Frankrijk en de 5e en 9e in Cherbourg in Frankrijk. De 9e flottielje stond onder het bevel van de aristocratische *Fregattenkapitän* Gotz Baron von Mirbach.

VERRASSINGSAANVAL

Voor D-Day hadden de *S-Boote* al ernstige verliezen toegebracht aan de invasievloot. Op 26 april 1944 voerde de 4e infanteriedivisie van het Amerikaanse leger een oefening uit met de codenaam Tiger. Landingsvaartuigen zouden troepen en voertuigen naar de zandstranden bij Slapton Sands in Devon, Engeland, vervoeren ter voorbereiding op hun landingen op 'Utah Beach' in Normandië. In de nacht van 27 op 28 april werd een slecht geëscorteerd

Boven:
S-Boote werden in het Oosten en het Westen ingezet. Ze kwamen in actie tegen de Rode Vloot in de Zwarte Zee waar ze de Russische pogingen om Sebastopol te bevoorraden verstoorden. Later werden ze in de Zee van Azow ingezet om de opmars van de Wehrmacht in de Kaukasus te ondersteunen.

konvooi van acht Amerikaanse landingsschepen (Landing Ships Tank - LST) aangevallen door negen *S-Boote* van het 5e en 9e flottielje *Schnellboote* die vanuit Cherbourg opereerden.

ZWARE VERLIEZEN

De Duitsers brachten de LST *507* en *531* tot zinken en brachten zware schade toe aan de LST *289,* die na de oefening ternauwernood de haven van Dartmouth wist te bereiken. De Duitsers keerden ongehavend terug naar hun thuishaven, maar 441 Amerikaanse soldaten en 197 marinemensen kwamen om bij de aanval - meer dan er op D-Day op Utah Beach zouden sterven, en het verlies van de tanklandingsvaartuigen was een flinke slag voor de geallieerde strategen.

Voor deze actie kreeg *Kapitän* Petersen Eikenbladeren bij zijn Ritterkreuz. De aanval op het Tiger-konvooi werd pas na D-Day bekend gemaakt, om te voorkomen dat de Duitsers wisten dat er een invasie in Europa op handen was. Hierdoor staken er geruchten de kop op over een doofpotaffaire rond dit konvooi. In de nacht van 5 op 6 juni 1944 werden de eerste luchtlandingen gemeld en kozen de *S-Boote* om 3 uur 's nachts het ruime sop. Ze namen echter geen vijanden waar.

INVASIE

In de nacht van 6 op 7 juni werden alle beschikbare *S-Boote* ingezet, maar het 5e flottielje verloor *S139* en *S140* aan mijnen. De *S-Boote* voeren bijna elke nacht uit als het weer dat toeliet. Door de geallieerde overmacht was hun succes beperkt. In de Duitse pers verschenen opgeklopte verhalen over de acties van de S-Boote, maar hun effect werd hier schromelijk overdreven.

Toch vormden ze een bedreiging. Onder de successen die de *S-Boote* in juni 1944 behaalden vielen het torpederen van het slagschip HMS *Nelson* en de torpedobootjager USS *Meredith,* die later zonk. Andere oorlogsschepen die beschadigd werden, waren onder andere het fregat HMS *Halstead* en LST *538*. S-Boote brachten de landingsvaartuigen LCT *875*, *105*, *376* en *314* en de vrachtschepen SS *Dungrange*, SS *Ashanti* en SS *Brackenfield* die brandstof en munitie vervoerden, tot zinken. Ook de sleepboten *Partridge* en *Sesame* vielen ten prooi aan de *S-Boote*, evenals een deel van de kunstmatige haven Mulberry die op sleeptouw lag.

In dezelfde maand brachten *S-Boote* twee van hun directe rivalen, de kanonneerboot MGB *17* en de torpedoboot MTB *448* tot zinken. Bovendien legden de *S-Boote* 68 mijnen en in de nacht van 22 op 23 juni vervoerden de *S130*, *S145* en *S168* artilleriemunitie plus 24 officieren van Saint-Malo naar Cherbourg, dat door de oprukkende Amerikanen was afgesneden.

Het grootste gevaar voor de *S-Boote* kwam uit de lucht. Tijdens

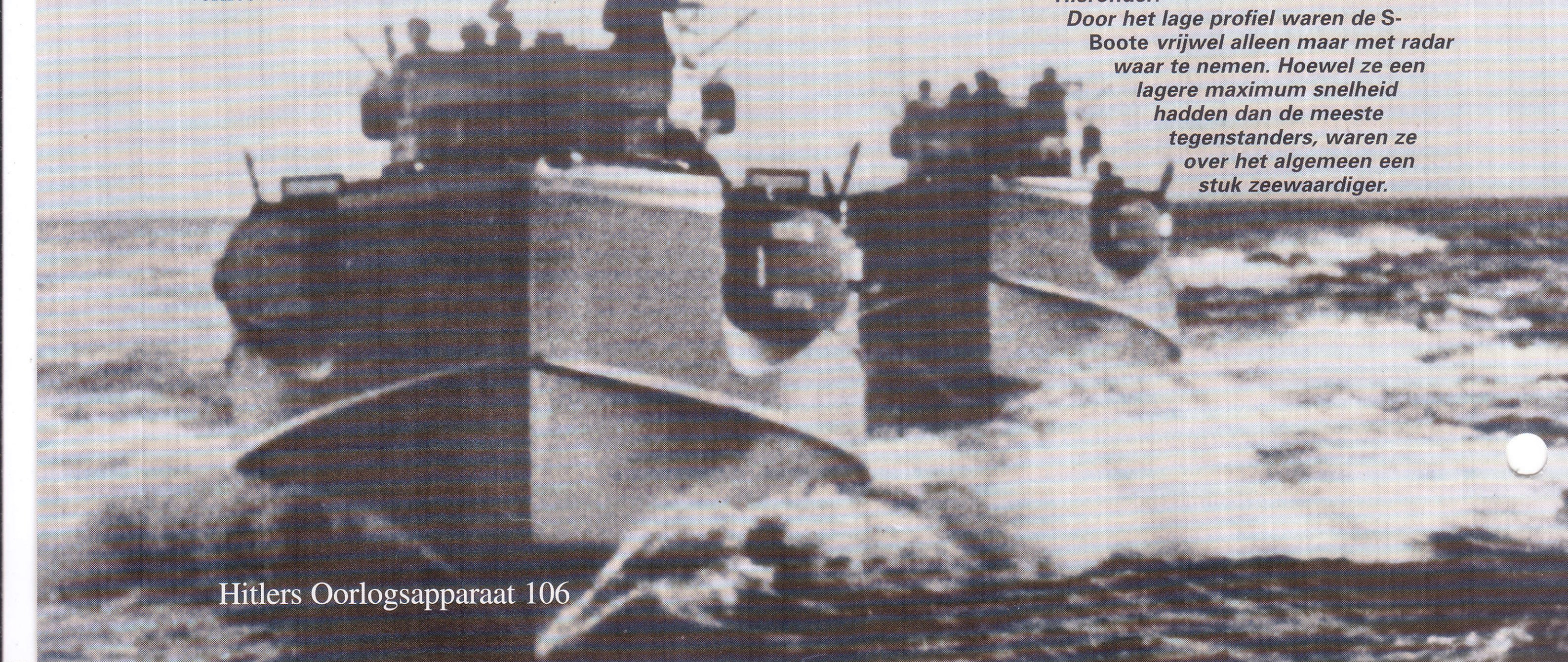

Hieronder:
Door het lage profiel waren de S-Boote vrijwel alleen maar met radar waar te nemen. Hoewel ze een lagere maximum snelheid hadden dan de meeste tegenstanders, waren ze over het algemeen een stuk zeewaardiger.

een aanval van de RAF op Le Havre op 14 juni werden er drie grotere torpedoboten en 14 *S-Boote* vernietigd. Op 11 juni was de *S136* al op zee tot zinken gebracht en op 13 juni wisten jachtbommenwerpers de *S178*, *S179* en *S189* tot zinken te brengen. Op 23 juni trof hetzelfde lot de *S190*.

Op 26 juni arriveerden er acht boten van de 6e flottielje *Schnellboote* vanuit de Baltische Zee. De thuishaven voor deze versterkingen was IJmuiden. Eind juni waren er 23 *S-Boote* in het Westen, maar daarvan waren er slechts 15 operationeel.

De *S-Boote* werden nu uitgerust met nieuwe, effectievere T-5 *Zaunkönig* torpedo's die zelf hun doel zochten op basis van geluidsignalen. Ze konden ook uitgerust worden met *Flächen-absuchende Torpedo* (FAT)-besturingen waardoor het wapen een indirect, op het oog willekeurig pad naar het doel volgde.

De torpedo's werden sneller opgebruikt dan ze geproduceerd konden worden en dit tekort werd nog verergerd door een vermoedelijke sabotageactie op 6 juli waarbij de torpedomontage- en -onderhoudswerkplaats in Le Havre in de lucht vloog. Eenenveertig wapens die al gemonteerd waren werden hierbij vernietigd.

Toen de geallieerden op het Normandische strand een bruggenhoofd hadden opgeworpen werd de militaire situatie voor de Duitsers nog slechter, maar de S-Boote boekten nog wel enige successen. In juli torpedeerden ze het fregat HMS *Trollope* dat daardoor zo zwaar beschadigd raakte dat het afgeschreven werd.

Aan het eind van de maand opereerden de *S91*, *S97* en *S114* van de 6e flottielje *Schnellboote* op veilige afstand van het bruggenhoofd. Op 31 juli om 1.22 uur onderschepten ze een konvooi ten oosten van Eastbourne. Ze vuurden zes FAT's af en brachten het vrachtschip SS *Samwake* (7219 bruto ton) plus vier andere schepen met in totaal 26.699 ton bruto scheepsruimte tot zinken.

De introductie van de nieuwe T-3D langeafstandstorpedo's in augustus voegde niets toe aan het succes van de *S-Boote*. Tijdens gevechten tussen 4 en 15 augustus vuurden ze 84 T-3D's af maar raakten ze alleen maar de oude Britse kruiser HMS *Frobisher*, de mijnenveger HMS *Vestal*, het vrachtschip SS *Iddesleigh* (5205 ton) en het bevoorradingsschip *Albatross*.

De bemanningen van de *S-Boote* bleven doorvechten, evenals hun collega's op de onderzeeërs. Maar eind 1944 was het afgelopen. Bij de aanvallen op de Engelse kustkonvooien gingen er evenveel *S-Boote* als kolenschepen verloren.

RAUMBOOTE

Raumen is Duits voor 'opruimen ', vandaar de term *Raumboote* of *R-Boote* voor de mijnenvegers die langs de kust opereerden. Het formaat van deze vaartuigen was zo gunstig dat ze ook ingezet werden als mijnenleggers en, met de juiste bewapening, als escorteschepen voor de konvooien. In deze hoedanigheid voerden ze allerlei acties uit tegen Britse schepen. Evenals de *S-boote* waren ze gemaakt van hout op een metalen frame. De eerste 16 boten die begin jaren 30 gebouwd werden, hadden een waterverplaatsing van amper 60 ton en waren 26 meter lang. Ze werden aangedreven door diesels met dubbele schroeven en haalden een bescheiden snelheid van 17 knopen. Vanaf de *R17* werden hun afmetingen echter gelijk aan de *S-boote*, maar dan met extra diepgang. Zelfs met verbeterde diesels haalde dit type zelden meer dan 20 knopen. In totaal werden er bijna 350 exemplaren van alle types gebouwd tussen 1931 en 1945.

De R-boten waren ontworpen als kustmijnenvegers. Ze waren bewapend met één 2-cm luchtdoelkanon, maar aan het eind van de oorlog werd dit type ook gebruikt als mijnenlegger en luchtafweerschip. De normale bemanning was een officier en 28 of 29 bemanningsleden, maar toen de wapens werden uitgebreid steeg dit tot twee officieren en 36 tot 38 bemanningsleden. In 1944 voerde de *R401* een 3,7-cm luchtdoelkanon en drie dubbele 2-cm luchtdoelkanonnen, plus 12 mijnen. De 83 *R-Boote* die aan het eind van de oorlog gebouwd werden hadden een waterverplaatsing van 148 ton bij volle belading en hadden een maximum snelheid van 21 knopen, de helft van die van de *S-Boote*, en een bereik van 990 nautische mijlen. De schepen waren 39,4 meter lang, 5,7 meter breed en hadden een diepgang van 1,6 meter.

Op D-Day waren er 50 tot 60 *R-Boote* beschikbaar voor operaties, maar bij luchtaanvallen op Le Havre en Boulogne werden er 14 beschadigd en/of tot zinken gebracht. De *R49* werd zwaar beschadigd door Britse motortorpedoboten (MTB's) tijdens een missie om op 6 en 7 juni mijnen te leggen.

ZINKEND SCHIP

Tijdens de hele oorlog bleken de Duitse kustvaarders taaie vijanden voor de geallieerde luchtvloten en oppervlakteschepen. Aan het eind van de oorlog werd het voor de Duitsers gevaarlijker om zich op zee te begeven, maar evenals hun collega's op de U-Boote bleven de bemanningen van de *S-Boote* en *R-Boote* hun leven wagen ondanks de dreiging van de gevechtsvliegtuigen en de loerende Britse MTB's.

Onder:
S-Boote in veilige haven. Zij schoten tevoorschijn uit hun betonnen dokken om de konvooien voor de Engelse kust aan te vallen. Er werden allerlei bombardementen op de dokken uitgevoerd, maar deze bleken daar zeer goed tegen bestand. Uiteindelijk werd de S-Boot verslagen door het geallieerde luchtoverwicht en de verbeterde kanonneerboten.

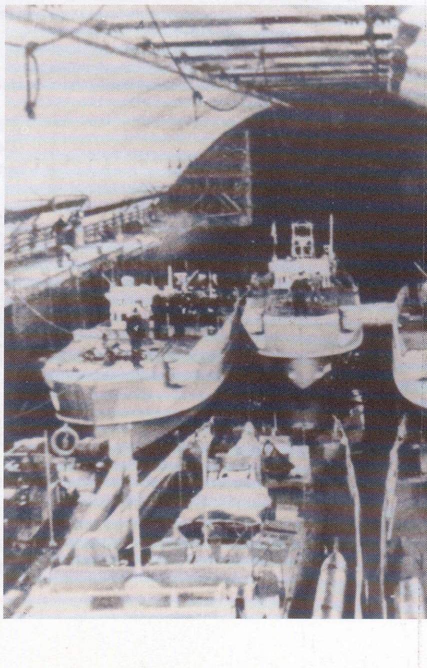

SNELLE STRIJDERS

SNELLE KUSTVAARTUIGEN hadden hun waarde tijdens de Eerste Wereldoorlog bewezen, maar alleen de Italiaanse en Duits marine investeerde in de jaren daarna nog in de verdere ontwikkeling van dit type. De andere grootmachten concentreerden zich op grote schepen. Vooral de Britten bouwden grote boten om daarmee hun afgelegen kolonies onder controle te kunnen houden. Als gevolg daarvan hadden de twee Asmogendheden in 1939 op dit gebied een technologische voorsprong op hun tegenstanders.

De Duitsers ontwikkelden de *S-Boote* onder de neus van de geallieerden, maar camoufleerden ze als pleziervaartuigen. Daarnaast waren de Duitsers de enigen die erin geïnteresseerd waren een kleine dieselaandrijving te ontwikkelen: geen ander land bouwde een behoorlijke diesel voor zeeschepen. Zij moesten vertrouwen op de gevaarlijke benzinemotoren met hun zeer vluchtige brandstof.

De romp bestond meestal uit hout op een houten of lichtmetalen frame. Alleen hout was bestand tegen de hoge snelheden. Toch hadden de veelgebruikte kustvaartuigen veel onderhoud nodig en was hun levensduur beperkt. De ontwikkeling van de 21-inch torpedo bepaalde het latere ontwerp van torpedoboten. De noodzaak tot gevechten van korte afstand leidde tot de ontwikkeling van verschillende configuraties kanonnen en mitrailleurs, naarmate de situatie vereiste. Radar was een andere grote sprong voorwaarts en was van levensbelang tijdens nachtelijke acties.

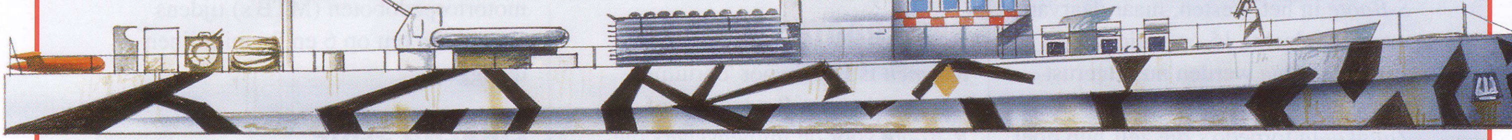

***R-Boot* (hierboven)**
De *R-Boote* werden na verloop van tijd in steeds meer rollen ingezet. Ze werden voornamelijk in de Baltische Zee gebruikt als escorteschepen voor konvooien of als mijnenleggers. Hoewel ze van steeds zwaardere diesels voorzien werden bereikten ze zelden meer dan de helft van de snelheid van hun meer tot de verbeelding sprekende tegenhangers, de *S-Boote*.

***S-Boot* (hieronder)**
Door het typische ontwerp van zijn romp kon de S-Boot zelfs bij ruw weer nog een hoge snelheid behalen. Latere modellen, zoals het model dat hier getoond wordt, waren zwaar bewapend en bepantserd. In het verhoogde vooronder waren de torpedobuizen opgenomen: er waren meer kanonnen aan boord, waaronder een extra wapen in de geschutspositie tussen de torpedobuizen.

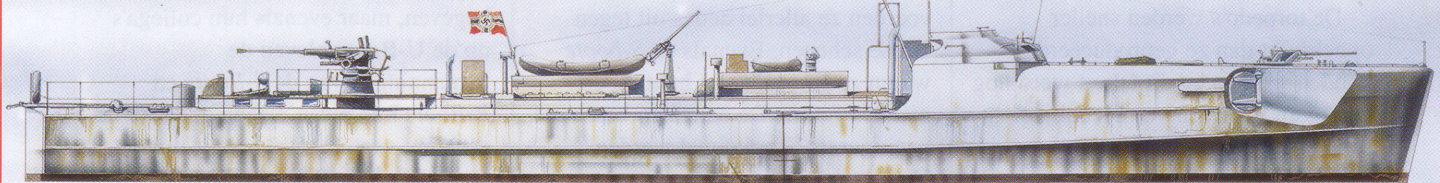

Fairmile 'D' (hieronder)
Praktijkervaring van voor de oorlog had aangetoond dat het voor de Britse MTB's waarschijnlijk moeilijk zou zijn iets uit te richten tegen een konvooi dat beschermd werd door een vastberaden escorte. Daarom werd de Fairmile ontwikkeld. Dit schip was duurzaam, snel en zeer goed bewapend. Bovendien was het van radar voorzien. Dit type verdiende zijn sporen vooral met aanvallen op de konvooien die het Afrikakorps moesten bevoorraden.

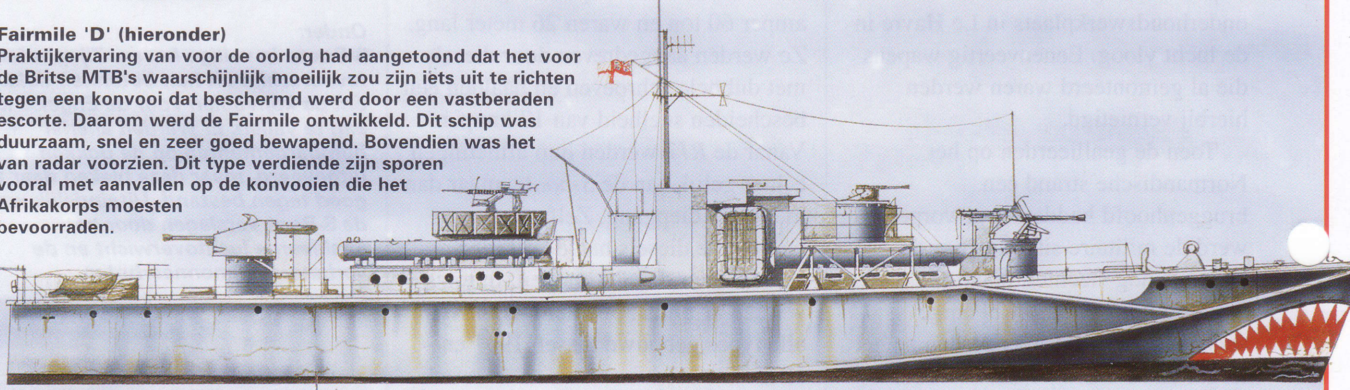

Elco 80-ft (links)
Deze Amerikaanse 'PT boat' was snel en zeer wendbaar, maar de eerste modellen waren vrij kort en raakten daardoor sneller beschadigd. Latere versies van dit schip werden daarom langer gemaakt. Dit kwam hun zeewaardigheid en het comfort aan boord ten goede. Ze haalden een snelheid van 40 knopen en waren uitgerust met vier torpedo's en een grote variëteit aan kanonnen en machinegeweren. Er werden minstens 358 exemplaren van de grotere PT's gebouwd.

Italiaanse MTB (rechts)
De Italianen boekten tijdens de Eerste Wereldoorlog veel succes met hun kleine torpedoboten en verbeterden dit type in de jaren daarna. Het resultaat was de MAS 500-serie. Bepantsering en bewapening waren hierbij ondergeschikt aan snelheid. In de Middellandse Zee bleek dit schip onvoldoende zeewaardig en te licht bewapend.

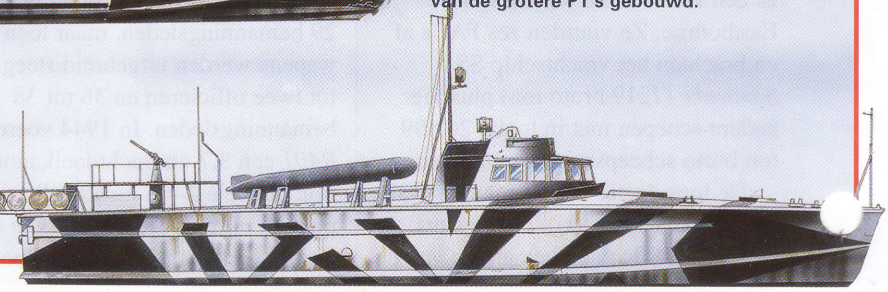

Panzerwaffe

SAMEN met de Stuka's waren de pantservoertuigen de belangrijkste symbolen van het nationaal-socialisme in zijn meest agressieve vorm: *Blitzkrieg*. Maar het concept van oorlogvoering met pantservoertuigen werd niet door de nazi's bedacht. Het was een uitvloeisel van ideeën die ontwikkeld werden door de Duitse generale staf, op basis van tactische lessen die ze tijdens de laatste jaren van de Eerste Wereldoorlog geleerd hadden. Bepaalde tradities van de *Panzerwaffe* vonden hun oorsprong in de militaire geschiedenis van Pruisen en het Duitse keizerrijk.

OORSPRONG VAN DE PANZERS

De eerste Duitse pantsereenheden werden geformeerd in september 1917, maar hadden weinig impact. Het belangrijkste wat de pantsertroepen van het Derde Rijk van deze voorlopers overnamen, waren de doodshoofden die op de tanks geschilderd werden van de *Panzerwaffe* van de Wehrmacht. Er werden een paar tanks gebruikt door *Freikorps*-eenheden in gevechten tegen communisten in 1919 en 1920, maar

Boven:
De ultieme pantsertroepen van de Tweede Wereldoorlog: de bemanning van een Königstiger in Boedapest in 1945. Hoewel hun tank tien keer zo groot is als de modellen die tien jaar eerder gebruikt werden, zijn hun uniformen - met uitzondering van de hoofddeksels - vrijwel niet veranderd.

Links:
Een tankcommandant in de toren van zijn kleine Panzer I. Tot 1940/41 waren pantsertroepen in het veld gemakkelijk te herkennen aan hun karakteristieke baskische baret.

onder de voorwaarden van het Verdrag van Versailles mocht de *Reichsheer* geen pantserwapens hebben. Er zouden pas weer tanks in Duitse kleuren verschijnen toen Hitler aan de macht kwam. Onder de Weimarregering had de *Reichsheer* echter heel veel theoretische oefeningen uitgevoerd met gemotoriseerde en gepantserde formaties en had men in het geheim praktijkoefeningen uitgevoerd in Kazan, Rusland. De gemotoriseerde eenheden die bij deze operaties betrokken waren, droegen meestal zwarte leren kleding ter bescherming.

NIEUWE *PANZERWAFFE*

De *Reichsheer* begon in 1929 met het ontwikkelen van een nieuw uniform voor de pantsertroepen. Toen in 1934 de eerste pantsereenheden van de Wehrmacht geformeerd werden, kregen de leden van deze eenheden het uniform dat, op een paar veranderingen na, tot aan het eind van de Tweede Wereldoorlog gedragen zou worden. Volgens een romantische verklaring zou het zwarte uniform - met de beschermende hoofddeksels, gevechtsblouse en broek - gekozen zijn ter gedachtenis aan de tradities van de cavalerie van de Keizer, met name de doodshoofd-huzaren. De keus voor de puntige regimentsvlaggen, die deden denken aan die van huzaren, versterkte dit idee ongetwijfeld en de tanktroepen werden dan ook vaak de 'zwarte huzaren van de Führer' genoemd door het propagandaministerie van Goebbels. Er kan iets van waarheid achter dit idee gezeten hebben, maar de belangrijkste reden waarom de zwarte kleding werd gekozen was waarschijnlijk minder op tradities gebaseerd. Tanks waren nu eenmaal grote vieze apparaten en olievlekken vielen op zwarte stof veel minder op dan op grijs. Het meest karakteristieke element van de pantseruniformen was de baret. Deze werd gedragen vanaf 1934 tot aan de oorlog en hij was zelfs in 1943 nog wel eens op het slagveld te zien.

Boven:
De Sonderbekleidung die in 1934 geïntroduceerd werd was ontwikkeld voor optimaal comfort in de krappe pantservoertuigen. De korte, strakke blouse had geen zakken of knopen aan de buitenkant die konden blijven hangen aan de talloze schakelaars en uitsteeksels die in een tank te vinden waren. Dit model is voorzien van schouderstrepen voor een Hauptmann, plus het IJzeren Kruis 1e en 2e Klasse en de zilveren onderscheiding die werd uitgereikt voor deelname aan tenminste drie tankgevechten.

Rechts:
Het mouwembleem dat gedragen werd door een sergeant-majoor of een ceremoniële vlaggendrager. Elk onderdeel in het Duitse leger had zijn eigen dienstkleur - oranje voor de genie, wit voor de infanterie, goud voor de cavalerie etc. De kleur werd toegepast op onderscheidingstekens en als bies op uniformen. De dienstkleur voor pantsereenheden was roze.

Boven:
Hauptmann *Franz, commandant van een geschutsbatterij en drager van* het Ritterkreuz, *zit in zijn* Sturmgeschutz. *De bemanningen van de geschutsbatterijen droegen soortgelijke uniformen als de pantsertroepen maar dan zonder doodshoofd. Omdat de geschutsbatterijen onderdeel waren van de artillerie, droegen hun bemanningen de rode* Waffenfarbe *(dienstkleuren) van de artillerie.*

Links:
Tankbemanningen van de Waffen-SS droegen legerachtige uniformen, met biezen op hun epauletten die aangaven bij welk onderdeel en welke specialisatie ze hoorden en de SS-adelaar op hun linkerarm. Dit dure jasje werd speciaal op maat gemaakt voor een Haupsturmführer. Er is onder andere een onderscheiding voor tankaanvallen, een SA-sportembleem en een Duitse nationale sportmedaille in brons op gespeld. Het feit dat er zo weinig onderscheidingen voor actieve dienst op zitten duidt erop dat dit jasje nog van het begin van de oorlog dateert.

Hieronder en linksonder:
Pantsertroepen droegen de opvallende* Baskenmutze *of baskische baret (hieronder) over een harde, met rubber gevoerde valhelm (linksonder). In 1934 werd de kokarde met eikenbladeren direct op het stof genaaid, maar na de invoering van de 'nationale adelaar' of de adelaar met hakenkruis werd dit vervangen door een geweven embleem dat op de baret genaaid werd. SS-troepen droegen soortgelijke hoofddeksels, maar dan met een grote SS-adelaar en een SS-doodshoofd.

PANTSER-UNIFORMEN

Hoewel de pantsertroepen aan het front altijd hun speciale pantseruniform droegen, hadden ze ook nog een ander, conventioneler uniform. Voor de oorlog was het gewone uniform gewoonlijk voorzien van de *Waffenfarbe* op de epauletten, rond de kraag en op de biezen van het uniformjasje. In oorlogstijd werd dit jasje vervangen door de gevechtstuniek: de uniformjas van het Duitse leger met standaard dubbele strepen op de kraag in plaats van de *Totenkopf* van de zwarte tuniek. Deze was eenvoudiger en minder uitbundig versierd met het pantserroze alleen op de epauletten en op de kraagstrepen.

Tankbemanningen en anti-tankeenheden droegen de hele oorlog roze *Waffenfarbe*. Aan het begin van het conflict droegen pantsergrenadiers ook roze, maar later in de oorlog werd dit in groen veranderd. Gepantserde verkenningseenheden droegen meestal het goud van de cavalerie, maar in het begin van de oorlog kregen ze hun eigen bruine *Waffenfarbe*. Vanaf 1943 gingen zij echter ook het standaard pantserroze dragen.

Linksboven:
De legerversie van de nationale adelaar met hakenkruis werd op hoofddeksels en op de rechterborst op de tuniek gedragen. De driehoekige stoffen versie werd aan de hoge Tiroler M43-gevechtspet bevestigd. Het schouderembleem met roze bies en doodshoofd werd tot het eind van de oorlog op de zwarte pantsertuniek gedragen. Het epaulet met grijze bies werd in 1940 even gedragen door geniepersoneel dat aan de pantsereenheden werd toegewezen.

Rechtsboven:
Hoge petten met de juiste Waffenfarbe *werden door alle rangen gedragen. De petten voor onderofficieren en dienstplichtigen waren voorzien van een leren band, terwijl die van officieren voorzien waren van zilverkleurige koorden. Deze pet is voorzien van de standaard gestanst-metalen krans van eikenbladeren en een adelaar met hakenkruis: veel officieren vervingen deze emblemen door geweven versies.*

Boven:
Onderdelen van de uniformen die pantserbemanningen in de woestijn droegen. De manchetband met het borduursel Afrikakorps werd in juli 1941 geïntroduceerd. De bruine Tropisches Einheitsfeldmütze *was gemaakt van duurzaam katoendril.*

Krupp von Bohlen und Halbach, Alfried (1907 - 1967)

Zoon en erfgenaam van Gustav Krupp en enthousiast voorstander van Hitlers oorlog. Hij werd in 1940 tot de raad van bestuur van Krupp benoemd en leidde het bedrijf vanaf die tijd. In 1943 volgde hij formeel zijn vader op. Onder zijn leiding nam Krupp fabrieken over in door de Duitsers bezette gebieden en werden er fabrieken in het buitenland leeggeroofd om ze bij Krupp in Duitsland weer op te bouwen. Krupp had er geen problemen mee om dwang- of slavenarbeiders uit de concentratiekampen in zijn fabrieken in te zetten: in 1943, toen hij de enige aandeelhouder van het bedrijf werd, had Krupp meer dan 100.000 gedwongen arbeiders aan het werk. Aan het eind van de oorlog werd hij door de Canadezen gevangen genomen. Hij werd berecht voor misdaden tegen de menselijkheid en voor het plunderen van de Europese industrie. Alfried werd tot 12 jaar gevangenisstraf veroordeeld en zijn eigendommen werden verbeurd verklaard. Vanwege het veranderde politieke klimaat tijdens de Koude Oorlog werd hij in 1951 vrijgelaten uit de gevangenis in Landsberg en kreeg hij zijn eigendommen en bedrijven (met een miljoenenwaarde) weer terug. In de jaren 60 behoorde hij alweer tot de rijkste mannen ter wereld.

Zie ook In het Derde Rijk
Nummer 11: Herbewapening

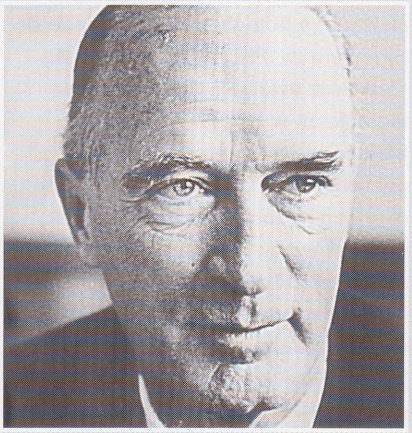

Boven:
Alfried Krupp ging in 1931 bij de SS en was lid van het vliegkorps van de nazi's. Als Konzernherr van het familiebedrijf steunde hij Hitler en de nazi's tijdens de oorlog met de totale capaciteit van het Krupp-concern.

Krupp von Bohlen und Halbach, Gustav (1870 - 1950)

Gustav von Bohlen und Halbach trouwde met Bertha Krupp, erfgename van het Krupp-fortuin, in 1906. Hij zette de naam Krupp voor zijn eigen naam en werd dat jaar tot directielid en in 1909 tot voorzitter van de raad van bestuur benoemd. Hij was een obsessief nette man die van 1921 tot 1933 in de Pruisische regering zat. De diplomaat, bankier en grootindustrieel Gustav Krupp was helemaal niet blij met Hitler en de nazi's, maar nadat zij aan de macht kwamen, raakte hij meer van hen gecharmeerd. Hitler prees zijn bedrijf en benoemde Krupp in 1937 tot militair-economisch Führer. Gustav Krupp had in 1941 een ernstige beroerte en hoewel hij in naam nog leiding gaf aan het bedrijf, had hij de volgende twee jaar een zuiver symbolische functie. In 1943 gaf Gustav de leiding over het bedrijf over aan zijn oudste zoon Alfried, op hetzelfde moment waarop het bedrijf weer familiebezit werd. Gustav was aan het eind van de oorlog zo seniel dat men besloot hem niet te vervolgen voor de oorlogsmisdaden die door het bedrijf gepleegd waren.

Rechts:
Gustav Krupp von Bohlen und Halbach trouwde in 1906 met een erfgename van de familie Krupp. Deze typische, autoritaire Pruis laveerde het bedrijf door de moeilijke jaren na de Eerste Wereldoorlog heen en werd uiteindelijk een medestander van Hitler en de nazi's. Hij kreeg in 1940 de gouden partijspeld.

Lachsfang (zalmenfuik)

De codenaam die op 21 juli 1942 bekend werd gemaakt voor de geplande operatie om de Moermansk-spoorweg in het noorden van Rusland in 1942 in te nemen. Hitler was voor een aanval die werd uitgevoerd door Finse en Duitse troepen waarbij de spoorweg zou worden afgesneden bij Kandalaksja, zo'n 200 kilometer ten zuiden van Moermansk en slechts 150 kilometer van de Finse grens.

Het hoofddoel van de aanval was voorkomen dat Britse en Amerikaanse wapens en materieel naar het front vervoerd konden worden. Gelukkig voor de Russen vond deze aanval nooit plaats: de Duitsers concentreerden zich op de opmars naar de Kaukasus die uiteindelijk zou leiden tot de beslissende slag bij Stalingrad.

Lagarde, Paul Anton de (1827 - 1891)

Duitse geleerde in de oosterse wetenschappen en politiek denker wiens ideeën mede het nationaal-socialisme bepaalden. Hij werd geboren als Paul de Bötticher, maar veranderde zijn naam in 1857 in De Lagarde. Hij studeerde evangelische theologie en filologie en was bekend om zijn uitgebreide talenkennis. Maar hij publiceerde ook veelvuldig zijn ideeën over een nationaal christendom dat ontdaan was van de antieke ideeën en dat Duitsland zou verenigen. De Lagarde weet de morele teruggang in de maatschappij aan de toenemende industrialisatie en de ongecontroleerde geldzucht van het kapitalisme.

Hij legde een nieuw soort völkisch antisemitisme aan de dag dat verschilde van de haat die de kerk in het verleden gepropageerd had. De Lagarde wilde een eind maken aan de economische en spirituele macht van de joden die volgens hem de belichaming van decadentie waren en die hij zag als vreemde elementen binnen de staat, een natie binnen de natie. Hij vond dat humanitaire principes niet van toepassing waren op de joden en verklaarde: "Men treedt niet in gesprek met ongedierte en parasieten; men koestert ze niet; men vernietigt ze zo snel en grondig mogelijk". De Lagarde werd door de nazi's gezien als een van hun spirituele voorlopers.

Rechts:
De Lagardes werk werd tijdens de periode van het Derde Rijk veel gepubliceerd. Volgens Karl August Fischer, die zijn verzamelde essays bewerkte, was De Lagarde "de machtigste boodschapper van de Duitse nationaal-socialistische ideeën".

Lammers, Hans Heinrich (1879 - 1962)

Jurist, Reich Minister en hoofd van de Reichskanzlei. Lammers werd geboren in Lublinitz in Opper-Silesië. Tot 1914 werkte hij als rechter op het platteland. Daarna nam hij als vrijwilliger dienst in het Pruisische leger. Na de Eerste Wereldoorlog bekleedde hij een hoge functie op het Duitse ministerie van binnenlandse zaken, hoewel hij als rechtse nationalist tegen de Weimar-regering was. Lammers werd in 1932 lid van de NSDAP en werd in 1933 hoofd van de Reichskanzlei. Hij behoorde tot de intimi die Hitlers zomerverblijf in Obsersalzberg bezochten. Tijdens de oorlog werd zijn invloed steeds minder, maar vanaf 1943 vormde hij samen met Martin Bormann en veldmaarschalk Keitel de Commissie van Drie die de Führer moest ontlasten van zijn zware taak Duitsland te regeren. Op 23 april 1945 adviseerde Lammers Goering dat hij het land moest overnemen omdat Hitler de controle in Berlijn verloren had. Toen Hitler dit nieuws van Bormann vernam, gaf hij opdracht de Reichsmarshal en Lammers te arresteren. In Neurenberg voerde Lammers later aan dat hij niets had afgeweten van het antisemitische programma van het Derde Rijk. "Ik wist dat er een bevel van de Führer door Goering aan Heydrich werd doorgegeven. Dit bevel werd de 'Endlösung voor het joodse probleem' genoemd. Maar ik wist er verder niets vanaf." Lammers werd tot twintig jaar veroordeeld, maar dit werd in 1951 verminderd tot tien jaar. Hij werd in 1954 vrijgelaten.

Boven:
Als hoofd van de Reichskanzlei was Hans Lammers verantwoordelijk voor wetgeving en voor de coördinatie van de diverse Rijksministeries. Hij rapporteerde rechtstreeks aan Hitler en was zeer invloedrijk in de jaren voordat de oorlog uitbrak.

Land

Duits woord voor staat (en voor land). Werd tijdens de Weimarrepubliek gebruikt om de onderdelen van het Duitse rijk te beschrijven op basis van de onafhankelijke staten waaruit Duitsland bestaan had tot aan de eenwording tijdens de 19e eeuw. Tot 1933 had elk van de *Länder* een eigen parlement, grondwet en wetgeving. Alle onderwerpen die van nationaal of internationaal belang waren, werden door de *Reichsrat* (de nationale raad) behandeld. Onder het Derde Rijk hielden de 17 staten de naam *Länder*, maar in 1934 verloren ze hun laatste soevereine rechten als gevolg van de *Gleichschaltung*. In het politieke systeem van de nazi's werd elk *Land* bestuurd door een *Reichsstatthalter*.

Landsberg am Lech

Een middeleeuws stadje in Beieren, zo'n 50 kilometer ten westen van München. De stad werd vooral bekend als de plaats waar Adolf Hitler in de gevangenis zat na de mislukte putsch in München. De gevangenis werd in 1909 als een Festung (fort) gebouwd in de stijl van een middeleeuws kasteel. In het strafsysteem van die tijd was een Festung een plek voor eerzame opsluiting van bijvoorbeeld iemand die tijdens een duel zijn tegenstander gedood had.

Hitler werd tot vijf jaar veroordeeld, maar zat daarvan nog geen jaar uit. In Landsberg droeg Hitler zijn eigen kleren, had hij zijn eigen vertrekken en mocht hij vrij contacten onderhouden met de 40 andere nazi's die samen met hem opgesloten zaten. Hij mocht zoveel bezoek ontvangen als hij zelf wilde. In Landsberg begon Hitler met het schrijven van Mein Kampf, waarin hij zijn politieke filosofie uiteenzette. Hij dicteerde de teksten en Rudolf Hess, zijn secretaris die samen met hem gevangen zat, schreef ze op. Hitler werd op 11 november 1923 gevangen gezet en op 20 december 1924 al weer vrijgelaten.

Na de Tweede Wereldoorlog werden veroordeelde nazi's in Landsberg gevangen gehouden en op het plein voor het fort geëxecuteerd. De laatste executies van mannen die in Neurenberg veroordeeld waren - zes commandanten van Einsatzgruppen-, werden daar in 1951 uitgevoerd.

Zie ook Geheim Hitler-archief
Nummer 15: Hitlers Putsch

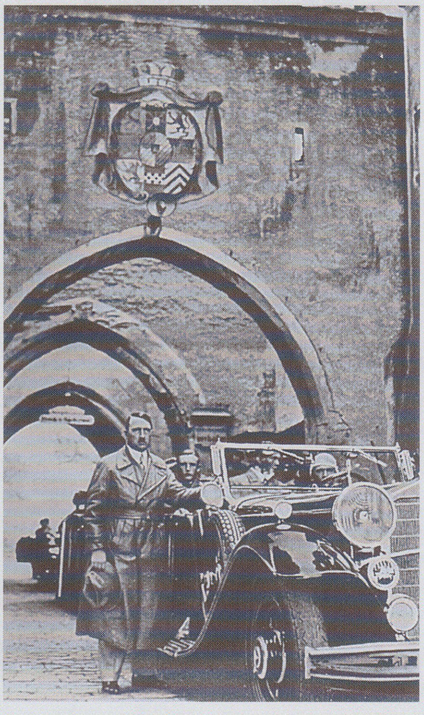

Rechts:
Rijkskanselier en Führer Adolf Hitler bezoekt Festung Landsberg 10 jaar na de putsch in München.

Langbehn, Julius (1851 - 1907)

Schrijver en intellectueel voorloper van Hitler en de nazi's. Langbehn werd in maart 1851 in Hadersleben geboren. Deze racist geloofde dat de ariërs voorbestemd waren om de wereld te leiden en dat het Germaanse ras "de ariërs bij uitstek" waren. In Langbehns boek, 'Rembrandt als leraar: door een Duitser,' werd de Nederlandse meester naar voren geschoven als een toonbeeld van 'waarheid en natuurlijkheid' waaraan men de voorkeur diende te geven boven het 'Amerikanisme': de materialistische, wetenschappelijke geest van die tijd. Zijn culturele conservatisme en geloof in volkskunst leken sterk op de ideeën van De Lagarde, De Gobineau en Houston Chamberlain en werden later overgenomen door de nazi's. Het boek over Rembrandt werd tijdens het nazi-tijdperk 85 keer herdrukt en ook een postuum uitgegeven werk van hem, *Dürer als Führer*, was zeer populair. De enige smet op Langbehn was, vanuit het oogpunt van de nazi's, dat hij in de laatste jaren van zijn leven vroom katholiek werd.

Rechts:
De sleutel tot Langbehns filosofie was zijn overtuiging dat de moderne mens de mystieke band met de aarde kwijt was.

Lebensborn

Lebensborn of de 'bron van leven' was een sociaal bijstandssysteem voor leden van de SS dat uitgroeide tot een organisatie die gericht was op het kweken van raszuivere Duitsers. Reichsführer Heinrich Himmler, die ervan overtuigd was dat er meer Slavische 'Untermenschen' waren dan ariërs, verklaarde dat het de plicht van elke SS'er was om tenminste vier kinderen te verwekken bij vrouwen van een geschikte arische afkomst. In een periode waarin voorbehoedmiddelen en abortus verboden waren en waarin het aantal scheidingen steeg, vond Himmler het huwelijk van ondergeschikt belang - voor hem draaide het om de bloedlijn. Om de arische voortplanting te stimuleren, werden er 13 *Lebensborn*-tehuizen ingericht. Ze varieerden in grootte: zo telde Heim Alpenland een medische staf van één verpleegster en had het tehuis in Taunus maar liefst 22 verpleegsters en vroedvrouwen.

Hoewel deze speciale tehuizen de optimale omstandigheden moesten bieden voor SS-ouders, bleek uit een onderzoek door Richard Korherr dat door deze tehuizen het geboortecijfer aan arische kinderen niet toenam en niet hoger werd dan het bestaande nationale gemiddelde in Duitsland. Erger nog, de 8 procent kindersterfte in de *Lebernsborn*-tehuizen was hoger dan het nationale gemiddelde van 6 procent. Dit zou verklaard kunnen worden uit het feit dat de medewerkers meer uit politieke overwegingen dan om hun kwaliteiten als vroedvrouw of kinderverzorgster geselecteerd werden.

De Lebensborn-tehuizen waren ook een soort menselijke 'dekservice'. Raszuivere vrouwen konden zich daar laten bevruchten door speciaal geselecteerde *Zeugungshelfer*.'

Lebensraum

'Leefruimte' was een belangrijke kreet voor de Duitse expansiebeweging. De term werd voor het eerst gebruikt aan het eind van de 19e eeuw, toen het nieuwe Duitse rijk een koloniaal rijk wilde opbouwen. De term werd op papier gezet door de geleerde Friederich Ratzel en was een belangrijk thema in de nieuwe studie 'Geopolitiek' die na de Eerste Wereldoorlog werd geïntroduceerd door een voormalige generaal, professor Karl Haushofer.

In 1919 verklaarde Adolf Hitler al dat Duitsland meer land nodig had voor de groeiende bevolking. De nazi-theorie over de superioriteit van het arische ras ten opzichte van de Slavische volken wees Polen en Rusland aan als de voor de hand liggende plekken voor meer *Lebensraum*. Tijdens een van zijn eerste toespraken zei Hitler het al: "Er is 18 keer meer ruimte beschikbaar per Rus dan per Duitser".

Hitler vond het de plicht van het 'Herrenvolk' om de 'Untermenschen' uit de buurlanden te verdrijven - liefst met geweld. Daarna konden hun landen opnieuw bevolkt worden door Duitse emigranten. Het SS-*Rasse- und Siedlungshauptamt* (RuSHA, de centrale SS-dienst voor rassenkwesties en herhuisvesting) werd opgericht met als doel de veroverde gebieden in het oosten te herbevolken met geschikte arische boeren/soldaten.

Het streven naar Lebensraum was waarschijnlijk de belangrijkste motivatie achter de buitenlandpolitiek van de nazi's en de reden waarom ze de oorlog startten. Tot aan zijn dood geloofde Adolf Hitler in de strijd voor *Lebensraum*: in zijn politieke testament uit 1945 noemde hij het 'de centrale reden voor het bestaan van het nationaal-socialisme.'

Leeb, Wilhelm Ritter von (1876 - 1956)

De aristocratische Wilhelm von Leeb, een beroepssoldaat uit een militair geslacht, werd geboren in Landsberg am Lech in Beieren. Hij nam in 1895 dienst in het Keizerlijke Leger en vocht in China tijdens de Boxer-opstand. Als artillerist diende hij als officier in de generale staf tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hij werkte zich na die oorlog in de Reichswehr van kolonel op tot luitenant-generaal. Hitler dacht dat Von Leeb tegen de nazi's was en ontsloeg hem in 1938. Een jaar later tijdens de crisis in Polen werd hij echter weer teruggehaald om het bevel te voeren over een legergroep aan de Franse grens. Hij voerde legergroep C aan tijdens de slag om Frankrijk en werd tot veldmaarschalk bevorderd op 19 juli 1940. Von Leeb protesteerde bij Hitler dat het Duitse leger onvoldoende was voorbereid voor een campagne in Rusland, maar toch volgde hij diens bevel op en voerde hij legergroep noord efficiënt aan van juni 1941 tot januari 1942. Hij werd uit zijn functie ontheven toen hij bij Hitler verzocht zich terug te mogen trekken om de linies rond Leningrad korter te maken. Ritter von Leeb werd door de geallieerden aan het eind van de oorlog gearresteerd en werd als 72-jarige veroordeeld tot drie jaar gevangenstraf. Na zijn vrijlating woonde Von Leeb nog enkele jaren in alle rust in Hohenschwangau, Beieren.

Boven:
Wilhelm von Leeb was een vrome katholiek die weinig respect had voor Hitler en de nazi's.

Leers, Johann von (1902 - 1965)

De actieve nazi-propagandist en felle antisemiet, Johann von Leers, werd op 25 januari 1902 geboren in Vietlübbe, Mecklenburg. Deze voormalige rechtenstudent sloot zich in 1929 aan bij de nazi-partij en werkte daar voor Dr. Joseph Goebbels. Hij was een redacteur bij het partijblad *Wille und Weg* en schreef diverse boeken en pamfletten. In 1933 publiceerde hij *Juden sehen dich an* - 'Joden kijken naar je' - opgedragen aan de aarts-antisemiet Julius Streicher. Daarin stonden foto's van Albert Einstein, Emil Ludwig en Lion Feuchtwanger met het bijschrift "Nog niet opgehangen!"

In 1945 vluchtte hij via Italië naar Argentinië. Hij kwam medio jaren 50 in Cairo. Daar nam hij contact op met de antisemitische voormalige hoogste moefti van Jeruzalem, bekeerde hij zich tot de islam en nam hij de naam Omar Arnim von Leers aan. Bijna twintig jaar na de nederlaag van nazi-Duitsland verklaarde hij "ik geloof niet in het verheerlijken van de doden. Maar wat ik zo goed vond aan Hitler was dat hij tegen de joden vocht en er zoveel gedood heeft".